

LASTEN JA NUORTEN HYVINVOINTI KORONAKRIISIN JÄLKIHOIDOSSA

Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti
lapsen oikeuksien toteutumisesta

VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2020:21

vn.fi

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Valtioneuvoston julkaisu 2020:21

Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa

Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta
24.6.2020

Valtioneuvosto

ISBN PDF: 978-952-287-883-0

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Valtioneuvosto	24.6.2020
Tekijät	Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä	
Julkaisun nimi	Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa – Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21	
ISBN PDF	978-952-287-883-0	ISSN PDF 2490-0966
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-883-0	
Sivumäärä	102	Kieli suomi
Asiasanat	lapset (ikäryhmät), nuoret, perheet, lapsen oikeudet, hyvinvointi, yhdenvertaisuus, jälkihoito, koronakriisi, lapsistrategia	
Tiivistelmä	<p>Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän lapsen oikeuksien ja lasten sekä perheiden hyvinvoinnin kartoittamiseksi sekä vahvistamiseksi koronaepidemian jälkihoidossa.</p> <p>Työryhmän raportissa tuodaan esille alustavia havaintoja.</p> <p>Koronakriisillä on huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Lasten oikeudet ja erityinen asema jäävät kuitenkin poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa helposti sivurooliin. Koronakriisillä on myös vakavia globaaleja vaikutuksia lasten oikeuksien toteutumiseen.</p> <p>Koronakriisi uhkaa lisätä eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Vaikka koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Monien lapsiryhmien tilanne vaatii erityistä huomiota.</p> <p>Koronakriisin kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan kokonaisvaltainen suunnitelma lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamiseksi sekä pärjäävyyden edistämiseksi. Tarvitaan sekä pikaisia ensivaiheen toimia että pitkäkestoisia toimia. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset on arvioitava päätöksenteossa. On myös varmistettava lasten ja nuorten kuuleminen sekä tiedon ja tuen antaminen heille sopivalla tavalla.</p> <p>20.8.2020 suomen kielisen julkaisun 2020:21 sivun 51 sisältöä täsmennetty ja ruotsin kielisen otsikon alaotsikkoa on muokattu kuvailulehdellä.</p>	
Kustantaja	Valtioneuvosto	
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Statsrådet	24.6.2020	
Författare	Social - och hälsovårdsministeriets arbetsgrupp		
Publikationens titel	Barns och ungas välfärd i eftervården av coronakrisen – Rapport från coronaarbetsgruppen inom barnstrategiarbetet om tillgodoseende av barnets rättigheter		
Publikationsseriens namn och nummer	Statsrådets publikationer 2020:21		
ISBN PDF	978-952-287-883-0	ISSN PDF	2490-0966
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-883-0		
Sidantal	102	Språk	finska
Nyckelord	barn (åldersgrupper), unga, familjer, barnets rättigheter, välfärd, jämlikhet, eftervård, coronakris, barnstrategi		
Referat	<p>Den 25 maj 2020 tillsatte social- och hälsovårdsministeriet vid beredningen av den nationella barnstrategin en arbetsgrupp med uppgift att kartlägga och stärka barnens rättigheter samt barns och familjers välfärd i eftervården av coronaepidemin.</p> <p>I rapporten presenterar arbetsgruppen preliminära iakttagelser.</p> <p>Coronakrisen har betydande konsekvenser för barns, ungas och familjers välfärd och tillgodoseendet av deras rättigheter. Barnens rättigheter och särskilda ställning blir dock lätt åsidosatta under undantagsförhållanden och de åtgärder som vidtas därefter. Coronakrisen har också allvarliga globala konsekvenser för tillgodoseendet av barnens rättigheter.</p> <p>Coronakrisen hotar att öka ojämlikheten bland barn och unga. Trots att alla barn och ungdomar drabbas av coronakrisen är effekterna inte lika långvariga eller omfattande hos alla. Många barngrupper befinner sig i en situation som kräver särskild uppmärksamhet.</p> <p>För att minimera de negativa konsekvenserna av coronakrisen behövs det en övergripande plan för att trygga barns och ungas välfärd och förbättra deras förmåga att klara sig. Det behövs både snabba omedelbara och långsiktiga åtgärder. Konsekvenserna för barn och unga ska bedömas i beslutsfattandet. Man måste också se till att barn och unga får sin röst hörd och att information och stöd ges på ett sätt som lämpar sig för dem.</p> <p>20.8.2020 har innehållet på sida 51 i den finskspråkiga publikationen 2020:21 preciserats och samtidigt har den svenska underrubriken i presentationsbladet ändrats.</p>		
Förläggare	Statsrådet		
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Finnish Government	24 June 2020	
Authors	Working group appointed by the Ministry of Social Affairs and Health		
Title of publication	Wellbeing of children and young people in post-crisis measures related to COVID-19 – Report on the realisation of the rights of the child, coronavirus working group linked to the National Child Strategy		
Series and publication number	Publications of the Finnish Government 2020:21		
ISBN PDF	978-952-287-883-0	ISSN PDF	2490-0966
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-883-0		
Pages	102	Language	Finnish
Keywords	children (age groups), young people, families, rights of the child, wellbeing, equality, post-crisis measures, coronavirus, child strategy		
Abstract	<p>On 25 May 2020, the Ministry of Social Affairs and Health appointed a working group linked to the National Child Strategy to survey the rights of the child and wellbeing of children and families and to strengthen these in the post-crisis measures related to COVID-19.</p> <p>The interim report of the working group presents some preliminary observations. The final report to be published in October 2020 will discuss the topics more thoroughly and comprehensively.</p> <p>The coronavirus crisis has considerable impacts on the wellbeing of children and young people and on the realisation of their rights. However, children's rights and their special position are easily overlooked in emergency conditions and post-crisis measures. The coronavirus crisis has serious impacts on the realisation of the rights of the child on the global scale as well.</p> <p>There is a risk that the coronavirus crisis may lead to growing inequality among children and young people. The coronavirus crisis has effects on all children and young people, but how much and for how long varies. There are many groups of children that require particular attention.</p> <p>To minimise the negative impacts of the coronavirus crisis, a comprehensive plan is needed to ensure the wellbeing of children and young people and to promote their ability to cope. Both fast first step actions and long-term measures are needed. The impacts on children and young people must be assessed in decision-making. It is also important to make sure that children and young people are being heard and that they have access to information and support in a way that is suitable for them.</p> <p>On 20 August 2020, the following changes were made to the Finnish version of publication 2020:21: page 51 was amended to clarify its content, and the subtitle of the Swedish version given on the description sheet was modified.</p>		
Publisher	Finnish Government		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Yhteenveto	10
Työryhmän tehtävät.....	12
1 Yleistä koronakriisin vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin	16
2 Voimavarojen turvaaminen koronakriisissä ja sen jälkihoidossa.....	20
3 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi	24
4 Oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoa	26
5 Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunta	30
6 Haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeuksien turvaaminen.....	33
6.1 Yleistä	33
6.2 Mielen terveyden ongelmat perheessä	35
6.3 Vammaiset lapset ja nuoret.....	38
6.4 Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret.....	42
6.5 Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret (NEET-nuoret).....	46
6.6 Maahanmuuttotilaiset lapset ja nuoret	50
6.7 Sateenkaarilapset ja -nuoret	53
7 Lasten ja nuorten suojeleu väkivallalta	55

8	Varhaiskasvatus ja koulutus	58
8.1	Yleistä	58
8.2	Varhaiskasvatus ja esiopetus.....	59
8.3	Perusopetus ja toisen asteen koulutus.....	63
9	Lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveystalvelut.....	67
10	Lasten ja nuorten harrastukset ja vapaa-aika	71
11	Lapsiperheiden riittävä toimeentulo	75
12	Työn ja perheen yhteensovittaminen.....	78
13	Lasten ja nuorten läheis- ja vertaissuhteet	82
14	Korona on globaali lapsen oikeuksien kriisi	86
	Tietoja toimittaneet tahot	90
	Lähteitä ja kirjallisuutta	91

Yhteenveto

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän lapsen oikeuksien ja lasten sekä perheiden hyvinvoinnin kartoittamiseksi sekä vahvistamiseksi koronaepidemian jälkihoidossa.

Työryhmän raportissa tuodaan esille alustavia havaintoja kevään poikkeustilan vaikutuksista. Työryhmän tarkastelu on keskittynyt erityisesti akuutteihin vaikutuksiin ja ensivaiheen suosituksiin, mutta myös pidemmälle ulottuviin toimiin.

Koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Lasten oikeudet ja erityinen asema jäävät kuitenkin poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa helposti sivurooliin. On syytä myös huomata, että koronakriisillä on vakavia globaaleja vaikutuksia lasten oikeuksien toteutumiseen.

Koronakriisi uhkaa lisätä eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Vaikka koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Monien lapsiryhmien tilanne vaatii erityistä huomiota. Yhdenvertaisuuden edistämiseen ja eriarvoisuuden kaventamiseen tarvitaan suunnitelmallisia ja johdonmukaisia toimia.

Koronakriisin kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan kokonaisvaltainen suunnitelma lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamiseksi sekä pärjäävyyden edistämiseksi. Tarvitaan sekä pikaisia ensivaiheen toimia että pitkäkestoisia toimia. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset on arvioitava päätöksenteossa. On myös varmistettava lasten ja nuorten kuuleminen sekä tiedon ja tuen antaminen heille sopivalla tavalla.

Pitkä poissaolo varhaiskasvatuksesta, koulusta ja harrastuksista vaikuttaa erityisesti heikommassa asemassa oleviin lapsiin sekä lapsiin, jotka tarvitsevat useampia palveluja ja erityistä tukea. Monet lasten ja nuorten palvelut ovat olleet katkolla tai niitä on

supistettu poikkeusaikana. Poikkeusolot ovat johtaneet huomattavaan sosiaali- ja terveyspalveluiden alikäyttöön, jonka seurauksena lasten, nuorten ja perheiden tuen- ja avunsaanti on vaikeutunut ja viivästynyt. Poikkeusolot ovat kuormittaneet myös vanhempia, mikä lisää vanhemmuuden tuen tarvetta.

Poikkeusolot ovat luoneet lapsille ja nuorille turvattomuutta, epävarmuutta ja ahdistusta. Erityisen vaikea tilanne on lapsille ja nuorille, joilla on entuudestaan psyykkistä oireilua ja psyykkistä haurautta. Myös lasten ja nuorten hyvinvointia ylläpitävät vertais-suhteet ovat poikkeusolojen aikana ohentuneet ja yksinäisyyden kokemukset lisääntyneet. Poikkeusolojen aikana poliisin kotihälytystehtävät ovat lisääntyneet. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ja perheessä tapahtuva väkivalta jää todennäköisesti aiempaa useammin piiloon. Poikkeusolot ovat vähentäneet lastensuojeluilmoituksia, vaikka todennäköisesti tarve lastensuojelulle ei ole vähentynyt.

Ensilinjassa tarvittavia toimia ovat muun muassa toimeentulovaikeuksiin joutuneiden perheiden tukeminen sekä neuvolapalveluiden, varhaiskasvatuksen, opiskelu- huollon ja oppimisen tuen vahvistaminen. Myös lasten ja nuorten mielenterveyspalveluita, lastensuojelua ja perheiden sosiaalista tukea on tehostettava. Nuorten pääsy työmarkkinoille on vaikeutunut koronakriisin myötä, mikä edellyttää toimia nuorten työmarkkina-aseman parantamiseksi.

Työryhmän tehtävät

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän lapsen oikeuksien ja lasten sekä perheiden hyvinvoinnin kartoittamiseksi sekä vahvistamiseksi koronaepidemian jälkihoidossa.

Työryhmän työ linkittyy sekä valmisteilla olevaan kansalliseen lapsistrategiaan että koronakriisin hoitoa ja jälkihoitoa käsittelevään työhön, kuten valtioneuvoston kanslian asettaman exit- ja jälleenrakennustyöryhmän ja sitä tukevan tiedepaneelin työhön sekä sosiaali- ja terveysministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön asettaman korkean profiilin ryhmän työhön.

Pääministeri Sanna Marinin hallitus on 5.3.2020 asettanut parlamentaarisen komitean valmistelemaan YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvaa kansallista lapsistrategiaa. Hallitusohjelman mukaisesti lapsistrategialla vahvistetaan hallinnon ja päätöksenteon lapsenoikeusperustaisuutta. Strategialla on mahdollista luoda kattava, johdonmukainen ja tavoitteellinen toimintapolitiikka lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaamiseksi ja edistämiseksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on kehottanut, että jokainen sopimusvaltio toimii lapsen oikeuksien edistämiseksi lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan, yhdistävän, kattavan ja oikeusperustaisen kansallisen strategian pohjalta. Strategian vaikuttavuuden turvaamiseksi se on hyväksyttävä hallinnon ylimmällä tasolla ja liitettävä kansalliseen suunnitteluun sekä sisällytettävä kansalliseen budjetointiin.

Kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen asetetun työryhmän tavoitteena on tuottaa johtopäätökset siitä, miten koronaepidemian aikaiset rajoitukset ovat vaikuttaneet lasten ja perheiden tilanteeseen sekä lapsen oikeuksien toteutumiseen. Tässä raportista tuodaan esille alustavia havaintoja, johtopäätöksiä ja esityksiä. Tavoitteena on tuoda päätöksentekoa varten esityksiä siitä, kuinka koronaepidemian jälkihoidossa voidaan vähentää poikkeusoloista johtuvia haasteita ja rakentaa koronaepidemian jälkeistä yhteiskuntaa lapsi- ja perheystävällisemmäksi sekä lapsen oikeuksia kunnioittavammaksi.

Työryhmän työssä katse kiinnitetään tulevaisuuteen ja lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaamiseen. Työssä kiinnitetään huomio myös riittävän tiedon merkitykseen lapsille. Tiedottaminen lapsille heitä koskevista asioista on valtion velvollisuus. Lapsella on oikeus saada tietoa ikätasoonsa sopivalla tavalla.

Ryhmän työssä koottua tietoa hyödynnetään kansallisen lapsistrategian valmistelussa, kun arvioidaan lapsen oikeuksien toteutumista poikkeustilan aikana. Myös EU-

komission työohjelmassa on lapsistrategia, ja EU:ssa on parhaillaan valmisteilla lapsitakuu. Sekä kansallisen lapsistrategian että EU:n lapsistrategian ja lapsitakuun tarve korostuvat entisestään koronapandemian myötä.

Työryhmän puheenjohtajana toimii johtava asiantuntija Esa Iivonen Mannerheimin Lastensuojeluliitosta ja muina jäseninä toimitusjohtaja Eija Koivuranta Väestöliitosta, advocacy and policy advisor Tapio Laakso Pelastakaa Lapsista, tutkimuspäällikkö Johanna Lammi-Taskula Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta, erityisasiantuntija Kirsi Pollari Lastensuojelun Keskusliitosta ja kehitysjohtaja Tiina Ristikari Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiöstä (Itla). Työryhmän sihteereinä toimivat lapsistrategian erityisasiantuntija Sanna Koulu ja lapsistrategian projektisihteeri Laura Saarinen sosi-aali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmän työtä varten pyydettiin tietoa eri tahoilta, jotka toimivat lasten, nuorten ja perheiden asioiden parissa. Saatuja vastauksia on hyödynnetty tässä raportissa. Työryhmä kerää edelleen toimikautensa loppuun asti tietoa koronan vaikutuksista lasten ja perheiden hyvinvointiin ja lapsen oikeuksien toteutumiseen. Työryhmä kokoaa ja hyödyntää lapsilta ja nuorilta itseltään saatua tietoa.

Työryhmän raportin jäsentelynä on käytetty Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta -selvityksen visualisointia (Iivonen & Pollari 2020, s. 21). Raportin jäsentely perustuu kuvion ulkokehälle sijoitetuille lapsen oikeuksien tema-alueisiin. Lisäksi työryhmän raportissa käsitellään koronakriisin globaalia lapsiulottuvuutta. Raportin luvut on pääosin rakennettu niin, että ensin esitetään tilannekuva koronaepidemiasta seuranneiden poikkeusolojen vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin, jonka jälkeen esitetään johtopäätökset. Lukujen loppuun on sisällytetty esitykset tarvittaviksi toimenpiteiksi. Toimenpiteiden tavoitteena on lieventää koronakriisin kielteisiä vaikutuksia lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin sekä turvata ja edistää lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointia koronakriisissä ja sen jälkeisenä aikana.

Kuva 1. Lapsistrategian asema lapsia koskevan päätöksenteon ja toiminnan perustana ja kehällä lapsistrategiassa huomioitavat kokonaisuudet (livonen & Pollari 2020, s. 21)

Pitkjänteisen ja kestävä lapsipolitiikan luominen edellyttää sen ankkurointia perus- ja ihmisoikeuksiin ja niiden aktiiviseen toteuttamiseen. Valmisteilla olevan lapsistrategian tarkoituksena on muodostaa rakenne kestäväälle, johdonmukaiselle ja pitkäjänteiselle lapsipolitiikalle. Lapsipolitiikalla tarkoitetaan kaikkia lapsia koskevaa ja lapsiin vaikuttavaa julkisen vallan päätöksentekoa ja toimintaa. Tämän lisäksi lapsistrategialla vaikutetaan yritysten ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan sekä koko yhteiskuntaan perheet ja lähiyhteisöt mukaan lukien.

Erytisen merkittävässä roolissa lapsistrategiassa kaikkien lasten kannalta on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. On syytä korostaa, että myös muut ihmisoikeussopimukset turvaavat lapsille tärkeitä oikeuksia. Nämä sopimukset luonnollisesti turvaavat myös nuorten aikuisten sekä perheiden oikeuksia.

On tärkeä ymmärtää lapsuuden, nuoruuden ja vanhemmuuden kiinnittyminen aikaan ja paikkaan. Koronakriisi on monin tavoin vaikuttanut lasten, nuorten ja perheiden arkeen, hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen.

1 Yleistä koronakriisin vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin

Vaikka koronavirus ei tämänhetkisen tiedon mukaan muodosta suurimmalle osalle lapsia välitöntä vakavaa terveysuhkaa, koronakriisillä on huomattavat kielteiset vaikutukset lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. YK:n lapsen oikeuksien komitea on varoittanut koronakriisin vakavista fyysisistä, emotionaalisisista ja psyykkisistä vaikutuksista lapsiin ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen. Näiden vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan nopeita välittömiä korjaavia toimia sekä kokonaisvaltainen suunnitelma lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaamiseksi ja edistämiseksi.

Lasten ja nuorten oikeudet ja erityinen asema jäävät helposti sivurooliin poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa. Lasten ja nuorten hyvinvointi ja kehitys ovat aikuisväestöä enemmän riippuvaisia julkisista palveluista. Poikkeusolojen aikaiset rajoitukset ja poikkeusolojen jälkeiset toimet voivat merkittävästi vaikuttaa lasten ja nuorten oikeuksien toteutumiseen. Esimerkiksi lasten ja nuorten oikeus koulutukseen, riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin, sosiaaliturvaan ja harrastustoimintaan sekä yhdenvertaisuus lasten ja nuorten keskuudessa voivat vaarantua poikkeusoloissa.

Koronakriisi vaarantaa myös sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden, kun koronakriisin sosiaaliset ja taloudelliset vaikutukset kohdistuvat voimakkaasti nuoreen sukupolveen. Vaarana on, että lasten ja nuorten hyvinvointi ja oikeudet jäävät sivurooliin, kun tehdään koronaepidemian akuutin vaiheen jälkeisiä ratkaisuja esimerkiksi julkisen talouden sopeuttamiseksi.

Tutkimuksia koronakriisin vaikutuksia lasten ja nuorten elämään on julkaistu tähän mennessä vain vähän. Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiön (Itla) Owl Group Oy:llä teettämän selvityksen mukaan (Wennberg ym. 2020) koronakriisi on vaikuttanut merkittäväällä tavalla lasten ja nuorten kaverisuhteisiin, lisäten yksinäisyyttä ja puutetta mielekkästä tekemisestä. Erityisen suuri vaikutus koronakriisillä on selvityksen mukaan ollut arjen rutiinien ja hyvinvointia ylläpitävien rakenteiden heikkenemiseen. Selvityksen mukaan myös vanhempien ahdistus ja uupumus ovat lisääntyneet samaan aikaan kun vanhemmuuden ammatillinen ja vertaistuki on vähentynyt. Vastuu lapsista 24/7, mahdollisesti oman työn tai muiden vastuiden rinnalla, on kuormittanut vanhempia ja lisännyt vanhempien keskinäisiä ristiriitoja. Selvitykseen vastanneiden ammattilaisten mukaan koronakriisi on lisäksi tuonut lastensuojelun asiakkaisiksi uusia perheitä.

Wennberg ym. 2020 selvityksen mukaan osalle perheistä koronakriisi on tuottanut myös positiivisia vaikutuksia, esimerkiksi lisääntyneen yhteisen ajan muodossa. Myös osalle lapsista ja nuorista opiskeluun keskittyminen on ollut kriisin aikana helpompaa. Selvitykseen vastanneiden asiantuntijoiden mukaan perheiden valmiudet ja lähtökohdat etäopiskelun tukeen ovat erilaisia, mikä kasvattaa osaamisen tasoeroja ja lasten eriarvoisuutta. Näin ollen voidaankin sanoa, että lasten ja nuorten näkökulmasta koronakriisillä on ennen kaikkea lapsi- ja nuorisoryhmien välistä epätasa-arvoa lisäävä vaikutus. Kun osassa perheistä arjen muutoksiin on pystytty vastaamaan vanhempien olemassa olevien resurssien myötä, toisissa perheissä lasten ja nuorten hyvinvointi on heikentynyt ainakin väliaikaisesti merkittävästi arjen tukirakenteiden puuttumisen ja koronakriisin aiheuttaman talouden romahtamisen myötä.

Työryhmän lapsiasianeuvottelukunnalta saamien tietojen mukaan koronakriisin aikana kotihälytyskäynnit ovat lisääntyneet koko maassa vuoden takaiseen verrattuna 30 prosenttia, ja erityisesti Uudellamaalla nousua on ollut 46 prosenttia. Perheväkivallan osuus kotihälytyksissä on kasvanut maaliskuussa 2020 vuoden takaiseen verrattuna 14 prosenttia. Pääkaupunkiseudun suurissa kaupungeissa lastensuojeluilmoitukset ovat puolestaan vähentyneet. Laskua on etenkin lapsiin kohdistuvia kaltoinkohtelupäilyjä koskien samaan aikaan kun lastensuojelun laitoshuoltopaikkojen kysynnässä on kasvua ja paikoista on pulaa. Kouluterveydenhuollon palveluissa käyntejä on ollut 85 prosenttia vähemmän kuin vuosi sitten. Lapsipotilaiden määrä poliklinikoilla ja päivystyksessä on vähentynyt kolmanneksen.

Itla toteutti huhti-toukokuussa 2020 systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, jossa selvitettiin vuonna 2008 alkaneen globaalin talouskriisin vaikutusta lasten ja lapsiperheiden mielenterveysongelmiin, päihteiden käyttöön ja perheväkivaltaan. Katsauksessa syntetisoitiin 37 kansainvälisen tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset (Hiilamo ym. 2020).

Itlan kirjallisuuskatsauksen mukaan vuoden 2008 talouskriisi heikensi selvästi lasten hyvinvointia ja ennen muuta mielenterveyttä sekä lisäsi lasten käytöshäiriöitä. Katsauksen mukaan erityisesti huono-osaiset perheet kärsivät taloustaantumassa. Päihteiden käytön lisääntymisestä talouskriisin oloissa ei puolestaan ollut selkeää näyttöä. Yksittäiset tutkimukset kuitenkin viittaavat siihen, että päihdeongelmat lisääntyivät taloudellisesti heikossa asemassa olevissa perheissä. Lapsiin kohdistuvan väkivallan lisääntymisestä oli myös näyttöä yksittäisissä Yhdysvalloissa tehdyissä tutkimuksissa.

Johtopäätökset

Lapsiperheiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin rakennuspalikat koostuvat turvallisesta kasvu- ja elinympäristöstä ja perhepiiristä, harrastuksista, ystävistä, isovanhemmista sekä sujuvasta arjesta. Nämä rakennuspalikat saattavat horjua taloudellisen taantumien aiheuttamassa epävarmuudessa. Jos työttömyys uhkaa lapsiperheitä, olisi tärkeää vahvistaa lasten arjessa muita pärjäävyyttä tukevia tekijöitä kuten harrastuksia, kaverisuhteita ja ennen kaikkea sujuvaa ja mielekästä arkea.

Koulujen sekä sosiaali- ja terveystalujen tulisi yhdessä vahvistavaa hyvinvoinnin osatekijöitä tilanteissa, joissa vanhemmat ja lähipiiri kohtaavat työttömyyttä tai terveydellisiä, sosiaalisia tai taloudellisia ongelmia. Tämä ei tarkoita vain taantumien oloissa tapahtuvaa panostusta lapsiperheiden palveluihin, vaan myös ennakoivaa mielenterveysongelmien ehkäisyä pärjäävyyttä vahvistamalla paikalliset yhteisöt osallistaen.

Terveys- ja sosiaalisektorin tuleekin jatkossa tunnistaa suurimman riskin ryhmät, koska taantumien vaikutukset voivat olla erilaisia eri väestöryhmissä. Näille riskiryhmille tulisi myös olla saatavilla perhelähtöisiä räätälöityjä ja integroitua palveluita. Riskiryhmien tunnistaminen edellyttää entistä sujuvampaa yhteistyötä eri toimijoiden välillä: palveluiden integrointia, perheiden pärjäävyyttä ja arjen voimavaroja vahvistavaa työskentelyotetta, yhteiskehittämistä ja osallisuutta palvelujen kehittämiseen.

Koronakriisi on osoittanut monilta osin palvelujärjestelmämme kriisiä edeltävän hajanaisuuden ja pirstaleisuuden sekä tehnyt näkyväksi pirstaleisuuden aiheuttaman kokonaisvaltaisen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja pärjäävyyden edistämisen vaikeuden. Jos toimintatapamme lapsen tai nuoren hyvinvointiin liittyvän huolen herätessä noudattaa koronakriisin jälkihoidon aikana kriisiä edeltävää toimintatapaa, tehdään normaalista toiminnasta poikkeavista lapsista ja nuorista lastensuojeluilmoitus tai lähete psykiatriseen arvioon. Tämä kriisiä edeltävä toimintatapa on johtanut siihen, että lastensuojelun ja lastenpsykiatrian palvelut ovat ylikuormittuneet ja muodostaneet pullonkaulan auttamistyölle. Koronakriisin jälkihoidossa tuleekin löytää uusia yhteistyön tapoja, joissa lasten ja nuorten kasvu ympäristöjen aikuiset toimivat sujuvasti yhteen sote- ja sivistyspalveluiden kanssa yhteisen tavoitteen mukaisesti. Koronakriisi on tehnyt näkyväksi, että tarvitsemme ongelmia ehkäisevää toimintaa ja palveluiden integraatiota ennen näkemättömällä tavalla. Vaikka osa lapsista ja nuorista tarvitsee välitöntä, päivystyksellistä apua, osan ongelmat ovat ehkäistävissä varhaisen vaiheen yhteistoiminnan avulla.

Yhteisövaikutuksen (engl. collective impact) merkitys palveluiden integraatiossa onkin noussut yhä tärkeämmäksi viitekehyydeksi. Kania ja Kramer (2011) julkaisivat ajattelun perustana olevan artikkelin lähes kymmenen vuotta sitten, ja Suomessa on toteutettu kokeilun omaisesti samansuuntaista kehittämistoimintaa (esim. Niemelä ym.

2019). Keskeistä yhteisövaikutustoiminnassa on johtaa eri sektorien toimintaa yhteisen idean (esimerkiksi lapsen kehitystä tukeva sujuva arki ja sen tukeminen eri toimijoiden yhteistyönä) pohjalta ja kehittää konkreettista yhteistyötä perustuen yhteiseen arviointiin.

Kriisin jälkihoidon yhteydessä on myös huolehdittava palvelujen käyttäjien osallistamisesta heille kohdennettujen palvelujen suunnittelussa ja toimeenpanossa. Osallisuusnäkökulma on erityisen tärkeä lasten osalta, koska siihen palvelujen järjestäjiä ja tuottajia velvoittavat muun muassa YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen perustuslaki. Myös YK:n kestävän kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030 korostaa osallistamisen tärkeyttä. Lapsilla on talouslaman oloissakin lapsen oikeuksien sopimukseen ja perustuslakiin kirjattu oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, mukaan lukien oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisella vallalla on velvollisuus edistää lapsen mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Koronakriisin jälkeisessä jälleenrakentamisessa onkin syytä vahvasti nojata perus- ja ihmisoikeuksiin ja demokraattiseen päätöksentekoon.

2 Voimavarojen turvaaminen koronakriisissä ja sen jälkihoidossa

Tilannekuva

Vaikka koronavirus ei tämänhetkisen tiedon mukaan muodosta suurimmalle osalle lapsia välitöntä vakavaa terveysuhkaa, koronakriisillä on huomattavia vaikutuksia lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen.

Koronaepidemian leviämisen hidastamiseksi toteutetuilla rajoitustoimilla on ollut kielteisiä vaikutuksia lasten ja nuorten hyvinvointiin ja yhdenvertaisuuteen. Tilanteen kielteisten vaikutusten lieventämiseksi hallitus on päättänyt toteuttaa noin 320 miljoonan euron lasten ja nuorten hyvinvointipaketin vuoden 2020 neljännen lisätalousarvion yhteydessä. Hyvinvointipaketti kohdistuu opetus- ja kulttuuriministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön sekä työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonaloille.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla kuntien valtionosuudella on tarkoitus tukea lapsia, nuoria ja perheitä koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa 112,3 miljoonalla eurolla. Varoja ehdotetaan perheiden matalan kynnyksen palveluihin sekä lasten ja perheiden sosiaalipalveluihin sekä lasten ja nuorten mielenterveyspalveluihin. Rahoituksella torjutaan poikkeusolojen aiheuttamia sosiaalisia ongelmia ja varmistetaan, että lasten, nuorten ja perheiden tukipalvelut toimivat. Summa on tarkoitus jakaa kunnille lasten ja nuorten lukumäärän mukaisesti.

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalle vuoden 2020 neljännessä lisätalousarvioissa ehdotetaan 159 miljoonan euron toimenpidekokonaisuutta. Opetuksen ja varhaiskasvatuksen osalta tavoitteena on tukea varhaiskasvatuksessa olevien lasten sekä perusopetuksen oppilaiden oppimista ja hyvinvointia koronavirustilanteen aiheuttamien poikkeusolojen vaikutusten tasoittamiseksi. Perusopetuksessa etäopetusjakson aikana syntynyttä oppimisvajetta paikataan 70 miljoonan euron määrärahalla. Varhaiskasvatukseen lasten oppimisen, kehityksen ja hyvinvoinnin tukeen kohdennetaan 14 miljoonaa euroa. Rahoitusta kohdennetaan myös lukio-opiskelijoiden opintojen kertaamiseen ja tukitoimenpiteisiin 17 miljoonaa euroa.

Ammatilliseen koulutukseen ehdotetaan 30 miljoonaa euroa koulutuksensa keskeyttäneiden tai keskeyttämishuonon alla olevien opiskelijoiden opiskelun ohjaukseen sekä valmistumassa olevien opiskelijoiden opinto-ohjaukseen ja näyttöjen mahdollistamiseen. Osana lasten ja nuorten hyvinvoinnin pakettia ehdotetaan myös 10 miljoonaa

euroa Suomen mallin harrastamisen pilotointiin. Mallin tavoitteena on tuoda maksuttomia harrastusmahdollisuuksia koulujen iltapäiviin. Koulujen ja oppilaitosten kanssa tehtävän nuorisotyön ja etsivän nuorisotyön vahvistamiseen ehdotetaan 12 miljoonan euron lisäystä.

Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalalla työllisyysmäärärahoihin ehdotetaan 60 miljoonan euron lisäystä. Lisämäärärahaa suunnataan nuorille suunnattujen työvoimakoulutusten ja palvelujen hankintaan sekä yhteishankintakoulutusten ja valmennusten kautta toteutettavaan osaamiseen kehittämiseen. Nuorten psykososiaalisen tuen ONNI-hankkeen toimeenpanoon ehdotetaan 1,5 miljoonaa euroa, jonka turvin luodaan nopeutetusti digitaalinen palvelu, jonka kautta tukea tarvitsevat nuoret saavat kynnöksettömästi ja nopeasti tukea.

Lasten, nuorten ja perheiden palvelut ovat pääosin kuntien vastuulla, joiden taloutta koronakriisi on merkittävä tavalla entisestään heikentänyt. Lasten ja nuorten kannalta merkillepantavaa on, että koronakriisin välittömimmät ja suurimmat vaikutukset osuvat erityisesti kuntiin, jotka tähän saakka ovat olleet taloudeltaan vahvimpia, eli kuntiin, joilla omien verotulojen osuus rahoituksesta on korkea. Näiden kuntien joukossa ovat maan väestöltään suurimmat kunnat, kuten pääkaupunkiseudun kunnat (Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 2. vaiheen raportti, Valtioneuvoston julkaisuja 2020:17). Näissä kunnissa asuu erityisen paljon lapsia ja nuoria, joten kuntatalouden mahdollisen kriisiytymisen seuraukset ovat lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen kannalta erityisen vakavia. Jotta lasten, nuorten ja perheiden palvelut voidaan toteuttaa, on välttämätöntä turvata riittävät resurssit palveluiden toteuttamiselle. Tämä edellyttää riittävän valtionrahoituksen turvaamista kunnille.

Kuntien lisäksi myös kansalaisjärjestöillä ja seurakunnilla sekä yrityksillä on tärkeä rooli lapsille, nuorille ja perheille suunnattujen palveluiden ja toimintojen toteuttamisessa. Koronakriisin vaikutukset järjestöjen ja seurakuntien sekä yritysten palveluiden ja toimintojen toteuttamiseen tulee ottaa huomioon ja palveluiden ja toimintojen jatkuvuus tulee turvata.

Myös sosiaali- ja terveysministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön asettama laaja-alainen korkean profiilin ryhmä korostaa raportissaan (Valtioneuvoston julkaisuja 2020:19) kansalaisyhteiskunnan roolia koronakriisin kielteisten vaikutusten torjunnassa sekä hyvinvoinnin ja yhdenvertaisuuden edistämässä. Kansalaisyhteiskunnalla on ollut merkittävä rooli suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan luomisessa ja ylläpitämisessä yhteistyössä julkisen sektorin kanssa. Kriisissä kansalaisyhteiskunnan rooli sosiaalisen koheesion ja hyvinvoinnin ylläpitäjänä korostuu. Siksi onkin keskeistä turvata myös jatkossa kansalaisyhteiskunnan resurssit.

Koronakriisin aikana tehtiin paljon vapaaehtoistyötä. Vapaaehtoistyö on hyvin arvokasta. On kuitenkin tärkeää, että sillä ei korvata ammattilaisten tukea. Vastuu perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta on valtiolla, kunnilla ja muulla julkisella vallalla eikä esimerkiksi sosiaalisten, sivistyksellisten ja taloudellisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista voida jättää vapaaehtoistyön tai muun hyväntekeväisyyden varaan. Palveluiden riittävien henkilöstö- ja muiden resurssien varmistaminen koronakriisin jälkihoidossa on erityisen tärkeää.

On pidettävä huolta, ettei koronakriisin hoidossa toisteta 1990-luvun laman virheitä. Laman seurauksena tehdyillä palveluiden leikkauksilla heikennettiin merkittävästi lasten ja perheiden tilannetta. Lasten ja perheiden peruspalveluita karsittiin ja ehkäisevästä työstä tingittiin. Koululaisten terveystarkastuksia vähennettiin, neuvolan perhevalmennuksia karsittiin, lapsiperheiden kotipalvelut ajettiin alas ja koulujen ja päiväkotien resursseissa ja henkilöstömitoituksissa säästettiin. Seurauksena oli vaikeita, pitkäaikaisia ja hyvin kalliiksi käyneitä ongelmia.

Johtopäätökset

Koronakriisin jälkihoidossa tarvitaan koko yhteiskuntaa. Valtion, kuntatoimijoiden ja muun julkisen vallan lisäksi kansalaisjärjestöillä, seurakunnilla, yrityksillä ja muilla taholla on omat tärkeät tehtävänsä koronakriisin lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten torjumisessa sekä hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen edistämisessä.

Poikkeusolot tulevat todennäköisesti lisäämään monien palveluiden ja tuen, kuten mielenterveys- ja lastensuojelupalveluiden sekä toimeentuloturvan, tarvetta. Ilman panostuksia lasten ja nuorten hyvinvointiin eriarvoisuus kasvaa ja oikeudenmukaisuus yhteiskunnassa heikkenee. Vuoden 2020 valtion neljäs lisätalousarvio vastaa osaltaan lisävoimavarojen tarpeeseen. Lisävoimavaroja tarvitaan kuitenkin myös tulevissa talousarvioissa.

Voimavarojen turvaamisen ohella tarvitaan uudenlaisten toimintatapojen ja yhteistyömuotojen käyttöönottoa ja vahvistamista. Koronakriisin aikana on kehitetty ja otettu käyttöön uusia yhteistyökäytäntöjä eri toimijoiden välillä sekä vahvistettu monin eri tavoin digitaalisuutta. Yksittäisten organisaatioiden näkökulman sijaan tulisikin tarkastella sitä, miten lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia tukevat palvelut organisoidaan lapsi-, nuori- ja perhelähtöisellä tavalla. Poikkeusolojen aikana on ylitetty ammattiryhmien ja organisaatioiden välisiä rajoja, mitä tulee jatkossakin hyödyntää lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tukemisessa. Esimerkiksi sote-uudistuksessa tulee eri toimijoiden välisen yhteisen tekemisen vahvistamiseen kiinnittää erityistä huomiota.

Esitykset

- Koronakriisin jälkihoidossa varmistetaan kuntien riittävät resurssit lasten, nuorten ja perheiden palveluiden järjestämiselle. Varmistetaan lapsiperheiden toimeentuloturvan riittävä taso.
- Koronakriisin jälkihoidossa turvataan kansalaisjärjestöjen ja seurakuntien mahdollisuudet jatkaa lasten, nuorten ja perheiden palveluiden ja toimintojen (kuten vertaistoiminnan) toteuttamista. Myös yritysten mahdollisuudet lasten, nuorten ja perheiden palvelujen toteuttamiseen turvataan.
- Koronakriisin aikana käyttöön otettuja hyviä yhteistyökäytäntöjä ja toimintamuotoja kehitetään edelleen ja otetaan pysyvään käyttöön. Huolehditaan, että lasten, nuorten ja perheiden palvelut ja toiminnot organisoidaan lapsi-, nuori- ja perhelähtöisesti järjestelmä- ja organisatiolähtöisyyden sijaan. Tämä otetaan huomioon kaikissa toteutettavissa uudistuksissa, kuten sote- ja maakuntauudistuksessa ja sosiaaliturvauudistuksessa sekä eri strategioiden ja ohjelmien valmistelussa ja toteutuksessa.

3 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsen edun on oltava ensisijainen harkintaperuste lapsia koskevassa päätöksenteossa. Lapsivaikutusten arviointi on väline lapsiryhmää (esimerkiksi tietyn koulun lapset) tai lapsiväestöä (esimerkiksi kunnan alle kouluikäiset lapset tai kaikki perusopetuksen piirissä olevat lapset) koskevien lasten etujen arviointiin. Myös kansallinen lainsäädäntö edellyttää lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. Esimerkiksi terveydenhuoltolaki edellyttää, että kunta ja sairaanhoitopiiri arvioivat ja ottavat huomioon päätöksenteon ja ratkaisujen valmistelussa tehtävien päätösten ja ratkaisujen vaikutukset väestön terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin.

Tilannekuva

Koronavirustilanteen nopean etenemisen vuoksi rajoitustoimenpiteistä jouduttiin päättämään nopeasti ja vähäisellä vaikutusten arvioinnilla. Myöskään lapsilta ja nuorilta ei kerätty tietoja eikä heidän näkemyksiään selvitetty rajoitustoimia koskevan päätöksenteon tueksi.

Jo ennen koronatilannetta lapsivaikutusten arviointi oli riittämätöntä ja arviointien näkökulmat suppeita etenkin valtionhallinnossa. Tämä on tullut esille useissa selvityksissä, muun muassa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkimuksessa (Rantala ym. 2019), jossa selvitettiin ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia hallituksen esityksissä, sekä Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiön (Itla) selvityksessä (2019), Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisussa (Keinänen & Pajuoja 2020) ja lapsiasiavaltuutetun vuosikirjassa (2020).

Lapsibudjetointi tarkoittaa talousarvion tarkastelemista lapsenoikeusnäkökulmasta ja siinä on kyse sekä lapsiin kohdistuvien määrärahojen seurannasta eli lapsilähtöisestä budjettianalysista että talousarviopäätösten lapsivaikutusten arvioinnista. Lapsibudjetointia on ennen koronatilannetta tehty joissakin kunnissa. Lapsibudjetointia ei tietyvästi ole toteutettu koronatilannetta koskevan päätöksenteon yhteydessä.

Johtopäätökset

Lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi koronatilanteen rajoitustoimia päätettäessä oli vähäistä. Jälkikäteen arvioiden monet rajoitustoimet olivat yllimitoituja ottaen huomioon myös epidemiatilanteen alueellisen vaihtelun. Tämä on ymmärrettävää, koska päätökset rajoitustoimista jouduttiin tekemään käytettävissä olevan ja nopeasti muuttuvan tiedon varassa. Tämän vuoksi jatkuva rajoitustoimien hyötyjen ja haittojen laaja arviointi ja punninta on välttämätöntä mahdollisissa tulevissa epidemiatilanteissa ja muissa poikkeusoloissa.

Esitykset

- Koronakriisin jälkihoidossa tehdään systemaattista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. Varmistetaan sekä vaikutusten ennakoarviointi, prosessiarviointi että jälkiarviointi. Arviointien tekemistä varten lisätään informaatio-ohjausta, kuten koulutusta ja tukimateriaaleja. Huolehditaan lasten, nuorten ja perheiden kuulemisesta vaikutusten arviointiin liittyen. Huolehditaan, että arvioinnit perustuvat riittävän laajaan ja mahdollisimman laadukkaaseen tietopohjaan. Koronakriisin aikana on tehty lapsille, nuorille ja perheille useita kyselyitä, joiden tuottamaa tietoa kootaan systemaattisesti ja hyödynnetään päätöksenteossa.
- Lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinneissa selvitetään, mihin ryhmiin koronakriisin haitalliset vaikutukset ovat erityisesti kohdistuneet. Mahdollisia tulevia epidemia-aaltoja (ja muita poikkeusoloja) varten laaditaan ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointimalli, jossa huomioidaan lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Tämä vahvistaa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamista ja päätöksenteon läpinäkyvyyttä sekä vahvistaa tietoisuutta päätösten laaja-alaisista vaikutuksista. Mallissa otetaan huomioon myös epidemiatilanteiden alueelliset erot.
- Koronakriisin jälkihoidossa lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi ulotetaan myös talousarviopäätöksiin (lapsibudjointi). Lasten oikeuksien toteutuminen on varmistettava riittävillä voimavaroilla.

4 Oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoa

Tilannekuva

Koronakriisi vaikuttaa monin tavoin lapsiin ja nuoriin. Lastensuojelun Keskusliitto on tuonut työryhmälle lähettämässään tiedoissa esille, että lasten ja nuorten näkökulmasta useat poikkeusajan seuraukset näkyvät selkeimmin juuri lasten ja nuorten arjessa, ja näillä asioilla on heidän hyvinvointiaan ajatellen keskeinen merkitys. Lähes kaikki toimijat, jotka toimittivat koronatyöryhmälle tietoa koronan vaikutuksista lasten arkeen, korostivat, että lasten ja nuorten näkemyksiä on kuultava koronan jälkihoidossa ja heille on tarjottava myös riittävästi tietoa ymmärrettävällä tavalla. Siihen velvoittaa myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus, jonka mukaan lapsen näkemykset on selvitettävä häntä koskevassa asiassa ja myös otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Näkemysten kuuleminen koskee sekä yksittäistä lasta että lapsiryhmää, kuten esimerkiksi päiväkodin lapsia, koululuokkaa, tietyn kunnan lapsia tai tietyn kunnan vammaisia lapsia. Lasten ja nuorten mielipiteiden selvittämiseksi ei ole asetettu ikärajaa, vaan myös pienten lasten näkemyksiä tulee kuulla.

Pelastakaa Lapset ry:n työryhmälle lähettämien tietojen mukaan lasten ja nuorten osallistumisoikeudet sekä heidän mahdollisuutensa saada mielipiteensä esille ovat toteutuneet koronaepidemian aikana puutteellisesti. Päätöksiä on tehty nopeasti ja aikuislähtöisesti. Myös poikkeusoloissa lasten ja nuorten osallisuutta tulisi kuitenkin edistää niin, että heidän kuulemisensa olisi säännönmukainen osa päätöksentekoa ja osallistuminen olisi mielekäästä lapsille ja nuorille.

Lapsille ja nuorille suunnattujen kyselyiden vastaukset osoittavat, että lapsilla ja nuorilla on koronakriisin aikana ollut tiedon puutetta sekä tiedonjanoa. Uutisointi ja tiedotus lapsille on ollut kuitenkin vähäistä. Varsinkin epidemian alkuvaiheessa koronasta ja rajoituksista oli vähän tietoa lapsiystävällisellä tavalla. Lasten ja Nuorten säätien kyselyssä (2020) neljäsosa nuorista oli sitä mieltä, että koronauutisoinnissa on huomioitu lapset ja nuoret melko huonosti tai huonosti. Erityisesti pienille lapsille ja vähemmistökieltä käyttäville lapsille ja nuorille suunnattua materiaalia oli vähän. Mannerheimin Lastensuojeluliitto on tosin tuottanut 11 eri kielellä aineiston ”Miten puhua lapsen kanssa koronatilanteesta”.

Koska koronauutisointi ja -tiedotus lapsille on ollut vähäistä, etenkin pienet lapset ovat olleet vanhemmiltaan tai muilta saamansa tiedon varassa. Kaikissa perheissä ei kuitenkaan ole ollut valmiuksia käsitellä koronaa ja sen aiheuttamia muutoksia arjessa

lasten kanssa, mistä johtuen lapset ovat olleet tiedonsaannin suhteen hyvin eriarvoisessa asemassa. Lisäksi lapsille ja nuorille on annettu tietoa apua tarjoavista palveluista ja kanavista puutteellisesti. Hyvinä esimerkkeinä uutisoinnista voidaan puolestaan nostaa esille valtioneuvoston järjestämä Lasten koronainfo (24.4.2020) sekä Helsingin Sanomien lapsille suunnatut uutiset.

Pelastakaa Lapset ry:n tuoreesta Lapsen ääni -raportista (2020) ilmenee, että nuoret kantavat huolta myös muiden nuorten terveydestä ja jaksamisesta. Kolmannes nuorista olisi tarvinnut tietoa siitä, mistä saada apua ystävälleen koronaepidemian aikana. Nämä nuoret ilmoittivat, etteivät he olleet tällaista tietoa löytäneet. Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton ylläpitämään Lasten ja nuorten puhelimeen on tullut runsaasti yhteydenottoja, joissa nuoret tuovat esille huolensa kavereittensa hyvinvoinnista. Pesäpuu ry on tuonut esille, että pienet lapset olivat huolissaan paitsi omasta terveydestään myös vanhempiensa voinnista ja kantoivat huolta heidän sairastumisestaan.

Koronakriisi vähensi selkeästi lasten ja nuorten fyysisiä kohtaamisia. Mahdollisten uusien koronarajoitusten aikakaudella tulee huolehtia siitä, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuuksia kohtaamisiin muilla keinoin. Kansalaisjärjestöt ovat koronakriisin aikana ja jo ennen sitä kehittäneet lapsille ja nuorille erilaisia kohtaamisen foorumeita, kuten virtuaalisia kohtaamispaikkoja, ja myös lisänneet nettiauttamista lapsille ja nuorille.

Koronakriisin aikana tehtiin useita lasten perus- ja ihmisoikeuksiin syvälle käyviä ratkaisuja ja toimia, joiden vaikutukset lapsiin ja nuoriin arvioitiin niukasti. Lasten ja nuorten näkemysten huomiotta jättäminen kertoo aikuiskeskeisyydestä: kun on hätätila ja kiire, lasten ja nuorten näkemysten selvittämistä ei katsota välttämättömäksi vaan oletusarvona on, että aikuiset osaavat ja tietävät parhaiten. Koronakriisin jälkihoidossa ja varauduttaessa mahdollisiin uusiin rajoituksiin tulee vaikutukset lapsiin arvioida ja arviointeihin sisällyttää monipuolisesti kohderyhmien kuulemiset.

Viime aikoina eri järjestötoimijat sekä kuntatoimijat ovat tehneet lapsille ja nuorille kyselyitä, joissa on kartoitettu heidän kokemuksiaan poikkeusoloista sekä näkemyksiään siitä, miten koronakriisin jälkihoidossa tulisi toimia. Huolena on, että usean eri toimijan kartoittamaa tietoa ei koordinoitusti koota yhteen ja hyödynnetä riittävästi. Tiedonpuutteita ja -aukkoja löytyy erityisesti niiden lasten ja nuorten osalta, joiden näkemyksiä muutoinkin selvitetään harvemmin. Tällaisia lapsia ovat esimerkiksi ne lapset, jotka kommunikoivat muulla tavoin kuin puheella, tai maahanmuuttotoustaustaiset lapset ja nuoret.

Lastensuojelun Keskusliiton työryhmälle antamien tietojen mukaan mukaan lapset ja nuoret haaveilevat kovin arkisista asioista kuten hyvästä ja turvallisesta arjesta, jossa

on läheisiä ihmisiä ympärillä. Lisäksi nuoret arvostavat myös sitä, että heidän näkemystensä ja ajatustensa kuulemiseksi mennään heidän luokseen ja kysytään mielipidettä heille tutussa ympäristössä. Myös Lasten ja Nuorten säätiön kyselyn (2020) mukaan koronan aiheuttama poikkeustilanne on saanut nuoret ajattelemaan tulevaisuutta enemmän ja pidemmälle kuin aiemmin. Kriisin keston suhteen nuoret ovat optimistisia, sillä vastaajista 57 prosenttia uskoi, että kriisi on ohi heinäkuun loppuun mennessä. Puolet nuorista on huolestunut tilanteesta vain vähän ja 28 prosenttia oli melko huolestuneita. Vain viisi prosenttia vastaajista kertoi olevansa erittäin huolestuneita.

Johtopäätökset

Oikeusministeriön kattavassa raportissa (2020) selvitettiin lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien tilaa Suomessa. Arviointiraportin mukaan lasten ja nuorten osallistuminen heitä itseään koskevaan päätöksentekoon on yleisesti ottaen huomioitu hyvin Suomen lainsäädännössä, mutta lainsäädännön toteuttamisessa on tunnistettu puutteita. Raportissa todetaan, että lapset ja nuoret eivät saa riittävästi tietoa omista oikeuksistaan. Lasten ja nuorten kuulemisessa ei ole riittävällä tasolla huomioitu lapsiystävällisyyttä ja erilaisten kommunikaatiotapojen käyttöä niitä tarvitseville. Lapsille ja nuorille tiedottamisessa tulisi erityisesti huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten erityistarpeet. Myös haavoittuvien ryhmien, kuten vammaisten lasten, osallistumista edustuksellisiin rakenteisiin tulee kasvattaa. Lasten ja nuorten mahdollisuus vaikuttaa lainvalmisteluprosesseihin tulisi varmentaa erityisesti silloin, kun kyse on heitä suoraan tai välillisesti koskevista lainsäädäntöhankkeista.

Voidaankin todeta, että lasten osallistumisen esteet ovat olleet ennen koronakriisiä hyvin samantyyppisiä kuin kriisin aikana. Koronaepidemia ja siihen liittyvät poikkeukselliset olot ovat osaltaan korostaneet lasten ja nuorten kuulemisen tärkeyttä sekä heille suunnatun tiedon merkityksellisyyttä. Koska tiedonkeruu ja sen koostaminen ei ole ollut systemaattista, ei ole selvyttä siitä, millaista tietoa kaivataan lisää ja miten jo kerättyä tietoa voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntää koronakriisin jälkihoidossa.

Esitykset

- Huolehditaan siitä, että koronavirusepidemian jälkihoidossa vahvistetaan lasten ja nuorten osallisuutta sekä yhdenvertaista kuulluksi tuleamista.
- Selvitetään lasten ja nuorten omia näkemyksiä ja kokemuksia sekä käytetään heiltä saatua tietoa toiminnan ja päätöksenteon tukena kriisin jälkihoidossa.
- Koronakriisin aikana lapsilta ja nuorilta kerättyä tietoa kootaan yhteen ja hyödynnetään päätöksenteon tukena systemaattisesti.
- Lapsivaikutusten arvioinnissa kiinnitetään erityistä huomiota lasten ja nuorten osallisuuden ja kuulemisen keinojen sekä toimintamallien vahvistamiseen ja käyttöönottoon. Tuetaan kaikkien lasten yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua.
- Koronatilanteen jälkihoitoon valituilla toimenpiteillä vahvistetaan lasten ja nuorten tulevaisuuden uskoa ja turvallisuuden sekä osallisuuden kokemuksia arjessa. Tämä huomioidaan myös lapsille välitettävän tiedon jakamisessa; miten, missä kanavissa ja millaista tietoa eri ikäiset ja taustaiset lapset kaipaavat.
- Viestintää ja uutisointia toteutettaessa huolehditaan siitä, että lapset ja nuoret voivat saada tietoa käyttämällänsä kielellä mukaan lukien suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli sekä selkokieli.

5 Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunta

Tilannekuva

Koronakriisi ja poikkeusolot vaikuttavat jokaiseen lapseen, nuoreen ja perheeseen. Vaikutukset eivät kuitenkaan ole samanlaisia kaikkien lasten ja nuorten kohdalla, vaan ne vaihtelevat esimerkiksi keston ja laajuuden suhteen. Pitkä poissaolo varhaiskasvatuksesta, koulusta ja harrastuksista vaikuttaa erityisesti heikommassa asemassa oleviin lapsiin ja lapsiin, jotka tarvitsevat useampia palveluja ja erityistä tukea. Monet lasten ja nuorten palvelut ovat olleet katkolla tai niitä on supistettu poikkeusajana. Esimerkiksi kiireetöntä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutuotantoa on supistettu, millä on ollut suuria vaikutuksia muun muassa vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä päivittäiseen elämään.

Vaikka koronakriisin pitkäaikaisvaikutuksia ei voida vielä määrittää tarkasti, on kuitenkin ennustettavissa, että kriisin negatiiviset vaikutukset kohdistuvat niihin ryhmiin, jotka ovat jo ennestään olleet haavoittuvassa asemassa yhteiskunnassa. Tästä syystä ei riitä, että lapsiväestöä tarkastellaan yleisellä tasolla, vaan on tunnistettava ne lapset ja nuoret, joiden hyvinvoinnin turvaaminen koronakriisissä vaatii erityistä panostusta. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi lapset ja nuoret, joiden perheiden toimeentuloa kriisi on heikentänyt, vammaiset, pitkäaikaissairaajat ja erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret, maahanmuuttotautiset lapset ja nuoret sekä turvapaikanhakijalapset ja -nuoret, kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret sekä lapset ja nuoret, joiden perheissä on mielenterveys- tai päihdeongelmia. Poikkeusajat ovat kuormittaneet myös vanhempia, mikä lisää vanhemmuuden tuen tarvetta.

Koronakriisiin liittyvissä kyselyissä on noussut esille, että lapset ja nuoret ovat olleet eriarvoisessa asemassa sen mukaan, missä kunnassa he asuvat. Eri kunnissa päädyttiin varsin erilaisiin ratkaisuihin esimerkiksi kouluruokailun järjestämisessä tai siinä, miten koulunkäynnin ohjaajat työskentelivät etäopetuksen apuna.

Myös koronasta tiedottamisessa vähemmistökielisille on koettu olevan puutteita. Barnvårdsföreningen i Finland r.f. toi työryhmälle lähettämässään tiedoissa esille, että perheet, joiden äidinkieli ei ole suomi tai ruotsi, eivät ole riittävän hyvin saaneet tietoa koronasta, poikkeustilasta, rajoituksista ja palveluista heille sopivalla kielellä. Kuurojen Liiton lähettämien tietojen mukaan tulee kiinnittää erityistä huomiota viittomakieltä (sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli) käyttävien kansalaisryhmien tiedonsaantiin. Liiton mukaan valtioneuvoston tulkatut tiedotustilaisuudet ovat olleet suurelle osalle viittomakielisten huoltajien perheistä tärkeämpiä tiedonlähteitä

kuin viranomaiskielellä tarjottu kirjallinen tieto. Viittomakieltä käyttäville lapsille ja nuorille tarjottavaa tietoa ja tiedotusta tulee selkeästi lisätä. Erityisen ongelmallista on se, että viittomakielisten lasten ja nuorten sekä vanhempien mahdollisuus käyttää äidinkieltään sosiaali- ja terveystaloudissa on ollut puutteellista.

Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän raportissa sekä myös valtioneuvoston COVID-19-tiedepaneelin raportissa nousevat esille koronakriisiin liittyvät taloudelliset ja koulutukselliset ongelmat, jotka saattavat pitkäaikaistua ja ylisukupolvistua. Ne luovat perustaa eriarvoistumiselle ja syrjäytymiskehitykselle. Tästä syystä kriisin jälkihoidossa tulee erityistä huomiota kiinnittää nuorten koulutustasoon, opiskelumahdollisuuksiin ja opiskelussa tarvittavaan tukeen sekä nuorten työllistymismahdollisuuksiin. Koronakriisin myötä myös nuorten kesätyöpaikat ovat vähentyneet merkittävästi, millä on taloudellisia vaikutuksia nuorten arkeen ja opiskeluun. Nuorten työmahdollisuuksien heikentymisellä on todennäköisesti pitkäaikaisia vaikutuksia nuorten sijoittumiseen työmarkkinoille.

Koronakriisin jälkihoidossa on syytä korostaa, että syrjinnän kieltä ei ole vain passiivinen velvollisuus, joka kieltää kaikenlaisen syrjinnän, vaan se myös edellyttää aktiivisia toimenpiteitä yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja eriarvoisuuden vähentämiseksi. Yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltä koskevien säännösten ohella yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta edistetään erityisesti taloudellisilla, sosiaalisilla ja sivistyksellisillä (TSS) oikeuksilla. Näitä oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus koulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan, joilla on suuri merkitys myös koronan jälkihoidossa.

Syrjinnän kieltä ja yhdenvertaisuusperiaate eivät tarkoita identtistä kohtelua. Kun eriarvoisuutta esiintyy, saatetaan tarvita erityisiä toimia tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi. Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan tietyn ryhmän asemaa ja olosuhteita parantavia toimia, joiden tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden parantaminen. Koronakriisin jälkihoidossa se tarkoittaa esimerkiksi erityisiä toimia ja panostuksia koulupudokkuuden uhan alla olevien lasten ja nuorten opiskelumahdollisuuksien ja hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Johtopäätökset

Koronakriisi on monin tavoin syventänyt eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Kriisin kielteiset vaikutukset usein kasaantuvat ja kumuloituvat lasten, nuorten ja perheiden arjessa. Eriarvoistumiskehityksen torjuminen vaatii riittäviä ja riittävän pitkäaikaisia tukitoimia. Ilman merkittäviä julkisen vallan toimia koronakriisi lisää lasten eriarvoisuutta. Nopeasti tarvittavia toimia ovat muun muassa toimeentulovaikeuksiin joutuneiden perheiden tukeminen, oppilas- ja opiskelijahuollon ja oppimisen tuen vahvistaminen sekä

lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden ja perheiden sosiaalisen tuen vahvistaminen. Viittomakielisten lasten ja nuorten sekä vanhempien mahdollisuus käyttää äidinkieltään sosiaali- ja terveyspalveluissa on ollut puutteellista. Koronasta, palveluista ja rajoituksista tiedottamista vähemmistökieliä käyttäville lapsille, nuorille ja vanhemmille tulee myös vahvistaa.

Esitykset

- Eriarvoisuuden torjunta otetaan koronakriisin jälkihoidossa keskeiseksi tavoitteeksi. Tunnistetaan ne lapset ja nuoret, joiden hyvinvoinnin turvaaminen koronakriisissä vaatii erityistä panostusta. Näiden lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta huolehditaan tehokkain keinoin.
- Palveluiden (muun muassa sosiaali- ja terveyspalvelut, koulutus, vapaa-ajan palvelut) saatavuus ja tukitoimien alueellinen sekä kielellinen tasa-arvo varmistetaan.
- Riittävästä ja ymmärrettävästä tiedottamisesta huolehditaan.

6 Haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeuksien turvaaminen

6.1 Yleistä

Lapset ja nuoret ovat usein keskenään eriarvoisessa asemassa. Tietyt haavoittuvat lapsiryhmät ovat erityisen alttiita syrjinnälle. YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomelle antamissaan viimeisissä päätelmissään ja suosituksissaan (2011) nostanut esille tällaisia lapsiryhmiä. Näitä ovat muun muassa vammaiset lapset, maahanmuuttaja- ja pakolaislapset sekä etnisiin vähemmistöihin kuuluvia lapset, kuten romanilapset.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa erityisten lapsiryhmien asemaan on kiinnitetty huomiota esimerkiksi sijaishuollossa olevien lasten, adoptiolasten, vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen lasten osalta. Sopimuskohdissa tuodaan esille myös niitä lapsiryhmiä, jotka elävät vähävaraisissa perheissä tai ovat tekemisissä rikosoikeudellisen järjestelmän kanssa. Näiden kaikkien edellä mainittujen lapsiryhmien asemaan ja oikeuksien toteutumiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Koronaepidemia on iskenyt kaikkein voimakkaimmin jo ennestään haavoittuvassa asemassa oleviin perheisiin ja lapsiin. Useiden eri järjestöjen havaintojen mukaan uupumus on suurinta yksinhuoltajaperheissä, joissa on erityistä tukea tarvitseva lapsi tai lapsia. Perheet ja lapset eivät ole voineet kevään aikana tukeutua tavanomaiseen tapaan lähipiiriin, kuten isovanhempiin ja tukiverkostoon, jolloin palvelujen tarve on kasvanut. Palveluja ei kuitenkaan ole ollut normaaliin tapaan saatavilla tai niitä ei ole uskallettu käyttää. Taloudellisen tilanteen uhat ovat lisänneet monen muista kuin taloudellisista syistä haavoittuvassa asemassa olevan perheen huolia. Lisäksi päätöksenteko erilaisista palveluista ja etuuksista on voinut viivästyä.

Monet perheille todella tärkeät palvelut (muun muassa kuntoutus, erilaiset terapiat, kotipalvelu, oppilas- ja opiskelijahuollon palvelut, avustajapalvelut, neuvolapalvelut, omaishoidon vapaapäivät, lasten sijoittaminen, perhehoidossa olevien vapaat, tapauspalvelut, koulujen lähiopetus) ja toimintakykyä ylläpitävät toiminnot myös järjestösektorilla (muun muassa vertaistukiryhmät) on voitu joko minimoida tai keskeyttää. Ehkäiseviä palveluja alettiin kunnissa purkaa pandemian tuoman hätätilanteen vuoksi

turhan laajasti ja liian varhain, niin palveluntarjoajan kuin asiakkaiden toimesta. Toisaalta kriisin aikana lisättiin esimerkiksi järjestöjen matalan kynnyksen digitaalista auttamistyötä muun muassa laajentamalla aukioloja, tuottamalla uusia tietosisältöjä tai avaamalla uusia palveluja koronakriisin luomiin tarpeisiin.

Esitykset

- Haavoittuvuutta mahdollisissa tulevilla kriisitilanteissa vähennetään parhaiten takaamalla universaalit, matalan kynnyksen hyvinvointia vahvistavat palvelut ja etuudet kaikille lapsiperheille. Niillä on keskeinen merkitys eriarvoistumisen ennaltaehkäisyssä. Lisäksi tarvitaan kohdennettuja ja räätälöityjä toimia haavoittuvassa asemassa oleville.
- Varmistetaan järjestöille voimavarat ylläpitää haavoittuvassa asemassa oleville perheille suunnattuja matalan kynnyksen palveluita (mukaan lukien anonyymit palvelut). Tukea suunnataan riittävästi myös puhelin- ja verkkopalveluihin, joista kuka tahansa lapsi, nuori tai vanhempi tai muu lapsen tai nuoren hyvinvoinnista huolehtiva voi saada ammattilais- tai vertaistukea tilanteeseensa.
- Valmistellaan tavat ja rakenteet, joilla haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja perheiden tukea voidaan ylläpitää mahdollisissa tulevilla kriisitilanteissa ja rajoitusten aikana. Kotiin saatavien palveluiden järjestämiseen tehdään kattava suunnitelma poikkeusolojen varalta.
- Vieraskielisten vanhempien tiedon saanti palveluissa turvataan kouluttamalla henkilöstöä transkulttuuriseen vuorovaikutukseen. Huolehditaan, että viittomakieliset (sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli) saavat tietoa sekä palveluista että koronasta ylipäättään omalla äidinkielellään. Tiedottamista toteutetaan myös selkokielellä.
- Osoitetaan kohdennettuja avustuksia haavoittuviin ryhmiin kuuluvien lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin tukemiseen.

6.2 Mielen terveyden ongelmat perheessä

Tilannekuva

Mielen terveysomaisten keskusliitto FinFami ry:n työryhmälle lähettämien tietojen mukaan koronaepidemia on aiheuttanut lisää huolia ja kuormitusta perheille, joissa perheenjäsenellä on mielen terveys- tai päihdeongelmia. Yhdeksi ongelmaksi on koettu palveluiden pirstaleisuus, mikä kääntää vastuuta avun hakemisesta suurelta osin perheille itselleen ja vaatii perheiltä valvotun tilanteen ja hyvää tietoa palveluista. Perheissä lapset eivät ole aina tietoisia siitä, onko heillä oikeutta apuun ja mistä tarvittavaa apua haetaan. Varsinkaan lyhytaikaiset tukimuodot eivät ole hyvin tiedossa.

MIELI Suomen Mielen terveys ry on työryhmälle lähettämässään tiedoissa tuonut esille, että koronakriisi on näkynyt vahvasti kaikissa kriisiauttamisen palveluissa lasten ja nuorten osalta. Psykkisten oireiden ja ongelmien määrä lisääntyi. Nuoret kertoivat ahdistuneisuudesta, erilaisista peloista, masentuneisuudesta ja unettomuudesta. Moni kertoi kuoleman- ja itsetuhoisista ajatuksista ja siitä, miten oma olo on pahentunut koronan myötä. Nuorilla, joilla on jo ennestään ollut haasteita mielen terveydessä tai päihteiden käytössä, tilanne on ollut erityisen kuormittava. Arkea kannattelevat hoitokontaktit ovat olleet katkolla tilanteessa, joka on kaikille kuormittavaa. Toisaalta myös terapiaan pääseminen ja terapiaprosessit ovat viivästyneet entisestään. Lasten ja nuorten pääsy heille suunnattuihin, maksuttomiin ja anonyymeihin palveluihin on äärettömän tärkeää tällaisessa kriisivaiheessa. Erityisen haastava tilanne on ollut niillä lapsilla ja nuorilla, joiden kodeissa on ollut paljon ristiriitoja.

Lapsiperheiden huoli alkoi näkyä MIELI ry:n palveluissa heti kriisin alettua. Koronaepidemia on vaikuttanut monen perheen dynamiikkaan. Oman ajan ja tilan puute niin vanhemmuudessa kuin parisuhteessakin on näkynyt yhteydenotoissa. Yksi yleinen kriisipalvelujen yhteydenoton syy oli paha olo, erityisesti ahdistuneisuus. Osalla psykkiset oireet pahenivat entisestään. Osa taas koki, että ensimmäistä kertaa elämässä alkoi tulla psykkisiä oireita tai pelkoa sekoamisesta.

Perheiden ja parisuhteisiin liittyvät kuormittavat asiat heijastuvat väistämättä myös perheessä eläviin lapsiin ja nuoriin. Sekä FinFami että MIELI nostivat esille arjen rutiinien ja yhteisöiden merkitystä nuorille. Arkirutiinien puuttuminen tai niiden uudelleen järjestäminen on tuntunut monesta nuoresta vaikealle. Osalla lapsia ja nuoria kannattelevia perusrakenteita ei ole ollut ja perustarpeet, kuten päivittäinen lämmin ruoka, on jäänyt saamatta.

FinFami tuo esille, että vanhempien väsymys on näkynyt muun muassa siinä, että lapsiperheet eivät enää ole jaksaneet hakea apua, vaikka olisivat sitä tarvinneet. Etäyhteyksin toteutettu hoito on ollut vähäistä ja psyykkisesti sairastavat kokevat jääneensä yksin vaikeassa tilanteessaan. Järjestöllä on suuri huoli siitä, että vanhemman väsymys ja pahoinvointi voi johtaa perheen lasten tarpeiden laiminlyöntiin ja jopa väkivaltaan. Mielen terveyden häiriöistä kärsivien lapsiomaiset kuormittuvat, kun mielen terveyspalvelut heikkenevät.

Koronarajoitukset vaikuttivat myös siihen, että lapsilla, nuorilla ja perheillä on ollut vähemmän kontakteja heille tärkeisiin ystäviin, sukulaisiin sekä muihin perheen arkea kannatteleviin henkilöihin. Näillä kontakteilla on psyykkisesti sairastavalle sekä hänen läheisilleen suuri merkitys. COVID-19-tiedepaneelin raportissa todetaan, että lapsia ja nuoria sekä lyhyt- että pitkäaikaisesti suojaavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi turvallisen aikuisen tuki, vertaisten ja ystävien tuki sekä koulu- tai harrastusyhteisössä tai vertaisryhmässä koettu yhteenkuuluvuuden tunne. Esimerkiksi perheessä koettujen ongelmien vaikutus myöhempiin mielen terveysongelmiin on merkitsevästi vähäisempi niillä, joiden lapsuudessa on ollut kuvattuna kaltaisia suojaavia tekijöitä läsnä (Valtioneuvoston tiedepaneeli 2020, s. 23).

Johtopäätökset

Koronakriisi on näkynyt vahvasti kaikissa kriisiauttamisen palveluissa. Psykkisten oireiden paheneminen, ahdistus, itsetuhoisten ajatusten määrä on lisääntynyt. Erityislasten vointi on yksi esille noussut aihe. Kannattelevat perusrakenteet ja perustarpeisiin vastaaminen ovat puutteellisia. On odotettavissa, että koronaepidemian seurauksena niin lasten, nuorten kuin vanhempienkin mielen terveyden häiriöt lisääntyvät. Raskaiden palvelujen tarve voi lähitulevaisuudessa kasvaa muun muassa lastensuojelussa ja mielen terveyystyössä. Lasten ja nuorten pääsy heille suunnattuihin, maksuttomiin ja anonyymeihin palveluihin on todettu erittäin tärkeäksi kriisivaiheessa.

Esitykset

- Varmistetaan mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman toimeenpano.
- Lisätään voimavaroja matalan kynnyksen mielenterveyden tuki- ja hoitopalveluihin. Lasten ja nuorten pääsy heille suunnattuihin, maksuttomiin ja anonyymeihin palveluihin on erittäin tärkeää kriisivaiheessa ja sen jälkeen. Otetaan käyttöön hyväksi todettuja digipalveluita. Samalla kun lisätään digipalveluita, mahdollisuus kasvokkaisiin palveluihin turvataan edelleen. Samoin auttaville puhelinpalveluille on edelleen tarvetta.
- Lapset toivovat palveluilta ennen kaikkea keskustelutukea matalalla kynnyksellä sekä palveluohjausta, joiden toteutumisesta koronan jälkihoidossa huolehditaan.
- Kasvatusalan ammattilaisille järjestetään koulutusta, resursseja ja aikaa mielenterveystaitojen tukemiseen oman työnsä arjessa.

6.3 Vammaiset lapset ja nuoret

Tilannekuva

Koronatilanteen vaikutukset vammaisten lasten ja heidän perheidensä arkeen ovat olleet suuria ja pääosin kielteisiä. Vanhempien kuormitus on tänä keväänä ollut suurta ja monien jaksaminen alkaa olla hyvin vähissä. Arjen normaalit rutiinit ja rakenteet ovat pitkälti heikentyneet, eikä palvelujärjestelmä ole kyennyt vastaamaan perheiden kevään mittaan kasvaneisiin palvelutarpeisiin, vaan päinvastoin palveluita on ollut normaalia huomattavasti vaikeampi saada. Jäykät rakenteet ja toimintatavat eivät ole kyenneet joustavasti ja nopeasti vastaamaan uuden tilanteen tuomiin haasteisiin. Esimerkiksi riskiryhmään kuuluville lapsille ei useinkaan ole järjestetty palvelua muulla tavalla, kun ryhmämuotoiseen toimintaan ei ole voinut turvallisesti osallistua.

Vammaiset lapset ja nuoret eivät muodosta yhtä yhtenäistä ryhmää, vaan lasten ja nuorten tarpeet ovat yksilöllisiä. Tämä näkyy siinä, että osalla lapsista ja perheistä (esimerkiksi neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavat lapset) korona-aika on muodostunut kohtuuttoman vaikeaksi. Korona-aika on tuonut käyttöön myös käytäntöjä, jotka ovat hyödyttäneet osaa lapsista (esimerkiksi etäopetusratkaisut aistiylherkille ja autisimikirjon lapsille ja nuorille). Ainakin epidemian alkuvaiheessa oli monissa kunnissa epäselvää, että lakisääteisiä palveluita ei voida vain keskeyttää, vaan niiden toteuttamiseen on etsittävä uusia turvallisia tapoja. Tiedotus palveluista ja niihin tehdyistä muutoksista on ollut epäselvää ja riittämätöntä ja viranhaltijat usein vaikeasti tavoitettavissa. Kaikki oleellinen tieto ei ole ollut saavutettavaa. Vammaisjärjestöjen mukaan kesän tullen vammaispalveluiden palvelutaso yleensä heikkenee entisestään. Tuleva kesä pelottaa ja huolestuttaa hyvin paljon monia vammaisten lasten ja nuorten perheitä.

Useat lapsille ja heidän perheilleen tärkeät ja välttämättömät palvelut ovat olleet koronatilanteen aikana pysähdyksissä tai niiden saatavuus on merkittävästi heikentynyt. Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi henkilökohtainen apu, kuljetuspalvelut ja tukihenkilöpalvelu. Edellä mainitut palvelut ovat lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisessa äärimmäisen tärkeitä. Myös lyhytaikaisen tai tilapäisen hoidon järjestämisessä on ollut ongelmia, millä on ollut suuria vaikutuksia perheiden jaksamiseen. Huolta perheissä on herättänyt vanhempien mahdollinen sairastuminen: mistä vammaisen lapsen hoitoon saa osaavaa tukea ja apua tällaisessa tilanteessa.

Ongelmalliseksi on muodostunut omaishoitoa tarvitsevien lasten perheiden tilanne. Monilla kunnilla ei ole ollut valmiutta myöntää tai korottaa omaishoidon tukea, vaikka lapsen hoidon sitovuus olisi poikkeusolojen vuoksi selvästi lisääntynyt. Myös omaishoidon vapaiden käyttäminen on ollut vaikeaa. Vapaiden aikaista hoitoa ei ole ollut

kaikkialla tarjolla ja lapsen vieminen asumisyksikköön tai muuhun ryhmämuotoiseen hoitoon on herättänyt lapsissa ja perheissä huolta mahdollisen korona-altistuksen vuoksi.

Sosiaalihuollon ympärivuorokautisten toimintayksiköiden vierailukiellot ovat nousseet yhdeksi oikeusturvaongelmaksi. Vierailukiellot ovat saattaneet estää nuoria aikuisia tapaamasta perheitään varsinkin, kun kieltoja on lainvastaisesti sovellettu niin, että ne ovat estäneet asukkaiden poistumista yksiköstä esimerkiksi niin sanotulle kotilomalle vanhempien luokse tai kotiloman edellytykseksi on asetettu nuoren tai jopa koko perheen karanteeni ennen yksikköön palaamista. Myös terapeuttien, tulkkien, henkilökohtaisten avustajien ja muiden välttämättömien ammattilaisten pääsy yksiköihin on saatettu vierailukieltoon vedoten estää.

Lasten ja nuorten kuntoutuspalveluiden osalta vaihtelu on ollut suurta. Kuntoutus on voinut jatkua jopa lähipalveluna joidenkin lasten ja nuorten osalta. Toisille on ollut tarjolla vain etäkuntoutusta, joka on saattanut olla toimivaa tai sitten haastavaa ja vanhempia normaalia huomattavasti enemmän työllistävää. Esimerkiksi toimintaterapia ja fysioterapia toimintakyvyn ylläpitämiseksi on ollut monille lapsille välttämätöntä ja vaatinut vanhemmilta erittäin paljon, jos lähipalveluna toteutettu terapia ei ole ollut mahdollista. Terapioita on myös voitu aiemmin toteuttaa koulu- tai päiväkotipäivän aikana, mikä ei ole nyt poikkeusoloissa aina onnistunut. Pahimmillaan vammaiset lapset ja nuoret eivät ole saaneet epidemia-aikana heille tarpeellisena tai välttämättömänä pidettyä kuntoutusta. Myös kuntoutustarpeen arviointiin ja tutkimuksiin pääsy ovat viivästyneet poikkeusolojen aikana.

Terveydenhuollon palveluissa huolta on herättänyt myös henkilökunnan riittävyys ja osaaminen toimia vammaisten henkilöiden kanssa. Huolta vanhemmissa on herättänyt myös pelko hoidon rajauksista etukäteen lapsen vammaisuuden perusteella (esimerkiksi kehitysvammaisten lasten osalta). Lisäksi on huolestuttanut se, estääkö sairaaloiden vierailukielto vanhempaa pääsemästä sairaalaan avustamaan vammaista lasta esimerkiksi kommunikaatiossa tai muissa tarpeissa, joihin sairaalan henkilökunta ei kykene tai ehdi vastata. Toisaalta kaikki vanhemmat eivät välttämättä pysty olemaan vammaisen lapsen tukena sairaalassa koko aikaa. Myös riittävien suojaimien puute voi näissä tilanteissa olla ongelma.

Osassa perheitä vammaisen lapsen etäkoulu (ja samaan aikaan mahdollinen etäkuntoutus) on ollut käytännössä kokonaan vanhempien vastuulla ja vanhempia erittäin työllistävää ja kuormittavaa. Erityisesti yhden huoltajan perheet olivat tiukoilla, jos tukea ei ollut saatavilla. Joissakin kunnissa koulunkäynninohjaajia tai muuta tukea, kuten erityisopettajan antamaa opetusta, ei ole ollut riittävästi saatavilla lasten etäopetuksen aikana. Kaikilla perheillä ei ole ollut etäopetukseen tarvittavia laitteita, mahdollisuutta hankkia niitä ja/tai riittävästi osaamista niiden käyttöön. Vastaavia haasteita

on ollut myös erityistä tukea tarvitsevilla toisen asteen opiskelijoilla ja heidän perheillään. Joissain perheissä etäopetus on helpottanut lapsen opiskelua (esimerkiksi koulussa kiusaamista kokenut lapsi tai aistiyliherkät lapset).

Poikkeusolot ovat lisänneet myös vammaisten lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja sosiaalisten kontaktien vajetta. Liikuntaharrastusten keskeytymisen vuoksi liikunnasta saatavat terveyshyödyt ovat vähentyneet.

Koronavirusepidemia on selkeästi vaikeuttanut vammaisten lasten ja nuorten perheiden toimeentuloa. Läheisen mahdollisuus saada korvausta omasta työstä poisjäämisen vuoksi on ollut epäselvä. Läheskään kaikki vammaisten lasten vanhemmat eivät ole olleet oikeutettuja väliaikaiseen epidemiatukeen, mikä on heikentänyt näiden perheiden toimeentuloa merkittävästi.

Johtopäätökset

Vammaisten lasten ja heidän perheidensä palveluissa ja tuen järjestämisestä sekä niiden riittävydestä on jo ennen koronavirusepidemiaa ollut suuria puutteita. Palveluiden alueellisessa ja kunnallisessa saatavuudessa on runsaasti vaihtelua. Merkittävää vaihtelua on esiintynyt myös eri kieliryhmien välillä. Tämä kaikki aiheuttaa eriarvoisuutta perheiden välillä. Koronatilanne on monin osin entisestään heikentänyt lasten ja perheiden tilannetta. Tilanteen normalisoituessa on edelleen tavallista enemmän palveluiden ja tuen tarvetta, mihin tulisi varautua.

Esitykset

- Poikkeusolojen jälkeiseen kasvaneeseen palvelutarpeeseen varaudutaan ja vastataan. Vammaisia lapsia ja nuoria sekä heidän perheitään kuullaan ja heidän näkemyksensä otetaan huomioon koronatilanteen jälkihoidossa ja mahdolliseen epidemian uuteen aaltoon varautumisessa.
- Kuntien kriisisuunnitelmissa sekä myös vammaisten lasten ja nuorten palvelusuunnitelmissa varaudutaan poikkeustilanteisiin ja niiden aiheuttamiin kiireisiin palvelutarpeisiin. Palveluiden joustavuutta lisätään: on oltava valmius myöntää nopeammin uusia palveluita tai tarkistaa niiden määrää tai järjestämistapaa, jos esimerkiksi mahdollisen toisen aallon aiheuttamat muutokset perheiden tilanteessa sitä vaativat.

Esitykset (jatkuu)

- Ennaltaehkäiseviin palveluihin panostetaan riittävästi, jotta lapsia ja perheitä ei poikkeusoloissakaan tarpeettomasti joudu raskaampien ja kalliimpien korjaavien palveluiden piiriin. Sosiaalityöhön, kuten yksilöllisten palvelutarpeiden kartoittamiseen ja päätöksentekoon, varataan riittävät resurssit. Määräajat eivät saa ylittyä, ja kiireellisiin palvelutarpeisiin tulee vastata riittävän nopeasti.
- Varmistetaan, että vammaisille lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen annettavia palveluita ja etuuksia koskeva tiedotus ja neuvonta on selkeää, saavutettavaa, riittävää ja ajantasaista. Tiedotus ja neuvonta ovat koordinoitusti saatavilla.
- Nyt selkeitä puutteita on ollut esimerkiksi vierailukieltoja ja ammattilaisten, kuten terapeuttien, pääsyä erilaisiin toimintayksiköihin koskevassa tiedotuksessa, samoin kuin terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa (esimerkiksi hoitoon, mukaan lukien tarvittaessa tehohoitoon, pääsy sekä läheisten ja tarvittavien ammattilaisten pääsy sairaalaan antamaan vammaiselle potilaalle välttämätöntä apua ja tukea).
- Omaishoitajaperheiden erityinen asema ja tuen tarve otetaan huomioon palveluissa nykyistä paremmin. Perheiden jaksamisen kannalta on tärkeää, että myös lyhytaikaiset/tilapäishoitopalvelut turvataan. Omaishoitoperheiden sekä esimerkiksi lapsen henkilökohtaisen avustajan/avustajien työnantajana toimivan vanhemman, samoin kuin erilaisten palveluntuottajien, käyttöön tulee järjestää riittävästi suojaimia.
- Perheiden toimeentulovaikeudet ratkaistaan paremmin mahdollisessa uudessa epidemiatilanteessa, esimerkiksi väliaikaisen epidemiatuen tulee olla kattavampi.
- Etäopetusratkaisuja kehitetään vammaisten lasten ja nuorten opetuksen avuksi ja täydentäjäksi (se voisi myös esimerkiksi olla yksi oppimisen tuen järjestämisen keino). Etäopetuksessa huolehditaan riittävästä opetuksen tuesta ja toimivista välineratkaisuista. Etäopetusratkaisut eivät saa vaarantaa inklusioperiaatteen toteutumista. Kouluissa tulisi esimerkiksi tilojen osalta mahdollisimman pian, jo kesän aikana, tehdä tarvittavia muutoksia esimerkiksi avoimiin oppimisympäristöihin, jotta koulunkäynti olisi sekä fyysisesti että sosiaalisesti mahdollisimman turvallista. Tässä yhteydessä tulee myös huolehtia, että saniteettitiloja on riittävästi.

6.4 Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret

Tilannekuva

Lastensuojelun asiakkaina olevat lapset ja nuoret ovat muihin lapsiin ja nuoriin verrattuna erityisen haavoittuvassa asemassa ja riskissä kärsiä huomattavasti koronaviruksen aiheuttamista poikkeustoimista.

Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiön (Itla) Owl Group Oy:llä teettämän selvityksen mukaan (Wennberg ym. 2020) osassa kuntia lastensuojeluilmoitusten määrät ovat nousseet, osassa laskeneet. Monissa kaupungissa on raportoitu merkittävästä, jopa neljänneksen, laskusta ilmoitusten määrässä.

Kiireellisten sijoitusten määrä ja sijaishuollon tarve on kasvanut jo pitkään ja koronaepidemian ennakoidaan pahentavan tilannetta. Kriisi on myös nostanut esiin sen, kuinka keskeinen lastensuojelullinen tukifunktio koululla ja harrastustoiminnalla on; koulun ja harrastusten mahdollistamat arjen rakenteet kannattelevat monen perheen arkea ja vahvistavat lasten pärjäävyyttä.

Koronaepidemian myötä lastensuojelun asiakkaiksi on tullut uusia perheitä. Uusista perheistä on tullut sekä lastensuojeluilmoituksia että huoli-ilmoituksia. Monen perheen voimavarat ovat olleet koetuksella, kun samanaikaisesti esimerkiksi oma työ on saattanut loppua ja lasten arjen järjestystä ja säännöllisyyttä ylläpitävät arjen rakenteet (koulunkäynti, kouluruokailu ja ohjatut harrastukset) ovat kadonneet.

Owl Group Oy:n tekemän selvityksen mukaan koronakriisin vuoksi sijoitetuille lapsille on tehty liikkumavapauden ja yhteydenpidon rajoituksia. Lisäksi vanhempien ja lasten tapaamisten toteutumisissa on ollut haasteita, koska asuinpaikassa ei saa vierailia tai joko vanhemmat tai sisarukset ovat kuuluneet riskiryhmiin. Lisäksi koronaan sairastuneiden tai altistuneiden sijoitettujen lasten korvaavan sijaishuoltopaikan löytäminen on tuottanut ongelmia.

Koronakriisi on vaikeuttanut sijoitettujen lasten koulunkäyntiä ja yhteistyö koulujen ja laitosten välillä kangertelee. Tehtäviä ei ole välttämättä annettu ollenkaan ja sijoitettuihin oppilaisiin ei olla oltu kouluista yhteydessä. Sekä lastensuojelulaitokset että koulut tunnistavat saman ongelman vastauksissaan, mutta syy nähdään toisessa osapuolella (passiivisuus, haluttomuus yhteistyöhön, ei käytetä Wilmaa tai muita sovelluksia) (Wennberg ym. 2020). Pesäpuu ry:n tuottaman tilannekuvan perusteella voidaan todeta, että lasten ja nuorten itseohjautuvuus ei ole ollut riittävää etäopiskelua varten.

Tilannekuvan mukaan sijaishuoltopaikoissa on ollut hyvin vaihtelevasti osaamista ja mahdollisuuksia tukea lapsia ja nuoria, eikä kaikilla sijaishuollossa asuvilla lapsilla ole ollut tarvittavia teknisiä välineitä koulunkäyntiin. Pesäpuu ry:n mukaan lasten hoitaminen kotona sekä etäopetus ovat olleet vaativa yhdistelmä omien töiden ohessa myös nuorille vanhemmille, jotka ovat itsenäistyneet sijaishuollosta. Vaikeuksia on ollut myös järjestää etäkouluun liittyvät tuen tarpeet (erityisesti erityisen tuen järjestäminen) samaan aikaan, kun haastavasti käyttäytyvien lasten arjen struktuurien muuttuminen tuonut arkeen lisähaasteita.

Avo-, sijais- ja jälkihuoltoon liittyvät käytännöt ovat lastensuojelujärjestöjen mukaan olleet vaihtelevia eri kunnissa. Kuntien välisiä eroja on esimerkiksi ohjeistuksissa kotilomista ja siitä, miten lapsia suojataan tartunnoilta kotilomilla, samoin kuin lasten ja vanhempien tapaamisiin liittyvissä erityisjärjestelyissä. Lisäksi kuntien väliset käytännöt esimerkiksi Whatsappin ja muiden etäyövälineiden käytössä vaihtelevat, ja sijaishuoltopaikassa asuvilla nuorilla on hyvin erilaisia mahdollisuuksia yhteydenpitoon esimerkiksi oman vastuusosiaalityöntekijän kanssa. Osalle lapsista ja nuorista yhteydenpito omia asioita hoitaviin työntekijöihin on vaikeutunut, ja sovittuja tapaamisia on peruttu tai siirretty. Tuttuja työntekijöitä on siirretty palveluiden sisällä toisiin tehtäviin ja tapaamisia ja yhteydenpitoa läheisten kanssa rajoitettu ilman riittäviä perusteluja. Myös terapioiden peruttu tai työskentely ei ole onnistunut etäyhteyksillä esimerkiksi puuttuvan nettiyhteyden takia. Osa nuorista asuu vanhempien luona tai yhdessä muiden nuorten kanssa, minkä takia yksityisyyden suoja netin kautta toteutettavissa palveluissa (esimerkiksi terapia) ei ole välttämättä toteutunut. Lääketieteellisiä prosesseja, kuten tutkimuksia, on siirretty ja uudesta ajankohdasta ei ole ollut tietoa.

Koronakriisin vaikutuksia lastensuojeluun, sekä kuntien kykyä vastata muuttuneeseen tilanteeseen, on vaikea täysin arvioida nykyisten tietojärjestelmiin liittyvien hitauksien vuoksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä lastensuojelurekisteri tuottaa nykyisellään kattavan kuvan kuntien toimista vuosittain, eikä rekisterin tietoja siksi ole mahdollista käyttää ajantasaisen tilannekuvan muodostamiseen. Kuntaliiton asiantuntijat ovat keränneet tietoja kuntien toimista lastensuojelussa, mutta tulevaisuudessa olisi hyvä selvittää mahdollisuuksia tuottaa lastensuojelurekisterin tietoja nopeutetulla prosessilla.

Lastensuojelusta kokemusta omaavien nuorten yhdessäolon ja keskusteluavun tarjoamiseksi on kehitetty joillekin nuorille sopivia tapoja olla yhteydessä. Tällaisia ovat esimerkiksi Pesäpuu ry:n keväällä 2020 aloittama Turvasatama-chat, johon on liittynyt mukaan useita kokemusasiantuntijaorganisaatioita, Auta lasta ry:n Veturointi-toiminta sekä Osallisuuden Aika (Pesäpuu ry 2020). Alakouluikäisten huoliin vastaamiseksi on luotu SOS-lapsikyläsäätien käynnistämä Apuu.fi -keskustelualusta, joka auttaa ja tu-

kee 6–12-vuotiaita nuoria. Ohjautuminen keskustelupalstalle tapahtuu lasten ja nuorten suosimissa sosiaalisen median kanavissa (esimerkiksi tubettajat, TikTok-videot) eli tietoa tuesta jaetaan suoraan lapsille ja nuorille.

Johtopäätökset

Lastensuojelun palvelutarpeen pelätään kasvavan lyhyellä aikavälillä voimakkaammin kuin mitä palvelujärjestelmä pystyy ottamaan vastaan. Lastensuojeluilmoitusten määrän ja sijaishuollon asiakkuuksien ennakoidaan lisääntyvän. Sijoitukseen otettavat lapset tulevat olemaan vaativampihoitaisia, koska kotona asuminen on korona-aikana jatkunut pidempään.

Koronakriisi on osoittanut monilta osin palvelujärjestelmän hajanaisuuden ja sirpaleisuuden, ja kriisin hoidossa onkin oleellista pyrkiä estämään järjestelmän sirpaleisuuden vahvistuminen. Jos toimintatapa jatkossa noudattaa ennen koronaa yleistä toimintatapaa, normaalista toiminnasta poikkeavista lapsista ja nuorista tehdään lastensuojeluilmoitus tai heille laaditaan lähete psykiatriseen arvioon. Lastensuojelun palvelut ovat olleet ylikuormittuneet jo 1990-luvun lamasta lähtien ja psykiatrian läheteet ovat nousseet jatkuvasti lähes saman ajan. On selvää, että tarvitaan ongelmia ehkäisevää toimintaa ja palveluiden integraatiota ennen näkemättömällä tavalla. Vaikka osa lapsista ja nuorista tarvitsee välitöntä, päivityksellistä apua, toisilla ongelmat ovat ehkäistävissä varhaisen vaiheen yhteistoiminnan avulla. Koronaepidemia onkin luonut uusia moniammatillisen yhteistyön muotoja ja rakenteita. Koronaepidemian myönteisenä vaikutuksena näkyy vahvasti se, että se on pakottanut eri toimijat parempaan yhteistyöhön yli organisaatio- ja toimialarajojen. Kriisi on myös pakottanut löytämään uusia ratkaisuja, joita ei vielä ole täysimääräisesti hyödynnetty. Näitä syntyneitä yhteistyörakenteita ja yhteistyön muotoja tulisi pyrkiä säilyttämään ja vahvistamaan kriisin jälkeen yhteisövaikuttavuuden suuntaan (engl. collective impact).

Esitykset

- Hallitusohjelmaan kirjattu asteittain kiristynvä lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmitoitus toteutetaan mahdollisimman nopeasti.
- Hallitusohjelmaan kirjattu jälkihuollon sisällöllinen kehittäminen käynnistetään mahdollisimman pian.
- Lastensuojelun ja sijaishuollon kilpailutuskäytäntöjä selvitetään. Lastensuojelun ja sijaishuollon laadussa näkyy selkeitä eroja eri palveluntuottajien välillä ja nykyiset käytännöt synnyttävät sijaishuoltoapaikkojen muutoksia sekä tärkeiden ihmissuhteiden katkeamisia.
- Lastensuojelun ja sijaishuollon tutkimusta, ohjausta ja valvontaa vahvistetaan kansallisesti.
- Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten yhteiskunnallista osallisuutta tukevia rakenteita vahvistetaan osana sote-uudistusta. Rakenteiden tulee tukea kaiken ikäisten lasten osallisuutta.
- Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten arjessa olevien aikuisten osaamista ja keinoja kohdata lapsi ja nuori, tukea lasten ja nuorten tunnetaitojen kehittymistä sekä mielen hyvinvointia vahvistetaan.
- Uusien yhteisövaikuttavuuteen (collective impact) tähtäävien toimintatapojen kehittämiseksi osoitetaan kokeilurahoitusta sekä luodaan kuntien väliselle vertaisoppimiselle rakenne (esimerkiksi oppimisverkosto).

6.5 Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret (NEET-nuoret)

Tilannekuva

Koronakriisillä on ollut merkittäviä suoria vaikutuksia nuorten työllisyyteen. Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilaston huhtikuun 2020 tietojen perusteella näemme, että verrattuna edellisen vuoden tilanteeseen alle 25-vuotiaiden nuorten työttömyys on kaksinkertaistunut eli kasvua on ollut 100 %. Uudellamaalla kasvua on ollut 180 %. Alle 30-vuotiaiden nuorten työttömyys on samoin kaksinkertaistunut (104 %). Koulutusryhmittäin tarkasteltuna työttömyys kasvoi rajusti ylioppilastutkinnon suorittaneilla (197 %) ja määrällisesti varsin rajusti ammatillisen toisen asteen suorittaneilla (+13 000 henkilöä). Lomautukset ovat puolestaan painottuneet palvelualoille ja ei ammattia suorittaneiden joukkoon. Kun tilastosta poistetaan lomautetut, selviää, että työttömyys itsessään on kasvanut merkittävästi huhtikuussa 2020. (Suomen virallinen tilasto (SVT) TEM, Työnvälitystilasto, huhtikuu 2020).

Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet, että työttömyys työuran alkuvaiheessa lisää riskiä myöhemmille työllistymisen vaikeuksille ja heikentää näin ollen tulevia ansiotuloja. Ilmiötä kutsutaan niin sanotuksi arpeutumiseksi (engl. scarring effect). Suurimmassa riskissä työttömyydelle ovat vastavalmistuneet nuoret, jotka ovat vasta pyrkimässä työelämäänsä. On myös tärkeä tunnistaa, että työttömyys itsessään heikentää nuorten onnellisuutta ja sillä on negatiivisia vaikutuksia terveyteen (Kuivalainen 2020). Koronakriisin jälkihoidossa tulisikin kaikin tavoin pyrkiä ehkäisemään nuorten ikäluokkien työttömyyttä ja sen pitkittymistä.

Valtakunnallinen työpajayhdistys ry:n (TPY) kyselyn vastaajat kertoivat koronaepidemian lisänneen työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten keskuudessa ahdistusta ja muita mielenterveysongelmia, yksinäisyyttä ja taloudellisia ongelmia sekä huolta omasta ja läheisten terveydestä. Työllistymisvaikeuksien lisäksi poikkeusolot ovat vaikuttaneet negatiivisesti kohderyhmän hyvinvointiin esimerkiksi päivärutiinien puuttumisen, toimettomuuden ja lisääntyneen päihteiden käytön myötä. Etsivän nuorisotyön nuoret toivat esille myös opiskeluvaikeuksiaan etäopinnoissa.

Poikkeusolot ovat myös tuoneet positiivisia vaikutuksia osalle työpajojen valmentautujista sekä etsivän työn nuorista, esimerkiksi lisäämällä aikaa tehdä itselle mieluisia asioita ja olla yhdessä perheen kanssa. Osa valmentautujista koki sosiaalisten tilanteiden luoman paineen helpottuneen ja työpajan järjestämisen etätyöskentelyn itselleen.

mieluisaksi. Kyselyyn vastanneet nuoret kokivat saavansa tukea etsivältä nuorisotyöntekijältä sekä perheenjäseniltä, kavereilta ja ystäviltä. Lähes joka kymmenes nuori ei kuitenkaan kokenut saaneensa tukea keneltäkään (Kinnunen 2020).

Kohtaamo-hankkeen kautta on selvitetty poikkeusolojen vaikutuksia hankkeen matalan kynnyksen ohjauspalveluiden Ohjaamojen toimintaan sekä heidän asiakasryhmänsä hyvinvointiin. Selvitykseen vastanneista Ohjaamojen työntekijöistä useat kokivat, että kasvokkaisten palvelujen puute on ajanut osan nuorista palvelujen ulkopuolelle, koska verkossa tapahtuva neuvonta ja ohjaus eivät toimi kaikkien nuorten kanssa. Ahdistusta Ohjaamojen asiakkaiden keskuudessa on erityisesti aiheuttanut kesätöiden, valmennusten, kuntouttavan työtoiminnan, opintojenkin (esimerkiksi työharjoittelujen) peruuntuminen. Lisäksi ohjausta on tarvittu esimerkiksi opiskeluun liittyvissä asioissa kuten uudet hakujärjestelyt ja muuttuneet valintaperusteet. Osin Ohjaamoihin on poikkeusolojen aikana ohjautunut uusia asiakasryhmiä kuten aiemmin pärjääviä, mutta nyt lomautetuksi tulleita nuoria.

TPY ry:n tekemät selvitykset osoittavat, että etävalmennuksella ja kasvokkain tehdyllä toiminnalla (esimerkiksi pienet ulkoiluryhmät ja yksilötapaamiset) on saatu aktivoitua monia valmentautujia. Verkkovalmennusta ja yhteyden pitämistä tehdään monin paikoin sopimuksellisesti tai ilman valmennussopimuksia, vapaaehtois pohjalta. Kuitenkin osa valmentautujista, nuoristakaan, ei pysty osallistumaan etävalmennukseen teknisten laitteiden tai osaamisen puutteen vuoksi. Jo lyhyillä katkoksilla valmentautujille tarjottavassa tuessa on ollut suoria vaikutuksia esimerkiksi päihteiden käyttöön ja arjenhallintaan.

TPY ry:n selvityksen valossa digiloikka on ollut suuri, verkkopohjaisia ratkaisuja ja etäpalveluja on kehitetty innovatiivisesti. Samalla löytyy kuitenkin myös paljon pajoja, jotka suljettiin heti poikkeustilan aikana ja joissa kaikki palvelut keskeytettiin, henkilöstö lomautettiin tai siirrettiin toisiin tehtäviin. Haasteet etäpalvelujen toteuttamisessa liittyvät tietotaitoa ja välineistöä laajemmin siihen, että palvelun ostajatahot (etenkin sote-kuntayhtymät) ja hallinnoijat (osa kunnista) eivät ole mahdollistaneet etävalmennusta. Toki myös etä- ja digipalveluihin liittyvää kehittämistä ja lisäresursointia tarvitaan. Alueellinen epätasa-arvoisuus on kuitenkin suurta, kun osa kunnista tai sote-alueista ei anna toteuttaa palveluja vaihtoehtoisilla tavoilla.

Ne työpajojen valmentautajat, jotka ovat voineet jatkaa työpajatoimintaa, ovat valtaosin tyytyväisiä toimintaan poikkeusoloissa. Kolmannes valmentautujista on työpajatoimintaan erittäin tyytyväisiä. Kyselyn mukaan on tärkeää, että etsivä nuorisotyö, työpajatoiminta ja muut tukea antavat palvelut jatkuvat mahdollisimman saumattomasti myös poikkeustilanteissa. Etänä toteutettavaa valmennusta tulee jatkossa jatkaa ja kehittää lähivalmennuksen ohessa.

Kuntouttavan työtoiminnan keskeytyminen on siirtänyt nuoria työpajoilta etsivän nuorisotyön asiakkaiksi. Nuoret tarvitsevat etsivää nuorisotyöntekijää luovimaan poikkeustilanteen läpi ja tukea asiointiin muun muassa Kelan ja TE-hallinnon kanssa. Oppilaitosten etäopetus ja sen haasteet näkyvät yhteydenottoina etsivään nuorisotyöhön niin oppilaitosten kautta kuin nuorten suorina yhteydenottoina. Mielenterveyspalveluiden saatavuuden haasteet kärjistyvät poikkeusoloissa.

Nuorisotyö määriteltiin kriittiseksi alaksi poikkeustilan alussa, mutta kyselyyn vastaajien mukaan monia nuorisotyöntekijöitä on siirretty muihin tehtäviin kunnassa. Myös etsivän nuorisotyön tekijöitä on lomautettu.

Poikkeusolojen aikana kasvokkain tarjottavista palveluista, kuten mielenterveyspalveluista, Ohjaamon palveluista ja terveydenhoitajan vastaanotoista, tarvitaan selkeää tietoa nuorille. Nuoret tarvitsevat tietoa siitä, miten palvelut järjestetään kussakin toimipisteessä ja miten niitä on mahdollista saada. (Valtakunnallinen työpajayhdistys ry 2020.)

Johtopäätökset

Nuorten koulutuksen ja työn ulkopuolelle jäämisessä on usein taustalla mielenterveydellisiä syitä, ja koronakriisin aiheuttamat poikkeusolot ovat lisänneet nuorten mielen-terveyden haasteita. Näihin tuen tarpeisiin tulee vastata, jotta nuorten työllisyyttä voidaan kohentaa ja jotta voidaan varmistaa, ettei koronakriisistä aiheudu pitkäaikaista nuorisotyöttömyyden lisääntymistä. Nuorten arjen tuen keskiössä tulisi olla nuoren kehitystehtävän mukaisten tarpeiden tunnistaminen, sekä mahdollisen arjen sujumista hankaloittavan häiriön tai tuentarpeen tunnistaminen. Nuoren tueksi tulisikin rakentaa kuntoutuspolku, jossa yhdistyvät kehitystehtävän mukaisen arjen sujumista edistävä työskentely ja mahdolliseen mielenterveyden haasteeseen liittyvät erityistarpeet huomioiva työskentely eri ammattilaisten toiminnallisena verkostoyhteistyönä.

Poikkeustilassa haasteellisessa asemassa olevien nuorten tilanteet ovat entisestään vaikeutuneet ja ongelmat kasautuneet. Mielenterveyden ongelmien hoidon kynnys tulee saada riittävän matalaksi, jotta nuorille voidaan taata heidän tarvitsemansa terapiapalvelut. Etänä ja digitaalisesti toteutettavat työpajapalvelut ovat saaneet valmentajilta hyvää palautetta. Ne tarjoavat sekä yksilöllistä tukea ja mahdollisuuksia kuu- lua yhteisöön että mielekästä ja osaamista kasvattavaa tekemistä. Ne madaltavat kynnyksiä palveluihin ja lisäävät niiden saavutettavuutta.

Etävalmennusta tulee laajentaa ja sen tulee olla mahdollista myös jatkossa. Väli-kaista, vaihtoehtoiset tavat mahdollistavaa ohjeistusta (vrt. etenkin kuntouttava työtoi-

minta) tulee jatkaa vuoden loppuun asti, jolloin mahdollistetaan väljempi lähivalmennus ja pystytään jatkamaan hyvin toimivia käytäntöjä poikkeuksellisen tilanteen edelleen jatkuessa. Vuoden 2020 aikana tulisi toimintatapoja kehittää edelleen, arvioida käytäntöjä ja valmistella mahdollisia muutoksia lainsäädäntöön.

Iso osa NEET-nuorista tarvitsee intensiivistä ja kokonaisvaltaista elämänhallintaa vahvistavaa tukea ja erilaisia matalan kynnyksen kuntoutuksellisia palveluita. Työpajojen matalimman kynnyksen palvelua, starttivalmennusta ja sosiaalista kuntoutusta, on kehitetty vastaamaan näiden nuorten tarpeisiin. Monella nuorella on haasteita arjenhallinnassa, ja keskeinen tavoite työpajajaksolla liittyä psykososiaaliseen vahvistumiseen. Työtehtävät tarjoavat mielekästä ja merkityksellistä tekemistä ja onnistumisen kokemuksia.

Esitykset

- Työpajojen starttivalmennusta ja sosiaalista kuntoutusta, joiden keskiössä on nuorten arjen hallinta, kehitetään sekä lisätään.
- Etäpalveluiden ja digitaalisten palveluiden kehittäminen ja tuottaminen mahdollistetaan kaikissa nuorten työllistymistä ja arjen hallintaa edistävissä palveluissa, kuten työpajoilla, myös jatkossa.
- Nuorille räätälöityjä matalan kynnyksen mielenterveys- ja päihdepalveluja lisätään, jotta nuorille voidaan taata heidän tarvitsemansa terapiapalvelut.
- Etsivän nuorisotyön rahoitusta lisätään, jotta poikkeusolojen aikana palveluista pois pudonneet nuoret saataisiin takaisin palvelujen piiriin.
- Lisätään resursointia verkossa toteutuvalle, kynnyksettömälle, anonyymille ja ilmaiselle järjestöpohjaiselle työlle nuorten mielen hyvinvointia tukemaan (esimerkiksi Sekasin-chat ja järjestöjen muut verkkoauttamisen kanavat). Työtä kehitetään edelleen mahdollistamaan esimerkiksi digitaaliset palveluohjauspolut, yksilötuen ohella nuorten perheiden ja lähiyhteisöjen digitaalinen tuki, sekä monikielinen tuki eri kieliryhmistä tuleville nuorille.

6.6 Maahanmuuttotaustaiset lapset ja nuoret

Tilannekuva

Kuten kantaväestöönkin, myös maahanmuuttajiin kuuluu erityisen haavoittuvia ryhmiä. Hyvinvoinnin ja tasa-arvon vahvistamista koronakriisin aikana ja sen jälkeen selvittänyt työryhmä totesikin, että kriisiä edeltäneet eriarvoisuudet ovat esimerkiksi maahanmuuttajataustaisissa yhteisöissä levinneiden koronavirustartuntojen taustalla: ahtaasti asuminen, tiedon saatavuus ja työmarkkina-asema ovat saattaneet altistaa virukselle (Sosiaali- ja terveysministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön asettama ryhmä 2020).

Arkisia ongelmia maahanmuuttajaperheissä ovat olleet lasten koulunkäyntiin ja viranomaisasiointiin liittyvät asiat. Kaikilla vanhemmilla ei ole mahdollisuuksia tukea lapsiaan koulutehtävien tekemisessä, etenkin jos suomen kieli tai ehkä jopa luku- ja kirjoitustaito ovat heikkoja. Esiin on noussut muun muassa koulujen Wilma-vetoinen viestintä. Jopa lastensuojeluilmoituksia on tehty, kun perheisiin ei ole saatu yhteyttä. Selvittelyn jälkeen on käynyt ilmi, etteivät vanhemmat pysty käyttämään Wilmaa, mutta normaaliaikoina joku on aina auttanut. Tiedon välittymisen ongelma on tarkoittanut muun muassa sitä, että kouluruoan saatavuudesta ei ole oltu tietoisia, mikä on monessa köyhässä maahanmuuttajaperheessä todella iso asia.

Monimuotoiset perheet -verkoston tiedusteluissa on tullut esiin, että maahanmuuttajataustaisten lasten kannalta etäkoulu on toteutunut paikoin erittäin heikosti. Jos vanhemmilla ei ole kielitaitoa, eivätkä he pysty tukemaan lasta opetuksessa, on tilanne ollut monelle perheelle erittäin vaikea. Myöskään tukitoimet eivät ole tavoittaneet näitä perheitä riittävällä tavalla.

Vaikka erityisryhmille olisi ollut mahdollisuus järjestää lähiopetusta, sitä on järjestetty ilmeisesti todella vaihtelevasti. Esimerkiksi valmistavat luokat ovat kokoontuneet jossain, jossain taas ei.

Opetushallitus keräsi kokemuksia maahanmuuttotaustaisten oppilaiden opetuksesta poikkeusaikana ja lähiopetukseen palaamisen jälkeen. Kartoituksen mukaan osalla oppilaista on ollut suuria haasteita opiskelussa. Vaikka Opetushallitus tuotti monikielisen ohjeen huoltajille etäopetuksesta, kaikissa perheissä ei ole sisäistetty etäopetuksen ideaa. Oppilailla voi olla vuorokausirytmä sekaisin eivätkä huoltajat välttämättä puuttuneet asiaan. On paljon huoltajia, jotka eivät käytä sähköisiä yhteydenpitokanavia. Tietotekniikan kanssa on yleisesti ongelmia – tietokonetta tai älylaitteita ei ole tai niitä ei riitä kaikille tarvitseville perheenjäsenille ja nettiyhteydetkin saattavat olla

puutteelliset. Joihinkin oppilaisiin ei ole saatu lainkaan yhteyttä, ja tällöin on joskus käyty tavoittelemassa oppilaita jopa kotoa.

Opettajat ovat huolissaan siitä, jos poikkeusjärjestelyt jatkuvat syksylläkin: sekä suomen tai ruotsin kielen opetus että oman äidinkielen opetus tulevat olemaan vaikeuksissa. Poikkeusaikana suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetus vaihteli paljon kouluittain, sillä kunnat ohjeistivat vaihtelevasti. Erilaiset järjestelyt johtivat siihen, että osa oppilaista sai suomen tai ruotsin kielen opetusta normaalisti, osalla tuntimäärä väheni ja osa ei saanut opetusta lainkaan. Oman äidinkielen opetuksen järjestäminen on ollut vielä hankalampaa, ja monin paikoin se on toteutunut vajavaisesti tai jäänyt kokonaan toteutumatta. Opettajat kaipaavat selkeämpää ohjeistusta kielenopetuksen järjestämiseen, jos poikkeusjärjestelyihin joudutaan vielä.

Työntekijänä maahan tulleiden tilanne on talouskriisin myötä heikentynyt erityisen paljon. Moni työperusteisella luvalla tullut on saattanut tehdä töitä niin paljon, ettei aikaa kielenopiskeluun ole ollut. Jos ei ole myöskään englannin kielen taitoa, on todella hankala lähteä edes etsimään apua. Lisäksi tilanne saattaa uhata oikeutta maassa oleskeluun. Jos henkilö on saanut maahan perhettään, uhkaa heitä käännätyminen, sillä lupa on sidottu perheenkokoajan tuloihin.

Perheenyhdistäminen on ollut käytännössä pysähdyksissä, mikä on aiheuttanut mielenterveyden haasteita täällä oleville perheenjäsenille.

Kelan linjauksen mukaan kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneet paperittomat henkilöt eivät ole oikeutettuja maksuttomiin koronatesteihin ja hoitoon. On epäselvää, vaikuttaako tämä myös lapsiin. Myös vastaanottokeskuksissa ja säilöönottokeskuksissa olevien lasten tilanne on herättänyt huolta.

Vaikka tietoa eri kielillä on ollut saatavilla hyvin, se ei ole aina tavoittanut kotoutumisen alkuvaiheessa olevia perheitä. Syynä voi olla esimerkiksi erilaiset tavat seurata mediaa (esimerkiksi vain entisen kotimaan media).

Johtopäätökset

Suhteessa koronakriisiin maahanmuuttajaryhmissä korostuvat erityisesti kysymykset kielitaidosta ja oleskeluoikeudesta. Lisäksi turvapaikka- tai perheenyhdistämisprosessissa olevien sekä vastaanottokeskuksissa ja säilöönottokeskuksissa olevien ja paperittomien perheiden tilanne herättää erityistä huolta.

On tärkeää, että viestintä koronaviruksesta ja tulevaisuuden vastaavista poikkeustilanteista on monikielistä ja monikanavaista. Tavanomaisten kanavien ei voida olettaa

tavoittavan kaikkia. Maahanmuuttajalasten etäopetuksen haasteet ovat myös paljastaneet sen, että Wilma-vetoinen viestintä perheiden kanssa ei välttämättä ole normaalioloissa toiminut niin hyvin kuin on ajateltu.

Äkillinen talouskriisi voi johtaa työperäisesti maahan tulleiden perheiden kannalta kohutuuttomiin tilanteisiin. On välttämätöntä varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen tällaisissa tilanteissa.

Esitykset

- Huolehditaan, että kaikki koronavirukseen liittyvä viestintä on saavutettavaa ja monikanavaista. Maahanmuuttajat saavuttavan viestinnän kannalta on olennaista vahvistaa keskusteluita, dialogia ja luottamuksellisia suhteita maahanmuuttajayhteisöjen kanssa sekä etsiä ratkaisuja yhdessä heidän kanssaan.
- Varhaiskasvatuksessa ja kouluissa varmistetaan toimivat yhteydenpitotavat perheisiin.
- Varmistetaan lapsen edun toteutuminen tilanteissa, joissa perheen yhdistäminen on vaarassa jäädä toteutumatta sen vuoksi, että perheenkokoaja on menettämässä oleskelulupaansa koronasta johtuvan äkillisen lomautuksen tai työttömyyden vuoksi. Ulkomaalaislain mukaan toimeentuloedellytyksestä voidaan poiketa, jos lapsen etu sitä vaatii, mutta pykälää on tulkittu äärimmäisen tiukasti. Tulkintakäytäntöä tulisi tarkastella nyt uudelleen ja huomioida epidemiasta aiheutuvat kohutuuttomat tilanteet.
- Varmistetaan, että myös paperittomat perheet pääsevät koronatesteihin samoilla kriteereillä kuin muut. Kannustetaan testeihin osallistumiseen ja tiedotetaan, miten niihin pääsee. Lasten ja nuorten kohdalla on tärkeää, että koronatilanteesta huolimatta he pääsevät myös muihin sosiaali- ja terveystalveluihin, kuten neuvolaan, rokotuksiin ja lastensuojelun palveluihin.

6.7 Sateenkaarilapset ja -nuoret

Tilannekuva

Sateenkaari-ihmisillä eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla, kuten muillakin, pandemiatilanne vaikuttaa eri tavoin riippuen esimerkiksi iästä, sosioekonomisesta asemasta, perhesuhteista ja toimintakyvystä. Sateenkaarinuoret kokevat syrjintää ja ulossulkemista jo tavallisissakin olosuhteissa. Syrjintää tapahtuu Suomessa niin sote-palveluissa, koulutuksessa kuin työelämässä. Koronapandemia ja sen edellyttämät rajoitustoimenpiteet vaikuttavat kaikkiin näihin yhteiskunnan toimintoihin merkittävästi. Tästä syystä on tärkeää huolehtia siitä, että poikkeustilanteessakin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämismenpiteitä ja ihmisoikeuksien toteutumista seurataan.

Viranomaisten suosittama kotiin eristäytyminen voi olla joillekin hyvin vaikeaa, ahdistavaa tai jopa vaarallista. Kriisi voi nostaa pintaan erilaisia pelkoja tai ahdistavia tunteita. Poikkeusaikoina esimerkiksi perhe- ja lähisuhdeväkivalta yleistyy. Kouluterveyskyselyn mukaan sateenkaarinuorten yleisin koettu väkivallan muoto on kotona koettu henkinen väkivalta. Perheen ulkopuolisten aikuisten lähikontaktien puuttuessa jäävät myös esimerkiksi lapsiin kohdistuvat väkivaltaepäilyt ilmoittamatta viranomaisille.

Sateenkaarinuoret voivat kärsiä kotona olemisesta joutuessaan jatkuvasti salaamaan omaa identiteettiään. Tilanne kotona on voinut olla jo valmiiksi tulehtunut, jos vaikka nuoren identiteettiä on kyseenalaistettu. Sateenkaarinuorten erityistarpeiden huomiointi niin kouluissa kuin nuorten palveluissa on vielä puutteellista, ja kynnys itse hakea viranomaisapua on korkea. Moni nuori jättää palvelut käyttämättä syrjinnän pelossa.

Seta ry:n yhteydessä toimiva Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus tarjoaa psykososiaalista tukea sukupuolivähemmistöön kuuluville ja erityisesti myös nuorille. Heidän yhteydenotoissaan on noussut esille esimerkiksi eristyksissä korostunut ahdistus ja yksinäisyys. Toisaalta sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten elämä on saattanut olla melko eristäytynyttä jo ennen epidemiaa johtuen julkisten paikkojen ja kohtaamisten välttelystä. Joillakin dysforia on vähentynyt, kun ei ole ollut jokapäiväisiä kohtaamisia ja riskiä esimerkiksi väärinsukupuolittamisesta. Huolta herättävät ne nuoret, monesti yläkouluikäiset, jotka eivät koe etätukipalveluita luonteviksi tai joilla ei ole kotona mahdollisuutta rauhassa ja turvallisesti käyttää palveluita.

Lapsen ääni 2020 -kyselyllä (Pelastakaa Lapset ry) selvitettiin 13–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kokemuksia koronapandemian aiheuttamista poikkeusoloista arjen, koulunkäynnin, vapaa-ajan, harrastusten ja henkisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Kyselyn tulosten mukaan 47 % sateenkaarinuorista koki henkisen hyvinvointinsa erittäin

tai melko huonoksi (27 % kaikki nuoret). Sateenkaarinuorista 66 % kertoi poikkeusolojen aiheuttaneen stressiä (54 % kaikki nuoret), 63 % ahdistusta (49 % kaikki nuoret) ja 49 % masennusta (33 % kaikki nuoret).

Sateenkaarijärjestöt kantavat huolta myös pääsystä terveydenhuollon palveluihin, jotka liittyvät sukupuolidysforiaan. Ongelmallista on, jos osa viivästyttää hakeutumista terveydenhuollon piiriin epidemiatilanteen takia tai jos usein pitkään odotetut prosessit viivästyvät terveydenhuollon priorisointien vuoksi.

Johtopäätökset

Koronaepidemian rajoitustoimenpiteillä on ollut kielteinen vaikutus sateenkaarinuoriin. Poikkeusolot ovat aiheuttaneet stressiä, ahdistusta ja masennusta suhteellisen suurelle osalle nuoria. Useat nuoret kokivat myös henkisen hyvinvointinsa huonoksi (Pelastakaa Lapset ry 2020). Koronapandemia ja sen edellyttämät rajoitukset ovat vaikuttaneet merkittävästi sote-palveluihin, koulutukseen ja työelämään. Näissä palveluissa sateenkaarinuoret ovat jo ennen koronakriisiä kokeneet syrjintää ja ulossulkemista, joita tunteita poikkeuksellinen tilanne on omalta osaltaan lisännyt.

Esitykset

- Eri palveluiden ja toimintojen, kuten koulujen ja oppilaitosten, opiskelu- ja nuorisotyön ja sosiaali- ja terveyspalveluiden sateenkaarisensitiivisyyttä vahvistetaan muun muassa koulutuksen avulla.
- Viestitään lapsille ja nuorille suunnattujen tuki- ja neuvontapalveluiden syrjimättömyydestä ja sateenkaarisensitiivisyydestä.

7 Lasten ja nuorten suojelu väkivallalta

Tilannekuva

Lähisuhde- ja perheväkivalta on ollut Suomessa ja monissa muissa maissa merkittävä ongelma jo ennen koronatilannetta. Koronaolosuhteissa huoli väkivallan uhreista ja väkivallalle altistuvista lapsista on noussut toistuvasti esille ja yleiseen keskusteluun.

Turvattomassa kasvuympäristössä eläminen muodostaa merkittävän riskin lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille ja fyysiselle turvallisuudelle. Kouluterveyskyselyn (2019) mukaan noin viidesosa lapsista ja nuorista kokee henkistä väkivaltaa vanhempiensa taholta. Fyysistä väkivaltaa kokee joka kymmenes, tytöt poikia yleisemmin. Muiden perheenjäsenten välistä fyysistä väkivaltaa on nähnyt tai kuullut noin joka kymmenes lapsi tai nuori. Kolmannes yläkoulussa tai toisella asteella opiskelevista tytöistä on kokenut seksuaalista ahdistelua – pääasiassa verkossa tai julkisessa tilassa – ja joka kymmenes on kokenut seksuaalista väkivaltaa. Pojista seksuaalista ahdistelua on ilmoittanut kokeneensa alle kymmenesosa ja seksuaalista väkivaltaa muutama prosentti. Huolestuttavaa on se, että perheessä väkivaltaa kokeneista alakoululaisista vain joka kolmas ja nuorista joka neljäs on kertonut väkivallasta jollekin aikuiselle. Läheskään kaikki väkivaltaa perheessä kokeneet lapset ja nuoret eivät ole saaneet tarvitsemaansa apua ja tukea.

Läheskään kaikkea perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa ei ilmoiteta viranomaisille. Vuonna 2019 viranomaisten tietoon tuli 10 600 pari- ja lähisuhdeväkivaltarikosta. Näiden rikosten uhreista lapsia oli joka neljäs.

Koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilan takia lapsiin kohdistuva väkivalta samoin kuin lapsiperheissä tapahtuva muu lähisuhdeväkivalta on jäänyt epidemian aikana aiempaa enemmän piiloon. Kun neuvoloiden terveystarkastuksia peruttiin, lapset siirtyivät etäopetukseen ja vain pieni osa osallistui varhaiskasvatukseen, huolta herättävät väkivallan tai kaltoinkohtelun merkit jäivät huomaamatta. Tämä näkyi myös lastensuojeluilmoitusten vähenemisenä. Lasten pahoinpitelyepäilyyn liittyvät ilmoitukset niin lastensuojelussa kuin poliisissa vähenivät huolestuttavasti. Lastensuojelun tarve ei kuitenkaan ole pienentynyt, sillä poliisin kotihälytysten määrä lisääntyi ja lasten tarpeisiin liittyvien yhteydenottojen määrä kasvoi sosiaalipäivystyksissä. Koronasta johtuva poikkeustilanne aiheutti osassa turvakodeista aluksi asiakaskatoa. Asia saattoi johtua siitä, että ihmiset eivät uskaltaneet hakea apua lähisuhdeväkivaltaan, kun kaikkia oli kehoitettu pysymään kotona ja välttämään sosiaalisia kontakteja.

Vanhempien kokema stressi on lisääntynyt, mikä lisää tutkimusten mukaan riskiä väkivaltaan. Lapset ovat lojaaleja vanhempiensa ahdingossa. Mitä pienempi lapsi, sen vähemmän hänellä itsellään on ymmärrystä, keinoja tai taitoa hakea itselleen apua.

Poikkeusolot ovat myös voineet kärjistää olemassa olevia parisuhteiden ongelmia ja perheenjäsenten välejä. Riitojen selkeä lisääntyminen parisuhteessa ja muut parisuhteen ongelmat nousevat esille muun muassa Ensi- ja turvakotien liiton tekemän nettikyselyn vastauksissa (Särkelä & Siltaniemi 2020). Lapset, jotka pelkäävät kotonaan väkivallan tai sen uhan vuoksi, ovat saattaneet myös joutua huolto- tai tapaamisriitojen välikappaleeksi ja tarvitsevat asiantuntevan mahdollisuuden käsitellä kokemuksiinsa ja saada apua.

Koronakriisin aikana lapset ovat viettäneet paljon aikaa erilaisissa verkkoympäristöissä niin koulujen etäopiskelun myötä kuin vapaa-aikana. Tämä on todennäköisesti lisännyt lapsiin verkossa kohdistunutta seksuaaliväkivaltaa ja sen riskiä. Europol on kertonut tilanteen pahentumisesta Euroopassa. Pelastakaa Lapset ry:n ylläpitämän Nettivihje-palvelun vihjemäärät lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista ovat nousseet huomattavasti. Huhti- ja toukokuussa vihjeitä käsiteltiin yli 500, kun normaalioloissa vihjeitä käsitellään 230–240 kuukaudessa. Onkin arvioitu, että lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset lisääntyvät poikkeusolojen aikana.

Johtopäätökset

Koronavirusepidemiasta johtuvassa poikkeustilanteessa väkivaltaa perheessä kokeneiden lasten määrä on todennäköisesti kasvanut ja avunsaanti on entisestään vaikeutunut ja viivästynyt.

Koronakriisin jälkihoidossa on edelleen tarpeen tehdä tiiviisti työtä kuritusväkivallan ehkäisemiseksi ja myönteisten kasvatuskäytäntöjen edistämiseksi. Koronakriisi on nostanut esille myös sen, että riittävien turvakotipaikkojen varmistaminen koko maan alueella on välttämätöntä. Perheväkivallan uhrien aseman parantaminen, palvelut, tuki ja auttaminen ovat keskeisiä toimenpiteitä. Lisäksi tarvitaan lapsiin kohdistuvan väkivallan (mukaan lukien seksuaalisen väkivallan) esiintyvyyden selvittämistä ja tutkimusta, jotta tukea ja palvelua osataan resursoida sekä kohdentaa oikein eikä lapsiin kohdistuva väkivalta jää lasten kanssa työskenteleviltä ammattilaisilta huomaamatta.

Esitykset

- Huolehditaan Väkivallaton lapsuus -toimenpideohjelman toimeenpanosta ja sen tarvitsemista voimavaroista sekä Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelman toteutuksesta ja sen voimavaroista. Ne molemmat sisältävät monia koronakriisin jälkihoidon kannalta tärkeitä toimia.
- Laaditaan lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön ja riiston lopettamiseen pyrkivä Lanzaroten sopimuksen kansallisen toimeenpanosuunnitelma ja varmistetaan riittävät voimavarat sen toteuttamiselle.
- Perheneuvoloissa ja muissa lapsiperheiden palveluissa turvataan riittävät mahdollisuudet keskusteluapuun lapsille, nuorille ja lapsiperheille. Järjestöjen matalan kynnykset palvelut ja vertais- ja muut ryhmät tarjoavat apua ja niiden piiriin ohjaaminen on tärkeää.
- Huolehditaan siitä, että neuvolatyö ja lapsiperheiden kotipalvelu normalisoidaan mahdollisimman pian perheiden tueksi. Niillä voidaan vastata perheiden tarpeisiin ja ehkäistä ongelmien syvenemistä ja terveydellisiä riskejä.
- Viranomaisten tietotaitoa lähisuhdeväkivaltaan puuttumisessa ja väkivallan kierteen katkaisemisessa vahvistetaan edelleen. Ammattilaiset tarvitsevat koulutusta sekä lähisuhdeväkivallan muotojen ja ilmiön tunnistamiseen että puuttumiseen kehitettyjen työvälineiden osalta.
- Verkkoympäristöissä tapahtuvan seksuaalisen hyväksikäytön ja ahdistelun torjuntaa vahvistetaan.
- Huolehditaan koulujen ja varhaiskasvatuksen aggressiokasvatuksesta sekä turvataitokasvatuksesta. Lasten ja nuorten on tärkeää tunnistaa, mikä on väkivaltaa ja mitkä ovat lapsen oikeudet ja rajat. Huolehditaan myös koulujen ja varhaiskasvatuksen kehotunne- ja seksuaalikasvatuksesta. Keskeisessä asemassa ovat turvataidot ja käsitys siitä, miten kunnioittaa omaa ja toisten kehoa ja rajoja.

8 Varhaiskasvatus ja koulutus

8.1 Yleistä

Valtioneuvosto antoi keväällä 2020 kolme asetusta varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista. Lähiopetuksen järjestämisvelvollisuutta rajoitettiin eri koulutusasteilla 13.5.2020 saakka. Esi- ja perusopetuksessa epidemian leviämisen estämiseksi siirryttiin pääosin etäopetukseen. Lähiopetusta järjestettiin perusopetuksen 1–3 vuosiluokille ja erityisen tuen piirissä oleville oppilaille sekä myöhemmin myös valmistavan koulutuksen oppilaille ja oppilaille, jotka olivat heikoimmassa asemassa. Aluksi oikeus lähiopetukseen koski vain yhteiskunnan kriittisillä aloilla työskennelleiden lapsia. Linjauksesta luovuttiin pian sen määrittelyyn liittyvän vaikeuden vuoksi. Lähiopetuksen järjestämisvelvollisuutta laajennettiin myöhemmin erityisen haavoittuvassa asemassa olevien oppilaiden osalta.

Varhaiskasvatuksen palvelut ovat olleet saatavilla koko poikkeusajan, mutta varhaiskasvatukseen osallistumista suositeltiin valtioneuvoston toimesta mahdollisuuksien mukaan vältettävän. Vastaava suositus koski myös perusopetuksen lähiopetukseen osallistumista.

Perusopetuksessa palattiin takaisin lähiopetukseen 14.5.2020. Lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa etäopetusta jatkettiin kevätlukukauden loppuun. Toisen asteen koulutuksessa järjestetään myös kesäopetusta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kunnille suuntaama kysely osoitti, että kunnalliseen varhaiskasvatukseen osallistui 64 prosenttia lapsista 19.5.2020. Kunnalliseen esiopetukseen osallistui 77 prosenttia lapsista. Perusopetukseen osallistui 88 prosenttia oppilaista. Perusopetuksessa luvallisia poissaoloja oli 53 176. Luvattomia poissaoloja oli 1 591.

Koronaviruspandemia toi kevään aikana suuria haasteita lasten yhdenvertaiselle oikeudelle opetukseen, kasvatukseen ja hoitoon. On todennäköistä, että poikkeusolot ovat kärjistäneet entisestään hyvinvointi- ja oppimiseroja lasten välillä.

Vanhempien oma tilanne sekä mahdollisuudet tukea kotona ollutta lasta vaihtelivat suuresti, samoin kuntien ja yksiköiden toteuttamat etäopetukseen liittyvät ratkaisut. Päiväkodit ja koulut ovat usein ensimmäisiä paikkoja, joissa huoli lapsesta herää ja

heidän vaikeaan tilanteeseensa puututaan. Varhaiskasvatuksen ja lähiopetuksen keskeydyttyä heikoimmassa asemassa olevia lapsia ei välttämättä ole nähty eikä heidän hätäänsä tunnistettu.

Varhaiskasvatuksen ja koulujen sulkeminen on valtava koulutus- ja yhteiskuntapoliittinen ”koe”, jonka vaikutuksista on toistaiseksi saatavissa tietoa vain rajallisesti. On esimerkiksi epäselvää, miten sosioekonominen tausta, maahanmuuttotausta tai lapsen erityisen tuen tarve on vaikuttanut siihen, ketkä lapsista jatkoivat varhaiskasvatuksessa tai lähiopetuksessa ja ketkä jäivät kotiin.

8.2 Varhaiskasvatus ja esiopetus

Tilannekuva

Varhaiskasvatus on ollut auki ja lasten subjektiivinen oikeus varhaiskasvatukseen on ollut periaatteessa voimassa koronakriisin akuutin vaiheen ajanakin. Sen sijaan velvollisuutta säännöllisen yhteydenpidon järjestämiseen lapsiin ja perheisiin ei ole ollut. Opetushallitus kannusti yhteydenpitoon sekä etätoimintaan. Varhaiskasvatuksessa ei tunneta etäopetusta. Julkinen keskustelu on keskittynyt ennen kaikkea koulujen etäopetuksen toimivuuden arviointiin, varhaiskasvatuksen ja varhaiskasvatuksessa toteutetun etätoiminnan jäädessä vähemmälle huomiolle.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kuntakyselyn (2020) mukaan varhaiskasvatukseen osallistuminen putosi koronakriisin ensimmäisten viikkojen aikana noin viidennekseen normaalista. Osallistuminen kasvoi vähitellen noin kolmannekseen ennen kuin vahva suositus lasten hoitamisesta kotona purettiin 14.5.2020. Tämän jälkeen 77 % lapsista on palannut esiopetukseen ja 64 % varhaiskasvatukseen (viikot 20 ja 21).

Käytännöt varhaiskasvatuksessa ovat suuresti vaihdelleet kunnasta ja toimintayksiköstä riippuen. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry:n teettämän selvityksen mukaan esimerkiksi yhteydenpidossa perheisiin ja toimintatuokioiden tarjoamisessa lapsille on ollut merkittäviä eroja (Ahonen & Pesonen 2020). Varhaiskasvatuksessa etätoiminnan mahdollistavien teknisten välineiden taso on heikompi kuin kouluissa. Osassa kunnista esimerkiksi lastensuojelun asiakkaina olleita lapsia on aktiivisesti kehoitettu palaamaan varhaiskasvatuksen piiriin, toisissa paikoissa vanhemmille on vahvasti viestitetty, että lapsi on pidettävä kotona. OKM:n toteuttaman kuntakyselyn mukaan merkittävä osa kunnista päätyi myös yhdistämään varhaiskasvatuksen ryhmiä ja päiväkoteja.

Pienet lapset ovat kaivanneet kavereitaan, varhaiskasvatuksessa työskentelevää henkilöstöä sekä tuttua päivärytmiä, ja heidän on ollut vaikea ymmärtää, miksi päiväkotiin ei saa mennä. Varhaiskasvatukseen osallistuminen on ensisijaisesti lapsen oikeus ja hänen hyvinvointiaan, oppimistaan ja kehitystään tukeva palvelu. Varhaiskasvatukseen osallistuminen myös mahdollistaa vanhempien työssäkäyntiä ja vähentää vanhempien uupumista. Osallistumisasteen vähittäisen nousun taustalla ovat todennäköisesti vanhempien etätyöskentelyn vaikeudet ja uupuminen.

Varhaiskasvatuksessa lapsilla ei ole vastaavaa oikeutta oppilashuollon palveluihin kuin muilla koulutusasteilla. Kouluterveydenhuollon sijaan heidän käytössään ovat neuvolapalvelut. Neuvolakäyntien määrä riippuu lapsen iästä, ja pienemmillä lapsilla niitä on useammin.

Koronakriisin myötä useat kunnat rajasivat yli 2-vuotiaiden neuvolakäyntejä, jolloin monet varhaiskasvatuksessa olevat lapset jäivät ilman tukipalveluita. Osassa kuntia on varhaiskasvatuksen psykologeja. Varhaiskasvatuksessa työskentelee myös konsultoivia erityisopettajia, jotka antavat tukea lapselle ja perheelle sekä ohjaavat tarvittaessa eteenpäin.

Varhaiskasvatuksen osallistumisaste on Suomessa muita Pohjoismaita matalampi. Osallistumisaste on ollut nousussa viimeisten 10 vuoden aikana. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen varhaiskasvatustilaston (THL 2019) mukaan vuonna 2018 Suomessa vajaa viidesosa 3–5-vuotiasta oli varhaiskasvatuksen ulkopuolella, kun muissa Pohjoismaissa osallistumisaste on 94–98 prosenttia. Pandemian aiheuttama taloudellinen niukkuus saattaa vähentää varhaiskasvatukseen osallistumista entisestään, mitä tosin varhaiskasvatuksen maksurajat jonkin verran kompensoivat.

Poikkeustilanne on nostanut esille erilaisia käytännön kysymyksiä ja oppeja. Esimerkiksi lasten toiminta- tai puheterapeutteja ei ole aina päästetty päiväkoteihin (tai he eivät ole halunneet sinne tulla). Kuntoutus- ja terapiapalveluista vastaavat ammattilaiset pääsivät varhaiskasvatuksen tiloihin toukokuussa. Terapioita on osin järjestetty myös etäyhteyksin. Pienet kunnat ovat olleet kovilla toiminnan uudelleen järjestelyjen kanssa. Positiivisena havaintona sairastelu on vähentynyt, kun hygieniaan on kiinnitetty tavallista enemmän huomiota eikä lapsia ole tuotu pienessä nuhassa päiväkotiin.

Koronakriisi on asettanut myös varhaiskasvatuksen työntekijät vaikeaan tilanteeseen. Muun muassa Opetusalan ammattijärjestön OAJ:n, Julkisten ja hyvinvointitoimialojen liiton JHL:n sekä Lastentarhamuseon kyselyt paljastavat, että varhaiskasvatuksen työntekijöiden joukossa on suuri huoli omasta sairastumisesta ja terveydestä. OAJ:n kyselyssä varhaiskasvatuksen opettajien kritiikki kohdistui ennen kaikkea puutteellisiin ohjeistuksiin.

Johtopäätökset

Varhaisten vuosien merkitys lapsen koko oppimisen, hyvinvoinnin ja elämänpolun kannalta on suuri. Kuitenkin varhaiskasvatuksen ja kouluun valmistavan esiopetuksen keskeytymisen vaikutukset pieniin lapsiin ovat toistaiseksi jääneet vähäiselle huomiolle. Tämä on huolestuttavaa, sillä myös varhaiskasvatuksen piirissä olevien lasten tukijärjestelmät ovat koululaisia heikompia, koska he eivät ole oppilashuollon piirissä. Varhaiskasvatus- ja esiopetusikäinen lapsi on niin nuori, ettei hän pysty itsenäisesti hakemaan apua kodin ulkopuolelta, jos on hätä. Pieni lapsi on lähtökohtaisesti haavoittuvammassa asemassa tuen saamisen osalta. Lapsen psykologisesta kehityksestä tiedetään myös ensimmäisten kolmen ikävuoden erityisen suuri merkitys ihmisen myöhemmälle psyykkiselle kehitykselle ja muun muassa perusturvallisuuden kehitykselle.

On välttämätöntä, että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen keskeytymisen vaikutukset lapsiin arvioidaan erikseen, omana kokonaisuutenaan. Vaarana on, että pienten lasten tilanne jää näkymättömäksi, jos varhaiskasvatusta käsitellään vain perusopetuksen yhteydessä.

Ongelmia ehkäisevät toimet ovat sitä tehokkaampia ja halvempia, mitä varhaisemmin ja järjestelmällisemmin ne tehdään. On erityisen tärkeää kohdentaa ehkäisevät toimet jo aivan pieniin lapsiin ja heidän perheisiinsä. Osaa lasten ongelmista voidaan ennalta ehkäistä ja niihin voidaan puuttua oikea-aikaisesti ainoastaan varhaiskasvatusiässä. Tästä esimerkkinä on lapsen perustarpeista ja -turvallisuudesta huolehtiminen.

Esitykset

- Varmistetaan, että kaikki varhaiskasvatuksesta poisjääneet perheet on kontaktoitu, ja kiinnitetään erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin kuten lastensuojelun asiakkaisiin ja maahanmuuttotautaisiin perheisiin.
- Kaikkien lasten ja huoltajien kanssa käydään heti syksyllä lapsen varhaiskasvatuskeskustelut sekä kartoitetaan lapsen pärjävyyttä edistävät tekijät (hyödyntäen esimerkiksi Lapset puheeksi -menetelmiä). Keskusteluissa pyritään löytämään lapsi- ja perhekohtaiset toimintatavat, joilla pärjävyyttä voidaan vahvistaa arjessa.
- Vahvistetaan ja laajennetaan jo syksyksi varhaiskasvatuksen yhteydessä tarjottavaa sosiaali- ja terveydenhuollon tukea, kuten perheneuvolan ja lastensuojelun palveluita, sekä oppimisen ja kehityksen tukea kuten erityisopettajan tukea ja puhe- ja toimintaterapiaa. Varhaiskasvatuslain uudistamisen yhteydessä oppilas- ja opiskelijahuoltolaki ulotetaan koskemaan myös varhaiskasvatusta.
- Varhaiskasvatuksen kautta perheille tarjottavien sosiaali- ja terveyspalveluiden koordinoimiseksi kunnille suositellaan järjestettäväksi yhteinen puhelinnumero tai digitaalinen työväline (esimerkiksi osana perhekeskusta), jonka kautta apu koordinoidaan perheille.
- Kiirehditään hallitusohjelmaan kirjattujen varhaiskasvatuksen laadun ja tasa-arvon vahvistamisen toimenpiteiden toteuttamista, erityisesti kolmiportaisen tuen mallia.
- Varmistetaan, etteivät varhaiskasvatusmaksut vähennä osallistumistasetta tilanteessa, jossa perheet ovat taloudellisesti tiukoilla. Tiedotetaan aktiivisesti perheiden mahdollisuudesta ilmoittaa muuttuneet tulotiedot ja hakea muutoksia maksuihin. Alustavat tulokset 5-vuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuksen kokeilusta osoittavat maksuttomuuden lisäävän osallistumista.
- Jaetaan poikkeustilan synnyttämiä uusia hyviä käytäntöjä esimerkiksi niin, että sairaana oleva yli 3-vuotias lapsi voi päivittäin olla yhteydessä päiväkotiinsa ja saada tukea ja kokea yhteisöllisyyttä oman päiväkotiryhmänsä kanssa myös kotona ollessaan.

8.3 Perusopetus ja toisen asteen koulutus

Tilannekuva

Koronaepidemia on vaikuttanut merkittäväällä tavalla koulutuksen järjestämiseen ja lasten ja nuorten asemaan kaikilla koulutusasteilla. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) tekee keväällä ja kesällä 2020 selvityksen poikkeusolojen vaikutuksista; ensi vaiheessa julkaistussa pohjaraportissa nostettiin esiin sekä suomalaisen koulutusjärjestelmän vahvuudet eli ennen kaikkea osaamisen korkea taso ja sen tasainen alueellinen ja kieliryhmien välinen jakautuminen, sekä huoli poikkeusolojen vaikutuksista osaamisen erojen kasvuun erityisesti alemmilla vuosiluokilla ja erityisryhmissä. (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2020.)

Etäkoulun onnistumisessa on ollut huomattavia koulukohtaisia eroja. Esimerkiksi Suomen Vanhempainliitto ry:n Mitä perheille kuuluu -verkkokyselyn tuloksista selviää, että joissakin tapauksissa perheiden ja koulun yhteistyö on tiivistynyt, mutta osassa tapauksia opetus on jätetty kokonaan vanhempien vastuulle. Nopea siirtyminen poikkeusoloihin on aiheuttanut erityisesti kuormittumista suurissa perheissä. Poikkeusolot ovat tehneet lasten vanhempien roolin lasten koulunkäynnin tukemisessa hyvin näkyväksi. Vanhemmilla on hyvin erilaiset mahdollisuudet tukea lastensa koulunkäyntiä, joten vanhempien roolin kasvaessa lasten opetuksessa yhdenvertaiset mahdollisuudet opetukseen heikkenevät.

Lapset ja nuoret ovat kokeneet etäopiskelun eri tavoin. Etäopiskeluun liittyy myönteisiäkin vaikutuksia kuten kiusaamisen väheneminen. Tämä on todettu muun muassa Turun yliopiston psykologian professori Christina Salmivallin KiVa-aineistoon pohjautuvassa koronakevät-tutkimuksessa. Etäopetusratkaisulla on ollut myönteisiä vaikutuksia myös muun muassa autismikirjon ja aistiyliherkkyyden omaaville oppilaille. Etäyhteyksiin perustuvilla opetusratkaisulla on myös mahdollista edistää oppilaiden yhdenvertaisuutta ja vähentää eriarvoisuutta. Tällöin etäyhteyksin toteutettava opetus on lähiopetusta täydentävää, ei sitä korvaavaa. Normaalioloissa opetusta voitaisiin tarjota etäyhteyksiä hyödyntämällä monin tavoin. Näin voitaisiin esimerkiksi lisätä lähiopetusta täydentävää tukiovetusta ja erityisopetusta. Saamenkielisille, viittomakielisille ja vieraskielisille oppilaille voitaisiin varmistaa oman kielen opetus asuinpaikasta riippumatta. Sama koskee myös vähemmistöuskontoihin kuuluvien oppilaiden uskonnonopetusta. Lisäksi valinnaisaineiden tarjontaa erityisesti pienissä yläkouluissa voitaisiin lisätä etäyhteyksillä. Etäyhteyksien laajempi käyttäminen opetuksessa edellyttää eri menetelmien kehittämistä, kokeilua ja tiedon keräämistä toimintatapojen soveltuvuudesta ja vaikuttavuudesta ennen valtakunnallista vakiinnuttamista.

Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton ylläpitämään Lasten ja nuorten puheliemeen tulleiden yhteydenottojen perusteella osa lapsista ja nuorista on suoriutunut etäkoulusta hyvin ja nauttinut uudentlaisista työtaivoista. Toisaalta monelle itsenäinen selviytyminen tehtävistä on ollut vaikeaa tai jopa ylivoimaista. Monet tunnolliset oppilaat ovat kuormittuneet ja stressaantuneet tehtävien suorittamisesta etäkoulun aikana. Lasten yksinäisyys lisääntyi, kun yhteys kavereihin rajoittui virtuaalisiin tapaamisiin.

Osa lapsista jäi etäopetuksen aikana ilman tarvitsemaansa oppimisen tukea. Lasten toiminnanohjaus ja itseohjautuvuus vaihtelevat, ja osalla on oppimisen, muistamisen tai keskittymisen vaikeuksia. Haasteita oppimiseen tuottivat osalle lapsia etäopiskelussa tarvittavien teknisten välineiden puute, vähäiset kontaktit koulun aikuisiin sekä vanhempien heikot edellytykset tukea lapsensa koulunkäyntiä. Osalla oppimistavoitteet ovat jääneet saavuttamatta etäopetuksen vuoksi, mikä on aiheuttanut stressiä ja oireilua.

Myös Opetusalan ammattijärjestö OAJ:n opettajille tekemän kyselyn mukaan etäopetusvaihe edellytti oppilailta itseohjautuvuutta sekä vahvaa kodin tukea. Tilanne aiheutti myös suuria vaikeuksia oppijoille ja oppimisen tuki toteutui vaillinaisesti. Opetussuunnitelmaa toteutettiin valikoiden ja opetuksen tavoitteista, pedagogiikan toiminnallisuudesta sekä yhteisöllisyydestä jouduttiin tinkimään. Opettajien kasvaneen työkuorman näkökulmasta toteutetut käytänteet olisivat pitkäkestoisina kestäättömiä. Etäopetusvaihe edisti koulutuksen digitalisaatiota, mutta toi myös esiin eroja ja suunnitelmallisuuden puutetta koulutuksen digitalisaatiossa.

Oppimisen tuen haasteena on myös ollut, että monet kunnat ovat lomauttaneet koulunkäynninohjaajia. Heikommassa asemassa olevien lasten hyvinvointia vaaransi entistä enemmän se, että joissakin kunnissa kouluterveydenhoitajia ja koululääkäreitä siirrettiin epidemian ajaksi muihin tehtäviin. Myös mielenterveysongelmien hoito on saattanut viivästyä opiskeluhoillon palvelujen supistamisen vuoksi koulujen ollessa kiinni.

Adoptiolapsilla on usein erilaisia erityistarpeita, jotka tulee huomioida tehostettuna tukena oppimisessa ja koulunkäynnissä myös etäkoulussa sekä mahdollistaa jatkossa lapsen yksilöllisistä tarpeista nouseva koulunkäynti. Erityistarpeisiin liittyy myös sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuuden varmistaminen ja perheiden tukeminen myös poikkeusaikoina.

Koulunkäynnin ongelmat ovat jo tehtyjen selvitysten valossa näkyneet myös toisen asteen koulutuksessa. Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto SAKKI ry:n ja Suomen Opiskelija-Allianssi OSKU ry:n kyselytutkimuksissa ammatillisen koulutuksen opiskelijoille on ilmennyt, että epidemia ja rajoitustoimenpiteet ovat aiheuttaneet opiskelijoille merkittävää epävarmuutta ja oppilaitosten tuki on vaihdellut paljon aloittain. Suomen Lukiolaisten Liitto ry:n tekemässä kyselyssä nousivat myös esiin oppilaiden kokema

kuormitus ja stressi. Lukio-opetus soveltuu monia ammatillisen koulutuksen aloja paremmin etäopetuksessa toteutettavaksi, mutta toteutusmuodoissa sekä erilaisten tilanteiden ja oppimisvaikeuksien huomioinnissa olisi ollut parannettavaa. Tulokset ovat huolestuttavia erityisesti toisen asteen koulutusta seuraavan nivelvaiheen kannalta.

Aluehallintoviraston kunnilta keräämien tietojen mukaan epidemian mahdollisen toisen aallon varalta tärkeitä asioita perusopetuksessa ovat muun muassa kotien informointi etupainotteisesti, tekninen varautuminen etäopetukseen, oppilaiden ja opettajien osaamisen varmistaminen (perustaidot ja tekninen tuki) sekä rehtorien ja sivistysjohtojen työpanoksen kohdentaminen ennakkosuunnitteluun. Poikkeustilanne on osoittanut koulujen ja niiden henkilökunnan kyvyn sopeutua vaihtuviin tilanteisiin. Tärkeää on myös tarpeen mukainen nopea yhteys sosiaalipalveluihin. Etäopetuksen aikaisia hyviä käytäntöjä kannattaa hyödyntää edelleen kehitettyinä ja sovellettuina normaaliohjelmissakin. Aluehallintoviraston tiedonkeruussa esille nousseita huolenaiheita olivat muun muassa etäopetuksen yhdenmukaisuus ja laatu sekä etäopetusaikana oppimatta jääneen 'paikkaus' ja heikossa asemassa olevien lasten tukeminen. Uhkana on myös se, että kuntien talousahdinko voi pahimmillaan johtaa koulujen ja muun lasten hyvinvointia ja kehitystä tukevan henkilöstön lomautuksiin.

Johtopäätökset

Etäopetuksen aikana kasautuneet pulmat ovat aiheuttaneet lapsille ja nuorille oireilua ja kasvavaa avuntarvetta. Poikkeusolojen myötä osa oppilaista on jäänyt opinnoissa jälkeen. Koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseksi vaaditaan tavanomaista tilannetta enemmän yhteiskunnan voimavaroja oppimisen ja hyvinvoinnin tukeen. Myönteistä on, että hallituksen neljännessä lisätalousarvioissa on kiinnitetty huomiota voimavarojen tarpeen kasvuun.

Opiskeluhuollon palveluiden väheneminen on todennäköisesti lisännyt lasten hyvinvoinnin riskejä ja luonut patoutunutta palveluntarvetta. Tarvitaan tiivistä monialaista yhteistyötä koulun sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kesken, jotta lasten tuen tarpeet havaitaan ja tukea tarjotaan mahdollisimman varhain. Kiusaamisen väheneminen etäopetuksen aikana toi esille tarpeen puuttua kiusaamiseen kouluissa entistä pontevammin, jotta kaikkien lasten hyvinvointi voidaan turvata.

Esitykset

- Varmistetaan tarvittava oppimisen tuki sekä opiskeluhuollon palveluiden riittävä saatavuus kaikissa kunnissa.
- Koulun alkaessa syksyllä käydään jokaisen lapsen ja nuoren kanssa suojaavia tekijöitä kartoittava keskustelu, jonka tavoitteena on hahmottaa ne teot, joita lasten ja nuorten läheiset aikuiset voivat tehdä lasten ja nuorten psykososiaalisen hyvinvoinnin ja pärjävyyden vahvistamiseksi (hyödyntäen esimerkiksi Lapset puheeksi -menetelmiä).
- Niiden lasten ja nuorten kohdalla, joilla on ollut haasteita esimerkiksi etäopetusjakson aikana, pärjävyykeskusteluihin liitetään mukaan heti koulun tuesta vastaavat työntekijät. Keskusteluissa pyritään löytämään lapsi- ja perhekohtaiset toimintatavat, joilla pärjävyyttä voidaan vahvistaa arjessa.
- Opiskeluhuollon palveluissa priorisoidaan yksilöllinen tarve keskusteluun ja tukeen. Terveystarkastuksia ja oppimistutkimuksia tehdään mahdollisuuksien mukaan.
- Varmistetaan tukitoimien jatkuminen sekä oppilaiden mahdollisuus hakeutua palveluihin ja tuen piiriin myös koulun kesäloman aikana. Jatketaan koulupsykologien, -kuraattoreiden, -terveydenhoitajien ja -lääkäreiden asiakastyötä kesän ajan. Palveluista tiedotetaan riittävästi sekä oppilaille että vanhemmille. Rohkaistaan oppilaita ja vanhempia hakeutumaan palveluihin. Tarjotaan keskustelumahdollisuuksia aktiivisesti. Tarjotaan avoimia, ilman ajanvarausta toimivia vastaanottoja oppilaille.
- Ollaan yhteydessä oppilaisiin ja perheisiin, joiden tilanne on herättänyt huolta etäopetusjakson aikana.
- Lisätään opettajien ja muiden lasten kanssa työskentelevien valmiuksia tunnistaa kiusaamista ja väkivaltaa sekä puuttua niihin.
- Kehitetään kaikille koulutusasteilla etäopetuksen malleja mahdollisen toisen epidemia-aallon varalle. Kerätään hyvät mallit ja käytännöt Opetushallituksen verkkosivuille. Hyödynnetään yhdenvertaisuutta ja koulutuksellista tasa-arvoa edistäviä etäyhteysratkaisuja lähiopetuksen tukena ja apuna myös normaalioloissa.
- Mahdollisen toisen epidemia-aallon varalta vahvistetaan opiskeluhuollon etäpalveluita.

9 Lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveystalvet

Tilannekuva

Tässä luvussa esitetään keskeisiä huomioita lasten, nuorten ja perheiden palveluiden osalta. Sosiaali- ja terveystalvetuiden tilannetta on käsitelty laajemmin muun muassa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen viikottaisissa tilannekartoituksissa sekä vaikutusarvioissa.

Sosiaali- ja terveystalvetuiden ohentuminen poikkeusoloissa on tuonut vaikeuksia lapsille, nuorille ja heidän perheilleen. Monet lasten, nuorten ja perheiden talvet ovat olleet katkolla tai voimakkaasti supistettuina koronakriisin aikana. Aikoja on peruttu tai siirretty. Talvetuiden käyttö on myös vähentynyt perheiden omista valinnasta johtuen: koronavirustartunnan pelossa ei uskalleta käyttää talvetuita. Koronatilanteen aikana lasten, nuorten ja perheiden terveystalvetuista on myös siirretty henkilökuntaa muihin tehtäviin.

Esimerkiksi pitkäaikaissairaiden lasten ja nuorten terveys voi vaarantua, kun kontrollikäyntejä on peruttu tai siirretty. Tilanne on erityisen haastava myös muun muassa vammaisten lasten ja nuorten, mielenterveyden häiriöistä kärsivien lasten ja nuorten sekä lasten ja nuorten suun terveyden kannalta. Kuntakohtaiset erot talvetuiden järjestämisessä ovat kasvaneet poikkeusolojen aikana.

Lasten, nuorten ja perheiden talvetuita on viime vuosina pyritty yhteensovittamaan eri hallinnonalojen siiloja ylittäväksi perhekeskustoiminnaksi niin, että jokainen lapsi, nuori ja perhe saisi tarvitsemansa avun ja tuen viiveettä. Perhekeskusten monialaisessa yhteistoiminnassa yhdistetään ammatillista asiantuntemusta ja voimavaroja lasten ja perheiden kokonaisvaltaiseksi auttamiseksi. Perhekeskustoiminnan verkostoon kuuluvat perustason sosiaali- ja terveystalvetut sekä niitä tukevat erityistason talvetut, sivistystalvetut ja kunnan muut talvetut sekä järjestöjen ja seurakuntien talvetut ja toiminta. Lapset ja vanhemmat osallistetaan talvetuiden suunnitteluun ja arviointiin.

Perhekeskustoiminnan tarve on noussut esiin siiloutuneen talvetujärjestelmän myötä, kun korjaavien talvetuiden tarve on kasvanut, kustannukset nousseet ja eriarvoistumisen ja syrjäytymisriskit lisääntyneet. Perhekeskustoiminnan kehittämällä on pyritty vastaamaan talvetuiden hajanaisuuteen ja heikkoon koordinaatioon sekä viiveisiin avun ja tuen saannissa. Tavoitteena on ollut ongelmien ennalta ehkäisy ja varhainen

tuki ja hoito sekä kustannusten nousun hillitseminen. Tärkeänä tavoitteena on myös lasten, nuorten ja perheiden eriarvoisuuden vähentäminen. (Pelkonen ym. 2020.)

Koronaepidemian aikana vastuuta lasten hoidosta ja huolenpidosta sekä oppimisen tuesta on siirtynyt perheille, kun valtaosa lapsista on ollut pois varhaiskasvatuksesta ja koulusta. Monen lapsiperheen arkeen on vaikuttanut myös se, että isovanhempia ei ole voinut tavata eivätkä he ole voineet olla apuna lastenhoidossa koronaepidemian aikana. Samalla poikkeusolot ovat kuormittaneet sekä lapsia että vanhempia, mikä on omiaan lisäämään sosiaali- ja terveystaloudellisten palveluissa annettavan tuen tarvetta.

Sosiaalihuollon tilannekuvan (STM & THL 2020) mukaan poikkeustilanteesta johtuvat huolenaiheet aiheuttivat psyykkistä pahoinvointia, perheväkivallan riski kasvoi, ja päihteitä alettiin käyttää enemmän kotona. Rajoitustoimien vuoksi perheiden mahdollisuudet tukeutua lähipiiriin ja tukiverkoston apuun vähenivät ja siten palvelujen tarve kasvoi. Sosiaalipäivystyksille tehty kysely (Kivipelto ym. 2020) kertoo, että lasten tarpeisiin liittyvien yhteydenottojen määrä kasvoi sosiaalipäivystyksissä. Palveluohjauksessa on näkynyt lapsiperheiden kasvanut taloudellisen tuen tarve.

Sijoitettujen ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten tuen ja avun järjestäminen on ollut poikkeusoloissa haastavaa. Sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten tapaamisoi-keuksien toteutumisen järjestäminen on hankaloitunut, jos vanhemmat eivät epidemian takia ole voineet vierailla sijoituspaikoissa tai lapsi ei ole voinut mennä kotiin. Etäyhteyksiin tarvittavan laitteiston puuttuminen tai käyttöön liittyvät ongelmat ovat voineet hankaloittaa yhteydenpitoa. Nuorten luvattomat poistumiset laitoksista, niin sanotut hatkat, ovat muiden riskien lisäksi mahdollistaneet altistumisen virukselle. Etäyhteyksien ja haun järjestäminen on ollut tavallista hankalampaa, ja tahdonvastaisen karanteenin ylläpito on lisännyt sijoituspaikkojen haasteita.

Osa palveluista korvattiin digitaalisilla palveluilla rakentamalla esimerkiksi chat-palveluita, ja esimerkiksi monella järjestöllä on auttavia chat- ja muita digitaalisia palveluita. Käyttöön otettuja digitaalisia palveluita kannattaa edelleen kehittää ja ottaa pysyvään käyttöön. Avun hakemisen ja saamisen kynnyksiä voidaan madaltaa digitaalisten palveluiden avulla. Samalla on kuitenkin muistettava, että lasten ja nuorten kannalta kasvokkain tapahtuvat kohtaamiset ovat tärkeitä, eikä monissa tilanteissa kasvokkaista kohtaamista voida korvata etäyhteyksillä.

Lastenneuvolan terveystarkastuskäyntejä karsittiin koronavirusepidemian aikana ja myös asiakasperheet peruivat sovittuja aikoja tartunnan pelossa. Rokotusohjelmaan kuuluvia pikkulasten rokotteita annettiin kevään aikana vähemmän kuin edellisellä vuonna, ja rokotusten toteutumisessa on selviä alueellisia eroja.

Epidemiologiset tutkimukset ovat osoittaneet, että hoitamattomat lapsuusiän käytösoireet ovat merkittävä riskitekijä aikuisuuden psykiatrisille häiriöille, päihdeongelmille, rikollisuudelle ja syrjäytymiselle (Canadian Paediatric Society 2004, Sourander ym. 2005). Varhainen puuttuminen käyttäytymisen ongelmiin vanhemmuutta tukemalla on ensisijaisen tärkeää myöhempien ongelmien ja syrjäytymiskehityksen ennaltaehkäisemiseksi. Vanhempainohjaukseen perustuvan perhekeskeisen hoidon on todettu olevan tehokkain menetelmä käytöshäiriöiden ennaltaehkäisyssä, ja terapeutin yhteistyösuhde on mahdollista saavuttaa myös etämenetelmien avulla (Lingley-Pottie & McGrath, 2006 ja 2008). Vanhempainohjauksen ensisijaisena tavoitteena on tarjota vanhemmille mahdollisuus oppia myönteisiä kasvatuksellisia taitoja ja vahvistaa lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhdetta niin, että vanhemmat voivat tukea lapsen kehitystä.

Johtopäätökset

Koronaviruspandemia on vaarantanut monin tavoin lasten ja nuorten suotuisaa kehitystä, hyvinvointia ja terveyttä. Vaikka epidemian välitön terveysuhka on lapsille ja nuorille pienempi, poikkeusoloilla on ollut suuret suorat ja välilliset vaikutukset lasten ja nuorten hyvinvointiin ja terveyteen. Koronakriisi on luonut lapsille turvattomuutta, epävarmuutta ja ahdistusta. Lasten psyykinen kehitys joutui koetukselle. Tilanne on vaikea erityisesti niille lapsille, joilla on entuudestaan psyykkisistä oireilua ja psyykkistä haurautta. Lasten terveystalvaiden käyttö vähentyi ja kiireettömiä käyntejä peruttiin, millä voi olla negatiivisia vaikutuksia lasten terveydelle. Myös vanhempien pelko saada itselleen tai lapselleen koronavirustartunta on johtanut palveluiden käyttämättä jättämiseen. Sosiaali- ja terveystalvaiden koronatilanteen aikainen alikäyttö johtaa ongelmien kasvuun ja lisääntyneeseen palvelutarpeeseen ensi syksynä ja sen jälkeen.

Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden asiakaskäyntien vähenemisen myötä monia lasten kasvun ja kehityksen häiriöitä sekä perheiden tuen tarpeita ei ole epidemian aikana voitu havaita ajoissa. Myös hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyö sekä ennalta ehkäisevä työ ovat epidemian akuutissa vaiheessa jääneet niukalle huomiolle. Lasten, nuorten ja heidän vanhempiansa hyvinvoinnin vajeet ovat voineet päästä pahenemaan. Haavoittuvassa asemassa olevien lasten, nuorten ja lapsiperheiden tilanteen vaikeutuminen todennäköisesti lisää jatkossa muun muassa opiskeluhoollon palveluiden, perheneuvolan, lastensuojelun sekä lasten- ja nuorisopsykiatrian ja muun erikoissairaanhoidon tarvetta.

Esitykset

- Hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä sekä ennaltaehkäiseviä palveluita ja varhaista tukea lapsiperheille vahvistetaan ja niille turvataan riittävät voimavarat.
- Perhekeskuksissa otetaan käyttöön lasten, nuorten ja perheiden ympärille rakentuva monialainen varhaisen tuen, hoidon ja kuntoutuksen malli, joka sisältää lasten, nuorten ja vanhempien mielenterveyden tukemisen ja varhaisen hoidon.
- Lapsi- ja perhepalveluissa vahvistetaan vanhemmuuden ja parisuhteen tukea, eroauttamista, lähisuhdeväkivallan ehkäisyä mukaan lukien lapsiin kohdistuva väkivalta sekä perheiden moninaisuuden ja monikulttuurisuuden huomioivia työtapoja.
- Huolehditaan lapsi- ja perhepalveluiden henkilöstön jaksamisesta ja sijaiskäytännöistä.
- Palveluvajeen paikkaamiseksi lisävoimavaroja tarvitaan muun muassa äitiys- ja lastenneuvolaan, opiskeluhooltoon, perheneuvoloihin, perheiden kotipalveluun ja perhetyöhön, lastensuojeluun, lasten ja nuorten suun terveydenhooltoon, lasten- ja nuorisopsykiatriaan sekä päihdepalveluihin ja aikuisten mielenterveystyöhön.
- Laajennetaan haavoittuvassa asemassa oleville perheille saatavissa olevaa kotipalvelua ehkäisevänä ja vahvistavana palvelumuotona.
- Lapsille ja nuorille tarkoitettuja mielenterveyspalveluita vahvistetaan ja taataan joustava ja nopea hoitoon pääsy. Toteutetaan mielenterveystrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman toimenpiteet.
- Neuvolakäynnit toteutetaan viiveettä, jotta lasten kasvun ja kehityksen häiriöt ja perheiden tuen tarpeet voidaan havaita ajoissa. Vastaanottoajan peruneisiin perheisiin ollaan aktiivisesti yhteydessä ja kutsutaan heidät neuvolaan. Huolehditaan siitä, että kaikki ehkäisyneuvontaa tarvitsevat nuoret pääsevät neuvonnan piiriin.
- Varmistetaan, että perheet, joiden lapsilta jäi rokotusohjelmaan kuuluvia rokotuksia väliin, kontaktoidaan ja kutsutaan rokotettavaksi.
- Kannustetaan ja rohkaistaan palveluiden piiriin hakeutumiseen palveluiden alikäytön ja siitä aiheutuvien sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien ehkäisemiseksi. Tässä avoin ja selkeä viestintä on keskeisessä asemassa.

10 Lasten ja nuorten harrastukset ja vapaa-aika

Tilannekuva

Vuoden 2019 kouluterveyskyselyn mukaan yli 90 prosentilla nuorista on viikoittainen harrastus. Lähes neljäsosa yläkoulun ja toisen asteen vastaajista koki kuitenkin nuoria kiinnostavien harrastusten olevan liian kalliita. Vain vajaa kolmasosa koki, että omalla asuinalueella järjestetään nuorille kiinnostavaa vapaa-ajan toimintaa. Puolet yläkoulua tai lukiota käyvistä nuorista kertoi harrastavansa vapaa-ajalla ohjatusti viikoittain liikuntaa, taidetta tai kulttuuria harrasti ohjatusti viikoittain noin joka kuudes ja laulamista tai soittamista harrasti vähintään kuukausittain kolmannes. Ammattioppilaitoksissa opiskelevista sekä liikuntaa että musiikkia harrastavien osuus oli vain neljännes, taidetta ja kulttuuria harrasti ohjatusti viikoittain alle kymmenesosa. Noin kolmasosa nuorista kertoi harrastavansa pelaamista mobiililaitteella tai tietokoneella lähes päivittäin.

Koronatilanteen aikana käyttöön otetut rajoitustoimet ovat vaikuttaneet erityisen paljon lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksiin ja vapaa-aikaan. Rajoitustoimien myötä muun muassa kirjastot, liikuntapaikat, nuorisotalot, teatterit ja elokuvateatterit suljettiin. Rajoitustoimet vaikuttivat merkittävästi taiteen perusopetukseen ja lähes kaikkeen lasten ja nuorten harrastustoimintaan. Nuorisotyötä ja lasten ja nuorten harrastustoimintaa siirrettiin verkossa toteutettavaksi.

Koronarajoitusten myötä tullut kasvokkaisen harrastustoiminnan tauko on lisännyt lasten ja nuorten yksinäisyyttä. Esimerkiksi monet Mannerheimin Lastensuojeluliiton ylläpitämään Lasten ja nuorten puhelimeen soittaneista lapsista ja nuorista ovat surreet sitä, etteivät pääse harrastuksiin eivätkä tapaamaan kavereita. Nuoret ovat tuoneet esille ”tekemisen puutetta” ja ”tylsyyttä”. Harrastusten loppuminen sekä elokuvien, kirjastojen, uimahallien ja muiden liikuntapaikkojen sulkeutuminen ovat vaikuttaneet paljon lasten ja nuorten ajanviettoon. Tauko voi myös lisätä harrastusten pysyvää lopettamista.

Poikkeusoloissa lasten ja nuorten verkossa vietetty aika on lisääntynyt, mikä on aiheuttanut huolta monilla nuorilla itsellään. Poikkeusolot ovat myös lisänneet lasten ja nuorten riskiä joutua seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi verkkoympäristössä. Toisaalta lasten ja nuorten harrastuksiin ja vapaa-ajan viettoon on poikkeusolojen myötä kehittynyt uusia verkkoyhteyksien toteutettavia hyviä käytäntöjä, joita voidaan hyödyntää myös normaalioloissa. Tietotekniikkaan ja pelaamiseen liittyvä harrastustoiminta

on voinut myös muodostua aiempaa tärkeämmäksi monille lapsille ja nuorille ja tarjota luontevan tavan olla yhteydessä ystäviin ja yhteisöihin.

Poikkeusoloissa mahdollisuuksilla leikkiin, harrastuksiin ja muihin vapaa-ajan toimintoihin on merkittävä tehtävä. Leikillä on erityisen suuri terapeuttinen merkitys. Leikki sekä kulttuuri-, liikunta- tai muihin harrastuksiin osallistuminen tarjoavat lapsille tilaisuuden jakaa kokemuksia, tutkia ja kehittää omaa luovuuttaan sekä vahvistaa yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta. Leikkimisen, harrastusten ja vertaissuhteiden rajaaminen on ollut monella lapsella ja nuorella erityisen haitallista. Osalle lapsista ja nuorista poikkeusolot ovat toisaalta mahdollistaneet kauan toivottua yhteistä aikaa perheen kanssa, harrastuskiireiden loppumista ja kiireettömämpää yhdessäoloa.

Koulujen lomakausi pitkään jatkuneen poikkeusajan jälkeen on erityisen kriittistä aikaa. Lasten ja nuorten kesäaikainen harrastustoiminta on tässä tilanteessa hyvin tärkeää. Kesätoiminnan tulisi sisällöltään perustua lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja turvallisen ryhmän tukemiseen.

Lasten harrastustoiminta on suurelta osin järjestöjen toteuttamaa. Poikkeusolot ovat heikentäneet toiminnan järjestämisen taloudellisia edellytyksiä. Tämä koskee niin liikunta-, taide- ja kulttuuri- kuin muitakin harrastuksia.

Koulujen aamu- ja iltapäivätoiminnalla ja kerhotoiminnalla on tärkeä merkitys lasten harrastuksissa. Lisäämällä koulujen kerhotoimintaa ja aamu- ja iltapäivätoimintaa voitaisiin parantaa mahdollisuuksia lasten omaehtoiseen harrastustoimintaan. Koulun kehittäminen lasten harrastustoiminnan kesukseksi edistäisi lasten oikeuksien toteutumista. Koulujen tiloissa voidaan toteuttaa liikuntaharrastusten lisäksi monia muitakin harrastuksia, kuten musiikki- ja taideharrastuksia. Myös nuorisotyön tuominen kouluille tukisi nuorten harrastusmahdollisuuksia.

Niin sanotun Suomen mallin mukaisen, lasten ja nuorten koulupäivän yhteydessä tapahtuvan mielekkään vapaa-ajantoiminnan toteuttamisessa on tärkeää tunnistaa paikalliset lasten hyvinvointia ja pärjäävyyttä vahvistavat tekijät. Samalla tulee varmistaa, että vapaa-ajantoimia tarjoavat yhteisöt pääsevät tähän tietoon käsiksi, esimerkiksi yhteisödialogien keinoin. Näin paikalliset toimijat pystyvät muotoilemaan toimintansa paikallisten lasten pärjäävyyttä vahvistavaan suuntaan. Lisäksi tulisi kannustaa lasten ja nuorten osallistamiseen toiminnan suunnittelussa sekä varata resursseja heidän oma-aloitteisen toimintansa järjestämiseen paikallisesta Suomen mallin rahoituksesta, mihin onkin varattu rahoitusta vuoden 2020 neljännessä valtion lisätalousarvioesityksessä. Suomen mallin paikallisessa sovelluksessa tulisi myös rakentaa kytkös lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman mukaiseen kehittämiseen, jotta niiden lasten ja nuorten kohdalla, joilla on tunnistettuja tuen tarpeita, vapaa-ajan toiminta muodostuisi

osaksi heidän mielekästä palvelukokonaisuuttaan pärjäävyyden vahvistamiseksi. Hallituksen neljäs lisätalousarvioesitys sisältää 10 miljoonan euron rahoituksen Suomen mallin pilotoinnille vuoden 2020 aikana, sekä 14,5 miljoonaa euroa pysyvää rahoitusta vuodesta 2021 eteenpäin.

Johtopäätökset

Rajoitustoimet vaikuttivat merkittävästi lasten ja nuorten vapaa-aikaan ja harrastustoimintaan. Sosiaalisilla suhteilla ja sosiaalisella vuorovaikutuksella on keskeinen merkitys lasten ja nuorten vapaa-ajassa, joten sosiaalisen vuorovaikutuksen rajoittamisella oli suuret vaikutukset lasten ja nuorten arkeen ja muun muassa yksinäisyyden kokemukset lisääntyivät. Lasten ja nuorten harrastusmahdollisuudet voivat koronakriisissä vaarantua sekä perheiden toimeentulon heikentymisen että kuntien ja järjestöjen sekä muiden harrastustoimintaa toteuttavien tahojen taloudellisen tilanteen heikentymisen myötä. Lasten ja nuorten vapaa-ajan toiminnan järjestämisessä kuntien lisäksi myös järjestöillä, seuroilla ja seurakunnilla on merkittävä rooli.

Esitykset

- Koronakriisi on monin tavoin heikentänyt lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksia. Ilman toimenpiteitä monet näistä vaikutuksista voivat jäädä pitkäaikaisiksi. Lyhyellä aikavälillä tehokkain keino on tuoda eri tavoin lasten ja nuorten harrastuksia koulujen yhteyteen. Koulun ja harrastusten yhteyttä vahvistetaan niin, että koulua kehitetään lasten ja nuorten harrastustoiminnan keskuksiksi. Tämä toteutetaan vahvistamalla koulun kerhotoimintaa ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa sekä lisäämällä kouluajan ulkopuolista koulun tilojen harrastuskäyttöä. Järjestöjen ja seurojen toimintaa tuodaan kouluille.
- Harrastustakuun avulla varmistetaan, että kaikkien lasten ja nuorten ulottuvilla on mielekäs harrastus perheen varallisuudesta riippumatta.
- Harrastusalan toimijoiden sekä muiden lasten ja nuorten virkistystoiminnan kanssa työskentelevien yhteistyössä kehitetään linjauksia ja hyviä käytäntöjä turvalliseen harrastamiseen.

Esitykset (jatkuu)

- Lapset ja perheet tarvitsevat koronatilanteen purkamiseksi ja jaksamisensa tueksi kontakteja perheen ulkopuolisiin turvallisiin aikuisiin ja kavereihin. Kesäajan harrastus- ja virkistysmahdollisuuksia tulee turvata lapsille kuntien, seurakuntien, sosiaali- ja terveysjärjestöjen, kulttuuri- ja nuorisojärjestöjen ja liikuntajärjestöjen yhteistyöllä.
- Varmistetaan taloudellisen tuen avulla, että järjestöt ja seurat voivat toteuttaa lasten ja nuorten harrastus- ja seuratoimintaa vähintään koronakriisiä edeltäneessä laajuudessa.
- Koronakriisin aikana syntyneitä uusia hyväksi havaittuja harrastusten toteutustapoja sekä digitaalista nuorisotyötä pidetään yllä ja kehitetään edelleen.
- Suomen mallin mukaisen koulupäivän yhteydessä tapahtuvan mielekkäiden vapaa-ajan toimintojen suunnittelutyössä kootaan yhteen universaalien pärjäävyyttä kartoittavien keskustelujen kautta syntynyt ymmärrys alueen lasten ja nuorten pärjäävyyttä vahvistavista toimista. Tämä ymmärrys tuodaan dialogiseen prosessiin paikallisesti alueen yhteisötoimijoille, kuten järjestöille, yhdistyksille, nuorisotoimelle ja seurakunnille toiminnan suunnittelun pohjaksi. Pärjäävyyttä vahvistavat tekijät selvitetään systemaattisesti jokaisen lapsen ja nuoren kohdalla. Lisäksi lapset ja nuoret otetaan luovaan yhteistoimintaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen.

11 Lapsiperheiden riittävä toimeentulo

Tilannekuva

Koronakriisi aiheuttaa lomautuksia ja irtisanomisia, mikä lisää lapsiperheiden toimeentulovaikeuksia. Työntekijäperheiden lisäksi talousvaikeudet lisääntyvät monissa yrittäjäperheissä. Jo ennen koronan aiheuttaman taluskriisin alkamista köyhyys kosketti useampaa kuin joka kymmenettä suomalaista lasta. Lapselle köyhyys merkitsee esimerkiksi harrastuksista ja muusta tavanomaisesta tekemisestä luopumista, ulkopuolisuuden kokemusta, ammattihaaveiden rajaamista ja valitettavan usein myös kiusaamista. Lapsena koettu köyhyys lisää myös riskiä myöhemmille hyvinvointiongelmille aikuisuudessa ja riski on suurin varhaislapsuudessa koetussa köyhyudessa (Ristikari ym. 2016, Ristikari ym. 2018).

Vanhempien huoli toimeentulosta heijastuu myös lapseen. Lapset kantavat huolta perheen toimeentulosta, vaikka he eivät sitä välttämättä esille tuokaan. Pelastakaa Lapset ry:n tekemässä Lapsen ääni 2020 -kyselyssä koronan vaikutuksista noin joka viides vastaaja koki perheensä toimeentulon heikentyneen (20 %) tai oli huolissaan perheensä toimeentulosta (22 %). Matalatuloisten perheiden lapsista peräti 57 % oli huolissaan perheensä toimeentulosta.

Maaliskuun puolivälin ja toukokuun lopun välillä tapahtuneet lomautukset kohdistuivat reiluun 12 prosenttiin alle 18-vuotiaiden lasten perheistä. Osassa perheistä on lomautettu yksi vanhempi; näistä yli 27 000 perheessä on 1–2 lasta ja yli 10 000 perheessä kolme tai useampia lapsia. Kaikkein vaikeimpaan tilanteeseen ovat joutuneet perheet, joissa molemmat huoltajat on lomautettu. Tällaisia lapsiperheitä on alle 4 000 (Helsinki GSE Tilannehuone).

Lapsiperheiden pienituloisuusasteen kehitys seurailee yleensä koko väestön pienituloisuusasteen kehitystä. Vuosivaihtelut huomioiden lapsiperheiden pienituloisuus on ollut viime vuosina keskimäärin hieman yli 10 prosenttia. Lapsiperheistä kahden aikuisen talouksissa tulotaso on parempi ja pienituloisuus vähäisempää kuin yhden vanhemman talouksissa, joissa mediaanitulo on yhden hengen talouksien ohella väestöryhmien heikoin. Yksinhuoltajaperheiden lisäksi myös monilapsisissa perheissä pienituloisuus on muita perheitä yleisempää. Perheen elinkaarella pienituloisuusaste on suurimmillaan, kun lapset ovat 0–2-vuotiaita (Suomen virallinen tilasto (SVT), Tulonjakotilasto 2018).

Kouluterveyskyselyyn vuonna 2019 vastanneista yläkoulun oppilaista neljäsosa ja toisen asteen opiskelijoista noin kolmasosa kertoi, että perheen taloudellinen tilanne on korkeintaan kohtalainen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen pikkulasten vanhemmille vuonna 2018 tekemän kansallisen kyselyn (Vuorenmaa 2019) tulokset kertovat, että noin joka seitsemäs vanhempi (14 %) oli kuluneen vuoden aikana joutunut tinkimään ruoasta, lääkkeistä tai lääkärikäynneistä rahan puutteen vuoksi. Taloudellista niukkuutta kokivat muita vanhempia useammin vähemmän koulutetut, työelämän ulkopuolella olevat, ulkomaalaistaustaiset sekä ainoina aikuisina perheessään asuvat.

Vuoden 2017 Kouluterveyskyselyn yhteydessä tehdyn alakoululaisten vanhempien kyselyn tulokset kertovat, että toimeentulokokemusten erot ovat systemaattisesti yhteydessä muihin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin (Salmi & Kestilä 2019). Toimeentulon hankaluus lisää vanhemman tyytymättömyyttä elämään sekä riskiä masennukseen, yksinäisyyteen ja tunteeseen ystäväpiirin ulkopuolelle jäämisestä. Jos perheessä on toimeentulo-ongelmia, vanhemmat ovat heikommin tietoisia siitä, miten lapsella sujuu koulussa, ja kokevat lapsen läksyjen tekemisen sujuvan heikommin. Toimeentulon hankaluus on myös yhteydessä vanhemman arvioon lapsen heikommasta terveydestä, epäterveellisemmästä ravitsemuksesta sekä vähäisemmästä liikkumisesta. Toimeentulo-ongelmia kokeneet vanhemmat arvioivat muita useammin, että lasta kiusataan koulussa. Kaikkein suurin ero toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien vanhempien perheissä on kuitenkin lapsen mahdollisuudessa maksullisiin harrastuksiin niiden kalleuden vuoksi.

Lomautukset ja työn tai yritystoiminnan loppuminen tuntuvat rankemmin lapsiperheiden taloudessa kuin esimerkiksi yksinelävien. Ruokamenot ovat kasvaneet perheissä, sillä etäopetuksen aikana kaikilla paikkakunnilla ei järjestetty kouluruokaa ja joillakin paikkakunnilla se käynnistyi myöhään. Toisaalta vähentyneet muut menot ovat tasoittaneet tilannetta monissa perheissä. Vaikein taloudellinen tilanne on niillä, jotka olivat jo ennen koronaa hankalassa tilanteessa. Koronan aikana on ollut kuitenkin myös yrityksiä, jotka ovat menestyneet, ja joidenkin lapsiperheiden taloustilanne on myös kohentunut. (Lapsiperheiden etujärjestö ry:n arvio.)

Johtopäätökset

Lapsiperheiden toimeentulon tukeminen ja lasten ja perheiden palvelujen kehittäminen eivät ole toisilleen vaihtoehtoisia politiikkatoimia. Toimeentulo-ongelmat kuormittavat sekä lapsia että vanhempia ja lisäävät näin palvelujen tarvetta. Toimeentulon helpottaminen vähentää paineita palveluihin, kun taas toimeentuloa heikentämällä luodaan jatkuvasti uutta palvelujen tarvetta. Lapsiperheiden toimeentulon kohentaminen ja lasten hyvinvointia tukevien palvelujen vahvistaminen ovat itsensä takaisin maksavia investointeja tulevaisuuteen. (Salmi & Kestilä 2019.)

Lapsiperheitä, joissa tulot ovat tilanteesta johtuen loppuneet, vähentyneet tai tukien käsittelyajoista johtuen viivästyneet jo tavallista elämistä haittaavasti, tulisi aktiivisesti etsiä ja tukea taloudellisesti. Yhden tulonsaajan ja monilapsiset perheet tulisi erityisesti huomioida.

Esitykset

- Huolehditaan työttömyysturvan nopeasta ja joustavasta saamisesta sekä sujuvasta pääsystä työvoimapalveluiden piiriin.
- Lapsiperheiden toimeentuloturvaan tarvitaan lisäpanostuksia. Näitä voisivat olla toimeentuloetuuksien lapsikorotusten nostaminen ja määräaikainen lapsilisän korotus. Koronakriisin kokemukset hyödynnetään sosiaaliturvan uudistamisessa.
- Vähävaraisten perheiden tuen vahvistaminen, vähimmäismääräisten vanhempainpäivärahojen, sairauspäivärahojen ja työttömyyspäivärajojen korottaminen.
- Lasten köyhyyttä koskevien tietojen kokoaminen ja analysoiminen laajamittaisesti.

12 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Tilannekuva

Työn ja perheen yhteensovittamisen paineet ovat koronaepidemian aikana moninkertaistuneet lapsiperheissä. Monissa perheissä vanhempien ansiotyö on muuttunut etätöksi ja siirtynyt kotiin. Etätöitä on sovitettu yhteen lastenhoidon kanssa: kevään aikana kotona oli myös etäkoululaisia ja päiväkotilapsia, jotka eivät selviä pitkiä aikoja ilman aikuisen valvontaa ja huolenpitoa. Sosiaalisen eristäytymisen takia isovanhempien ja muiden läheisten apu lastenhoidossa on vähentynyt. Lapsiperheiden vanhempien paineet töiden hoitamisesta, etäopetuksesta, ruokahuollosta ja kotitöistä ovat turvaverkon ja harrastusten puuttuessa vaikuttaneet arkeen merkittävästi.

Työtehtävien sekä lasten hoitaminen kotona on osassa perheistä koettu myönteisenä yhteisen ajan lisääntymisenä, mutta se on myös edellyttänyt tavallista enemmän vanhempien välisiä neuvotteluja työnjaosta ja siten aiheuttanut kuormitusta niin lapsille kuin aikuisillekin. Äidit pitävät valtaosan perhevapaista ja tekevät myös suuremman osan arkisista kotitöistä, jotka ovat välttämättömiä lasten hyvinvoinnille. Tämä aiheuttaa tyytymättömyyttä ja riitoja vanhempien välillä, ja ristiriitojen riski on poikkeustilanteissa kasvanut.

Työvoimatutkimuksen (Suomen virallinen tilasto (SVT) 2019) mukaan pienten lasten äitien työllisyysaste on parin viime vuoden aikana noussut jopa enemmän kuin lapsettomilla naisilla. Yhä useammassa kahden huoltajan lapsiperheessä molemmat vanhemmat ovat työssä. Alle 15-vuotiaiden lasten työssäkäyvistä vanhemmista yli puolet työskenteli vuonna 2018 iltaisin, yöllä tai viikonloppuisin.

Ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittaminen merkitsee lapsiperheiden vanhemmille tasapainoilua ajankäytön, arjessa jaksamisen ja toimeentulosta huolehtimisen välillä. Osassa perheitä vanhempien jaksamista kuormittavat kiire, aikapaineet ja stressi, toisissa taas niukka toimeentuloon liittyvät huolet. Lapsen hyvinvoinnin kannalta yhteinen aika vanhempien kanssa, vanhempien jaksaminen arjen huolehtimisen ja kasvatuksen tehtävissä sekä perheen riittävä toimeentulo materiaalisten perustarpeiden tyydyttämiseksi ovat kaikki tärkeitä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2018 tekemän kansallisen kyselyn (Vuorenmaa 2019) mukaan pikkulasten vanhempien jaksamisen haasteista yleisin liittyi työn ja perheen yhteensovittamiseen. On oletettavaa, että poikkeusolojen aikana

nämä haasteet ovat lisääntyneet. Kyseisen tutkimuksen mukaan yli kolmannes työelämässä olevista nelivuotiaiden lasten vanhemmista tunsu laiminlyövänsä kotiasioita työn vuoksi. Reilu kuudesosa kertoi viettäneensä viimeisen vuoden aikana lastensa kanssa usein tai jatkuvasti vähemmän aikaa kuin haluaisi. Kolmannes isistä ja neljäsosa äideistä joutui usein venyttämään työpäiväänsä saadakseen työt tehdyksi.

Eurofoundin (2020) kyselyä edeltävien kahden viikon aikana noin 16 prosenttia suomalaisista ei ollut töidensä vuoksi ehtinyt viettää lastensa kanssa niin paljon aikaa kuin olisi halunnut. Noin kuusi prosenttia taas ei ollut lasten hoidon vuoksi ehtinyt tehdä töitään niin paljoa kuin olisi pitänyt. Noin joka neljäs suomalainen vastaaja arvioi, ettei saisi keneltäkään tarvittaessa lastenhoitoapua.

Ennen koronakriisiä hieman alle joka kuudes suomalainen teki etätöitä vähintään viikoittain. Lapsiperheiden vanhemmat tekivät ennen koronaa hieman muuta työssäkäyvää väestöä enemmän etätöitä (Sorsa & Rotkirch 2020). Etätöitä on tehnyt ainakin silloin tällöin alle 15-vuotiaan lapsen isistä 40 prosenttia ja äideistä kolmasosa. Koronaepidemian puhjettua peräti 60 prosenttia työvoimasta siirtyi etätöihin (Eurofound 2020).

Etätö ei kuitenkaan ole mahdollista kaikille, sillä sitä voivat tehdä muita enemmän tietotyötä tekevät ja toimihenkilöammateissa toimivat. Etätöiden tekeminen oli ainakin ennen koronaa huomattavasti tyypillisempää korkeasti kuin matalasti koulutetuille (Sorsa & Rotkirch 2020).

Epidemian aikana yhteiskunnan kannalta välttämätöntä työtä esimerkiksi sairaaloissa tai kaupan alalla tekevät eivät voineet jäädä etätöihin. Alle kouluikäisten lasten hoito järjestyi tällöin varhaiskasvatuspalveluiden avulla, mutta pienten etäkoululaisten hoitoon ei ollut tarjolla vastaavaa tukea. Erityisen hankalassa asemassa olivat yksinhuoltajat. Myös yhteishuoltajuuden jakavat eronneet vanhemmat joutuivat pohtimaan paitsi tartuntariskiä, myös työtilanteita ja etäkoulun järjestymistä lasten viettäessä aikaa kahdessa kodissa.

Johtopäätökset

Koronaepidemiasta johtuva poikkeustilanne jakoi lapsiperheet niihin, joissa koko perhe oli yhtäkkiä kaikki päivät kotona, sekä niihin, joiden vanhempien oli pakko mennä töihin kodin ulkopuolelle ja järjestää kotona olevien etäkoululaisten hoito kuka mitenkään. Molemmilla ryhmillä työn ja perheen yhteensovittamisen haasteet ja paineet lisäsivät kuormitusta. Jako on kulkenut pitkälti koulutuksen mukaan lukuun ottamatta esimerkiksi sairaanhoitajia, lääkäreitä ja varhaiskasvatuksen opettajia, jotka korkeasta koulutuksestaan huolimatta tekevät poikkeusoloissa lähityötä.

Kotiin siirtyneillä lapsiperheillä voi olla huolehdittavana yksi tai useampi koululainen, yksi tai useampi varhaiskasvatuksesta kotiin otettu lapsi ja myös yksi tai useampi toisen vanhemman jo ennestään kotona hoitava lapsi. Perheiden kuormitus riippui lasten lukumäärästä ja huolenpidon tarpeesta ja vanhempien mahdollisuudesta järjestellä työaikoja lasten tarpeiden mukaan.

Yksinhuoltajat ja eroperheet ovat koronaepidemian aiheuttamassa poikkeustilanteessa olleet muita hankalammassa tilanteessa yhdistäessään ansiotyötä sekä lasten hoitoa ja tapaamisia sosiaalisen eristämisen suositusten mukaisesti. Yhden vanhemman perheissä on huomattavasti enemmän myös erityistarpeisia lapsia kuin kahden huoltajan perheissä, mikä johtuu eronneisuuden lisääntymisestä perheissä, joissa lapsi sairastuu tai vammautuu tai joissa lapsella ilmenee kehityshäiriöitä.

Isovanhempien tai muiden läheisten tuki lasten hoidossa on monissa perheissä sujuvan arjen kannalta välttämätöntä. Korona-aikana tämä tuki osin menetettiin, millä on mahdollisesti kielteistä vaikutusta vanhempien kuormittumiseen ja lasten hyvinvointiin. Kaikissa perheissä vanhempien mahdollisuus kodin ulkopuoliseen virkistytymiseen ja harrastuksiin kapenivat huomattavasti.

Esitykset

- Työpaikoilla otetaan pysyvään käyttöön etätyöaikana käyttöön otettuja hyväksi todettuja työskentelytapoja. Työpaikkojen perheystävällisiä etätyön käytäntöjä kerätään ja levitetään, samoin myös muita poikkeusaikana luotuja työn ja perheen yhteensovittamiskäytäntöjä.
- Mahdollisen uuden korona-aallon varalta kehitetään uudenlaisia keinoja huolehtia aamu- ja iltapäivähoidosta etäopetuksen tilanteessa. Työn ja perheen yhteensovittamisen tukemiseksi lapsiperheissä lisätään pienten koululaisten aamu- ja iltapäivähoitoa. Kehitetään varhaiskasvatuksesta annettavaa tukea epidemian vuoksi kotiin siirtyneiden pienten lasten päiväohjelmaan.
- Koulun kesäloman aikana järjestetään pienille koululaisille päivätoimintaa ja ruokailumahdollisuus vanhempien ollessa työssä.
- Erityisesti yksinhuoltajaperheiden tueksi lisätään lapsiperheiden koti-apua, jotta vanhempi pystyy käymään töissä (etätyö mukaan lukien) lapsen ollessa kotona sairauden ja tartuntariskin vuoksi. Myös työssäkäyvien omaishoitajien tueksi lisätään kotiapua.
- Varmistetaan, että varhaiskasvatuksen vuorohoitoa on tarjolla sen tarpeen mukaisesti.

13 Lasten ja nuorten läheis- ja vertaissuhteet

YK:n lapsen oikeuksien sopimus tunnistaa läheis- ja vertaissuhteiden merkityksen lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Sopimuksessa korostetaan erityisesti vanhempien ja muiden perhesuhteiden merkitystä (muun muassa artikkelit 7–9 ja 18). Lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut myös lasten vertaissuhteiden tärkeydestä muun muassa yleiskommentissaan nro 7 (CRC/C/GC/7). Useimpien lasten ja nuorten kohdalla läheis- ja vertaissuhteiden ylläpito on toteutunut luontevasti perhepiirissä ja esimerkiksi varhaiskasvatuksen, koulun, harrastusten ja muiden yhteisöjen osana, mutta toisilla lapsilla läheis- ja vertaissuhteiden turvaaminen on voinut olla haastavaa tai rajoitettua jo ennen koronaepidemian alkua. Niinpä esimerkiksi yksinäisyydestä tai koulu-kiusaamisesta kärsivien lasten sekä pitkäaikaissairaiden taikka sijaishuollossa tai muutoin laitoshuollossa olevien lasten läheis- ja vertaissuhteet ovat saattaneet vaatia erityishuomiota jo ennen poikkeustilaa. Lapsen läheis- ja vertaissuhteiden turvaaminen on saattanut edellyttää myös juridisia toimia tai päätöksentekoa esimerkiksi riitaisissa erotilanteissa tai yhteydenpidon rajoittamispäätöksiä tarvittaessa.

Tilannekuva

Koulun ja varhaiskasvatuksen rajoitukset ovat heikentäneet lasten ja nuorten mahdollisuuksia ylläpitää luontevasti ystävyyssuhteitaan, kun arkinen yhdessäolo vertaisryhmän kanssa on lakannut useilla lapsilla lähes kokonaan. Vertaissuhteiden ylläpito on rajoitusten aikana saattanut myös olla entistä riippuvaisempaa vanhemmista sekä mahdollisuuksista etäyhteydenpitoon, mikä voi kasvattaa eriarvoisuutta lasten välillä.

Vaikka monet lapset ovat voineet viettää tavallista enemmän aikaa perheen kanssa, ystävien ja ikätoverien puute on ollut raskasta monille lapsille. Vertaissuhteiden tärkeys riippuu osin lapsen ikä- ja kehitystasosta, mutta myös lapsen perheasemasta; vertaissuhteiden väliaikainen heikkeneminen voi haitata erityisesti niitä lapsia ja nuoria, jotka ovat altistuneet perhepiirissään väkivallalle tai kaltoinkohtelulle tai joiden perheessä on päihdeongelmia. On selvää, että kannattelevia ja turvallisia läheis- ja vertaissuhteita tai kontakteja perheen ulkopuolisiin aikuisiin ei ole ollut saatavilla kaikille lapsille siinä määrin kuin ennen poikkeustilaa.

Lasten ja nuorten harrastustoimintaan kohdistuneet rajoitukset ovat heikentäneet monien oikeutta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuun vapaa-aikaan ja virkistystoimintaan. Sen lisäksi, että tällä on merkitystä lapsen osallisuudelle ja vapaa-ajan vietolle, harrastustoiminnan rajoitukset ovat nakertaneet lasten ja nuorten ystävyys-

suhteita ja yhteisöjä. Nuorten tarve vertaissuhteiden ylläpitämiseen näkemällä ikätovereitaan ulkosalla on kasvanut, mikä on toisaalta herättänyt huolta julkisessa keskustelussa.

Yksinäisyyden lisääntyminen on noussut toistuvasti esiin järjestöjen ja seurakuntien saamista yhteydenotoissa lapsilta ja nuorilta. Eristäytyminen on ollut monille raskasta, ja sen vaikutuksia lienee pahentanut lasten kokema huoli koronatilanteesta. On tärkeää, että lapset saavat lapsiystävällisellä tavalla tietoa epidemiasta ja poikkeustilasta ja että heillä on tilaisuus käsitellä aiheeseen liittyviä ajatuksia ja huolia ikätason mukaisesti. Työryhmän saamien tietojen mukaan tähän on ollut tarjolla jonkin verran mahdollisuuksia muun muassa seurakuntien toiminnan kautta (Viikon tarinat).

Samalla on viitteitä siitä, että vertaisryhmässä tai koulussa tapahtunut kiusaaminen on saattanut vähentyä etäopetuksen aikana. Rauhallisempi sosiaalinen konteksti on saattanut tarjota monille lapsille myös paremman oppimisympäristön sekä mahdollisuuden ylläpitää aidosti oman toiveensa mukaisia vertaissuhteita etäyhteyksin.

Perhepiirissä koronaepidemiolla ja siitä johtuneilla rajoitustoimenpiteillä ja suosituksilla on ollut useita vaikutuksia lasten asemaan. Taudin leviämisen ehkäisemiseksi ja riskiryhmien suojelemiseksi on suositeltu, että yli 70-vuotiaat henkilöt eivät tapaisi kasvokkain kodin ulkopuolisia henkilöitä. Tämä on rajoittanut käytännössä lasten ja nuorten yhteydenpitoa isovanhempiin ja muuten riskiryhmiin kuuluviin sukulaisiin, vaikka nimenomaista kieltoa ei olekaan ollut.

Koronaepidemian hillitsemisen edellyttämät rajoitukset ovat vaikuttaneet myös lasten ja vanhempien suhteiden ylläpitoon vanhempien asuessa erillään. Työryhmän saamien tietojen mukaan muun muassa vuoroasumisen ja lapsen tapaamisoikeuden toteuttaminen on aiheuttanut epävarmuutta ja tulkintaerimielisyyksiä, kun vanhemmat eivät ole päässeet keskenään yhteisymmärrykseen tapaamisten toteuttamisesta (vrt. THL Lapset ja koronavirus -verkkosivu) tai kun vanhemmat ovat joutuneet muutoin rajoittamaan yhteydenpitoa lapsen tai muun perheenjäsenen suojaamiseksi tartuntariskiltä. Uudenmaan sulkeminen on myös aiheuttanut ongelmatilanteita, vaikka maakuntarajan ylittäminen onkin sinänsä ollut sallittua myös tapaamisoikeuden toteuttamista varten. On myös viitteitä siitä, että käräjäoikeuksissa on lykätty tuomioistuinsovitteluun tai muuhun huolto- ja tapaamisasiaan käsittelyyn tarkoitettuja istuntoja.

Koronakriisin vaikutus lasten läheissuhteiden ylläpitoon on korostunut entisestään muun muassa tilanteissa, joissa joku perheenjäsenistä kuuluu riskiryhmään, asuu laitoksessa tai asumisyksikössä taikka sijaisperheessä tai joissa vanhempi suorittaa vankeusrangaistustaan. Kriminaalihuollon tukisäätiö kertoo saaneensa lukuisia koronarajoituksiin ja -ohjeistuksiin liittyviä yhteydenottoja vangeilta sekä heidän läheisiltään. Yhteydenotoissa ovat säätiön lausuman mukaan korostuneet avolaitokset, joista

rajoitukset tekevät suljetumpia. Poistumislupia on koronakriisin aikana myönnetty säätiön tietojen mukaan käytännössä varsin vähän.

Sijaishuollossa tai muuten ympärivuorokautisessa asumisyksikössä tai laitoshoidossa olevien lasten ja nuorten oikeus yhteydenpitoon on rajoittunut entisestään koronaepidemian aikana. Työryhmän saamien tietojen mukaan paikallisesti on saatettu muun muassa päättää yleisesti yhteydenpidon rajoituksista ilman, että asiassa on tehty lastensuojelulain mukaista yksilöllistä päätöstä yhteydenpidon rajoittamisesta. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa 6.4.2020 onkin huomautettu, että sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä ja myös sijaishuolto paikalla on pandemian aikanakin korostettu velvollisuus pyrkiä turvaamaan lapsen ihmissuhteiden pysyvyys ja edistämään lapsen oikeuksia yhteydenpitoon hänelle läheisiin ihmisiin. Lasten oikeutta yhteydenpitoon on saatettu rajoittaa myös terveydentilan perusteella tai taudin leviämisen rajoittamiseksi, mikä ei ole tiettävästi kaikissa tapauksissa perustunut tartuntatautilain tai valmiuslain säännöksiin.

Johtopäätökset

Koulun ja varhaiskasvatuksen rajoituksilla ja suosituksilla sekä epidemian edellyttämällä varotoimenpiteillä on ollut merkittävä vaikutus lasten vertaissuhteiden ylläpitoon. Etäopetukseen siirtyminen on saattanut yhtäältä myös pahentaa yksinäisyyttä, toisaalta helpottaa koulukiusaamista kokeneiden lasten asemaa.

Vaikka monet lapset ovat viettäneet aiempaa enemmän aikaa perheenjäsentensä kanssa, korona ja rajoitustoimenpiteet ovat vaikuttaneet hyvin monien lasten läheissuhteiden ylläpitoon haitallisesti. Nämä haitalliset vaikutukset eivät ole jakautuneet taiseisesti, vaan kasautuneet usein niille lapsille ja nuorille, joiden läheis- ja vertaissuhteiden toteuttaminen on ollut hauraampaa.

Esitykset

- Etäopetuksen ja lähiopetuksen yhteensovittamista arvioivassa lainvalmistelussa ja ohjeistuksessa varmistetaan, että ne turvaavat poikkeustilan aikana kehitetyt hyvät käytännöt myös lasten ja nuorten vertaissuhteiden kannalta.
- Puhelinpalveluiden ja digitaalisten palveluiden kehittämisessä huomioidaan lapset ja nuoret käyttäjäryhmänä, ja nimenomaan lapsille ja nuorille suunnattuihin palveluihin osoitetaan lisää resursseja.
- Koronakriisi osoitti, että digitaaliset ratkaisut voivat tuoda ihmisiä yhteen ja vahvistaa ihmissuhteita. Tämä edellyttää, että lapset, nuoret ja aikuiset osaavat käyttää digitaalisia välineitä turvallisesti ja vastuullisesti, muita kunnioittaen, ja että yhteiskunnan eri toimijoiden yhteistyössä tunnistetaan erilaisten perheiden haasteita ja tarpeita digitaalisen hyvinvoinnin tuelle.
- Yhtenäistetään käytäntöjä, että laitoksissa sekä asumisyksiköissä asuvien lasten ja nuorten perhe-elämän suoja ja yhteydenpito läheisiin voisivat toteutua ennakoitavalla ja yhdenvertaisella tavalla.
- Yhtenäistetään käytäntöjä ja vahvistetaan lapsen oikeutta yhteydenpitoon niin, että lapsen ja vankeusrangaistusta suorittavan vanhemman perhe-elämän suoja ja yhteydenpito läheisiin voisivat toteutua ennakoitavalla ja yhdenvertaisella tavalla.
- Osoitetaan lisää tukea perheasioiden sovitteluun ja muihin sovittelu- palveluihin nopeasti vastaamaan kriisin seurauksena syntyneeseen palvelutarpeeseen.
- Lapsen tapaamisoikeuden varmistamiseksi epidemiatilanteessa selvitetään lapsen saattajapalvelun toteuttamista.

14 Korona on globaali lapsen oikeuksien kriisi

Tilannekuva

YK varoittaa maailman inhimillisen kehityksen eli koulutuksen, terveyden ja elämänlaadun heikentyvän ensimmäistä kertaa 30 vuoteen. Tällä tulee olemaan valtava vaikutus maailman lapsiin, pelkona on ”menetetty vuosikymmen”.

Koronakriisin vaikutukset lapsiin kehittyvissä maissa ovat monella tapaa samansuuntaisia kuin Suomessa. Hyvinvointijärjestelmien heikkous tai puuttuminen, perheiden resilienssiä heikentävä köyhyys sekä toisiinsa limittyvät kriisit ja konfliktit kuitenkin kärjistävät pandemian vaikutuksia miljooniin lapsiin. Samoin ulkomailta tulevien rahlähetysten määrä on monissa kehittyvissä maissa vähentynyt merkittävästi.

Kriisi uhkaa pahentaa valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevien lasten kuten vammaisten lasten, katulasten, siirtolais- ja pakolaislasten, huoltajistaan erossa olevien tai etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten tilannetta. Tytöt ovat erittäin haavoittuvia, sillä vanhoillisissa kulttuureissa tytöt osallistuvat kotitalousaskareisiin ja sairaiden hoitoon naisten ohella, eikä tytöillä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia tiedon saamiseen. Tällaisissa olosuhteissa tytöt altistavat siten itsensä sairastumiselle.

Terveyspalveluiden häiriöt voivat olla kohtalokkaita paljon itse koronavirusta laajemmin. Johns Hopkins -yliopiston mallinnukset varoittavat jopa miljoonan lapsen menetyksestä, mikäli pandemia aiheuttaa terveyspalveluihin laajamittaisia häiriöitä. Useissa isoissa rokotusohjelmissa on jo raportoitu keskeytyksiä ja häiriöitä. Lisääntymisterveyspalvelujen häiriöt saattavat viedä ehkäisyn 47–49 miljoonalta naiselta ja työltä ja johtaa 7–15 miljoonaan ei-toivottuun raskauteen.

Jo tämän vuoden aikana koronan aiheuttama talouskriisi voi lisätä kansallisen köyhyyssrajan alapuolella elävien lasten määrää matalan ja keskitulotason maissa jopa 86 miljoonalla. Eniten köyhyydessä eläviä lapsia on Saharan eteläpuolisessa Afrikassa ja Etelä-Aasiassa, joskin lapsiperheköyhyyden ennustetaan kuitenkin lisääntyvän eniten Euroopan ja Keski-Aasian maissa. Jo ennen koronakriisiä EU:n alueella 25 miljoonaa lasta ja nuorta eli pienituloisissa perheissä, joissa on aineellista puutetta ja vajaatyöllisyyttä. Peräti neljäsosa EU-maiden lapsista elää köyhyys- ja syrjäytymisriskin uhan alla.

Pandemia on myös kaksinkertaistamassa nälän uhkaamien ihmisten määrän 265 miljoonaan. Koulujen sulkemisella on iso vaikutus lasten ravitsemukseen, sillä globaalisti 368,5 miljoonaa lasta saa koulusta päivän varman ravitsevan aterian. Pienillä lapsilla aliravitseminen aiheuttaa kasvu- ja kehityshäiriöitä, joilla on pitkäaikaisia ja jopa elinikäisiä vaikutuksia.

Kriisitilanne, perheiden köyhyys ja huoltajien stressi sekä mahdolliset mielenterveysongelmat lisäävät haitallisia selviytymiskeinoja ja altistavat lapset hyväksikäytölle, väkivallalle ja kaltoinkohtelulle. Koulupudokkuuden, lapsiavioliittojen, lapsityön ja lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan arvioidaan lisääntyvän. Verkossa tapahtuvan lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan on jo nähty lisääntyneen.

Koulujen ja oppilaitosten sulkeminen on koskettanut 1,5 miljardia koululaista ja opiskelijaa. Koulujen sulkemiset vaikuttavat edelleen noin 1,2 miljardiin oppilaaseen. Köyhissä maissa mahdollisuudet etäopetukseen ovat heikommät ja tytöt ovat tässä suhteessa erityisen huonossa asemassa. Lisäksi opetuksen väliaikainen keskeytyminen johtaa juuri tyttöjen kohdalla usein koulun pysyvään lopettamiseen, mutta myös teiniraskauksien ja lapsiavioliittojen lisääntymiseen.

Johtopäätökset

Koronapandemian hallinta ja pitkäjänteinen jälkihoito ovat ennen kaikkea ihmisoikeuksien ja lapsen oikeuksien toteutumiseen liittyvä haaste, vaikka sen ensivaiheen hoito keskittyy terveydenhuollon sektorille. Ratkaisuja on lähdettävä etsimään lapsen oikeuksien toteutuminen turvaten myös kaikessa kansainvälisessä yhteistyössä ja kehitysyhteistyössä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioinnin myötä valtiot tunnustavat sen, että eri maailman maissa elää lapsia vaikeissa oloissa ja että nämä lapset tulee myös ottaa huomioon pyrkien kansainvälisen yhteistyön kautta lasten olojen parantamiseen kaikissa maissa, mukaan lukien kehittyvät maat. Lisäksi Suomi on kestävä kehityksen tavoitteiden kautta sitoutunut globaalin kestävä kehityksen edistämiseen. EU:ssa Suomi on vaikuttamassa siihen, miten lapset huomioidaan unionin omassa koronaturvapakettissa ja tulevassa monivuotisessa rahoituskehyksessä.

Haurailta ja vaikeasti saavutettavissa olevilla alueilla kansalaisyhteiskunnan ja järjestöjen rooli on poikkeuksellisen tärkeä koronakriisin hoidossa. Järjestöillä on usein myös pitkäaikaisen läsnäolon myötä paras ymmärrys vastata kriisiin paikalliset olosuhteet parhaiten huomioivalla tavalla.

Koronakriisin vaikutukset uhkaavat murentaa edistysaskeleet, joita maailman lasten oikeuksien toteutumisessa on viimeisen vuosikymmenen aikana saavutettu. Useissa matalan ja keskitulotason maissa lapset muodostavat erittäin suuren osan väestöstä. Koronakriisin globaalit vaikutukset lapsiin uhkaavat muodostua pandemian katastrofaalisimmiksi ja pitkäaikaisimmiksi vaikutuksiksi. Pahimmillaan tämä voi johtaa epävakauden lisääntymiseen ja kokonaisten valtioiden kehityksen taantumiseen, tai jopa yhteiskuntien romahtamiseen, millä olisi monenlaisia heijastusvaikutuksia myös Suomeen.

Esitykset

- Suomi pitää kiinni kansainvälisten sitoumusten mukaisesta tavoitteesta käyttää 0,7 prosenttia bruttokansantulosta (BKTL) kehitysyhteistyöhön sekä ohjata 0,2 prosenttia BKTL:sta tukena vähiten kehittyneille maille.
- Suomi tukee erityisesti kansalaisyhteiskunnan ja järjestöjen toimintaa koronakriisiin vastaamiseksi. Tämä on usein tehokkain tapa vastata kriisiin paikallisesti.
- Suomi priorisoi sellaista korona-apua, joka torjuu kriisin vaikutuksia lapsiin: lapsiperheköyhyyden torjunta, ravitsemus, koulutus, seksuaali- ja lisääntymisterveys, haavoittuvien ryhmien kuten tyttöjen ja vammaisten lasten tilanne ja suojelu, yhteisöperustaisten lastensuojelujärjestelmien vahvistaminen sekä psykosiaalinen tuki lapsille ja huoltajille sekä vanhemmuuden tukeminen.
- Suomi arvioi ja kehittää ihmisoikeusperustaista kehitysyhteistyötään ottamalla käyttöön lapsivaikutusten arvioinnin ennen rahoituspäätöstä tai esimerkiksi maastrategian hyväksyntää sekä osana vaikutusten arviointia loppuevaluaatioiden yhteydessä.
- EU:n koronatukipaketissa sekä tulevassa monivuotisessa rahoituskehityksessä varataan kunnianhimoiset resurssit erityisesti vähiten kehittyneiden valtioiden auttamiseen ja varmistetaan investoinnit erityisesti lapsiin.
- Unionin sisällä taataan korona-avun kohdistaminen nimenomaan lapsiperheköyhyyden vähentämiseen päättämällä eurooppalaisen lapsitakuun käyttöönotosta niin, että jokainen jäsenvaltio varaa 5% ESF+-määrärahoistaan seuraavan seitsemän vuoden ajalle lapsiköyhyyden vähentämiseen.

Esitykset (jatkuu)

- Suomen edistää EU:n yhteisen kokonaisvaltaisen lapsenoikeusperustaisen lapsistrategian toteuttamista.

Tietoja toimittaneet tahot

Työryhmän työskentelyä varten pyydettiin tietoa eri tahoilta, jotka toimivat lasten, nuorten ja perheiden asioiden parissa. Vastauksia saatiin runsaasti ja niitä on hyödynnetty tässä raportissa. Työryhmä kerää edelleen toimikautensa loppuun asti tietoa koronan vaikutuksista lasten ja perheiden hyvinvointiin ja lapsen oikeuksien toteutumiseen.

Kyselyyn vastasivat tai muuten tietoja luovuttivat:

- Adoptioperheet ry
- Autismiliitto ry
- Barnavårdsföreningen i Finland rf
- Ensi- ja turvakotien liitto ry
- Invalidiliitto ry
- Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry
- Kehitysvammaliitto ry
- Kirkkohallitus
- Kuurojen Liitto ry
- Lapsiasianeuvottelukunnan jäsenet, varajäsenet ja pysyvät asiantuntijat
- Lapsiperheiden Etujärjestö ry
- Lastensuojelun Keskusliitto ry
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry
- Mielenterveysomaisten keskusliitto – FinFami ry
- MIELI Suomen Mielenterveys ry
- Monimuotoiset perheet -verkosto
- Näkövammaisten liitto ry
- Opetushallitus
- Oulun yliopisto
- Pelastakaa Lapset ry
- Pesäpuu ry
- SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf
- Seta ry
- Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer ry
- Suomen UNICEF ry
- Suomen Vanhempainliitto ry
- Vammaisperheyhdistys Jaatinen ry
- Väestöliitto ry
- Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry

Työryhmä kiittää lämpimästi jo saamistaan vastauksista ja yhteydenotoista ja ottaa mielellään vastaan lisää tietoa eri toimijoilta jatkotyöskentelyä varten.

Lähteitä ja kirjallisuutta

Ahonen, Aune & Pesonen, Tiia (2020) Koronakriisin vaikutukset varhaiskasvatukseen. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.
<https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2020/04/Koronakriisin-vaikutukset-varhaiskasvatukseen.pdf>

Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: oppilashuollon palveluiden tarjoaminen on vähentynyt poikkeusolojen aikana. Tiedote 13.5.2020.
<http://avi-tuotanto.hard.ware.fi/web/avi/-/kuntakysely-oppilashuollon-palveluiden-tarjoaminen-on-vahentynyt-poikkeusolojen-aikana>

Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: koko maassa 88 prosenttia oppilaista osallistui opetukseen koulujen avauduttua, maakuntien välillä eroja. Tiedote 20.5.2020.
<http://avi-tuotanto.hard.ware.fi/web/avi/-/kuntakysely-koko-maassa-88-prosenttia-oppilaista-osallistui-opetukseen-koulujen-avauduttua-maakuntien-valilla-eroja>

Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten määrä noussut koulujen avautumisen myötä. Tiedote 26.5.2020.
<http://avi-tuotanto.hard.ware.fi/web/avi/-/kuntakysely-varhaiskasvatukseen-osallistuvien-lasten-maara-noussut-koulujen-avautumisen-myota>

Canadian Paediatric Society (2004) Maternal depression and child development. Canadian Paediatric Society Mental Health and Developmental Disabilities Committee. *Paediatrics & Child Health* 2004;9(8), 575-83

Carter, Emily D.; Chou, Victoria B.; Jackson, Bianca D.; Robertson, Timothy; Sawadogo-Lewis, Talata; Steg-muller, Angela; Tam, Yvonne; Walker, Neff (2020) Early Estimates of the Indirect Effects of the Corona-virus Pandemic on Maternal and Child Mortality in Low- and Middle-Income Countries.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3576549

Child Rights International Network (CRIN) (2020) Coronavirus and children in detention.
<https://home.crin.org/latest/coronavirus-and-children-in-detention> (Viitattu 5.6.2020)

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 6.4.2020. EOAK/2130/2020.
Huostaanotettujen lasten yhteydenpidon toteuttaminen koronapandemian aikana.
<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2130/2020>

Erola, Jani; Niemelä, Mikko; Sirniö, Outi; Kailaheimo-Lönnqvist, Sanna; Heiskala, Laura; Jalovaara, Marika; Salonen, Laura; Eskelinen, Niko (2020) Koronakriisin vaikutukset lasten ja nuorten oppimiseen, koulutukseen ja hyvinvointiin pitkällä aikavälillä. Policy Brief 19.5.2020. INVEST-hanke. Turku ja Helsinki: Turun yliopisto ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://invest.utu.fi/wp-content/uploads/2020/05/Koronakriisin-vaikutukset-lasten-ja-nuorten-oppimiseen-koulutukseen-ja-hyvinvointiin-pitka%CC%88lla%CC%88-ai-kava%CC%88lilla%CC%88.pdf>

EU Alliance for Investing in Children (2020). Joint statement on protecting children and their families during and after the COVID19 crisis.

<http://www.alliance4investinginchildren.eu/joint-statement-on-protecting-children-and-their-families-during-and-after-the-covid19-crisis/> (viitattu 5.6.2020)

Eurochild (2020) COVID-19.

<https://www.eurochild.org/news/covid-19/> (viitattu 5.6.2020)

Eurofound (2020) Living, working and COVID-19 data.

<http://eurofound.link/covid19data> (viitattu 5.6.2020)

Euroopan neuvosto (2020) Coronavirus and children.

<https://www.coe.int/en/web/children/-/coronavirus-and-children> (viitattu 5.6.2020)

Exit- ja jälleenrakennustyöryhmä (2020) Koronakriisin vaikutukset ja suunnitelma epidemian hallinnan hybridistrategiaksi. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 1. vaiheen raportti. Valtioneuvoston julkaisu 2020:12. Helsinki: valtiovarainministeriö.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-894-6>

Exit- ja jälleenrakennustyöryhmä (2020) Koronakriisin jälkihoito ja jälleenrakennus.

Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 2. vaiheen raportti. Valtioneuvoston julkaisu 2020:17. Helsinki: valtiovarainministeriö.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-867-0>

Gillberg, Susanna (2020) Poikkeusolot päiväkodeissa "Milloin tämä loppuu". Helsinki: Ebeneser-säätiö ja Lastentarhamuseo.

<https://lastentarhamuseo.fi/poikkeusolot-paivakodeissa-milloin-tama-loppuu/> (viitattu 5.6.2020)

Hannila-Niemelä, Mea; Oulasvirta-Niiranen, Pirjo; Pietikäinen, Reetta (2015) Työpajojen starttivalmennus sosiaalisen kuntoutuksen palveluna. Starttivalmennuksen juurruttaminen paikalliseen palveluverkoston. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys ry. https://www.tpy.fi/site/assets/files/1372/startti_juurruttaminen_verkkoon.pdf

Helsinki GSE Tilannehuone (2020) Kelan työttömyysetuutta hakenut yli 100 000 henkilöä viime vuotta enemmän. [https://www.helsingise.fi/corona/kelan-tyottomyysetuutta-hakenut-yli-100-000-henki-
loa-viime-vuotta-enemman/](https://www.helsingise.fi/corona/kelan-tyottomyysetuutta-hakenut-yli-100-000-henki-
loa-viime-vuotta-enemman/) (viitattu 5.6.2020)

Herkama, Sanna & Repo, Juuso (2020) Kokemukset koronakeväältä: Opiskelu sujuu pääosin hyvin mutta etäopetus on myös monelle oppilaalle iso helpotus. INVEST Blog 6/2020. INVEST-hanke. Turku ja Helsinki: Turun yliopisto ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. [https://blogit.utu.fi/invest/2020/05/14/kokemukset-koronakevaalta-opiskelu-sujuu-paa-
osin-hyvin-mutta-etaopetus-on-myos-monelle-oppilaalle-iso-helpotus/](https://blogit.utu.fi/invest/2020/05/14/kokemukset-koronakevaalta-opiskelu-sujuu-paa-
osin-hyvin-mutta-etaopetus-on-myos-monelle-oppilaalle-iso-helpotus/) ja [http://www.ki-
vakoulu.fi/koululaistenkoronakev%C3%A4t](http://www.ki-
vakoulu.fi/koululaistenkoronakev%C3%A4t) (viitattu 5.6.2020)

Hiilamo Aapo; Hiilamo, Heikki; Ristikari, Tiina; Virtanen, Petri (2020) Impact of the Great Recession on mental health, substance use and violence in families with children: a review of the evidence. Vertaisarvioitavana kansainvälisessä tiedelehdessä oleva artikkelikäsikirjoitus.

Human Rights Watch (2020) COVID-19 and Children's Rights. <https://www.hrw.org/news/2020/04/09/covid-19-and-childrens-rights> (viitattu 5.6.2020)

Iivonen, Esa & Pollari, Kirsi (2020) Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:20. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5417-5>

Ikonen, Riikka & Helakorpi, Satu (2019) Lasten ja nuorten hyvinvointi : Kouluterveyskysely 2019. Tilastoraportti 33/2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019091528281>

International Food Policy Research Institute (2020) Biblical, on steroids, and across generations: The coming food and nutrition crash can be averted if we act now to counter the COVID-19 crisis. [https://www.ifpri.org/blog/biblical-steroids-and-across-generations-coming-food-and-
nutrition-crash-can-be-averted-if-we](https://www.ifpri.org/blog/biblical-steroids-and-across-generations-coming-food-and-
nutrition-crash-can-be-averted-if-we) (viitattu 5.6.2020)

Itla (Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö) (2019) Selvitys lapsivaikutusten arvioinnista. Raportti 3.6.2019. Helsinki: Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö.
<https://itla.fi/download/raportti-selvitys-lapsivaikutusten-arvioinnista/>

Itla (Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö) (2020) Poliitikkasuositus: Lasten osallisuutta tukevat menetelmät palvelujärjestelmässä. Julkaisematon aineisto.

Jokiranta, Virve; Peltonen, Milla; Rissanen, Antti; Rosenqvist, Susanne; Voltti, Samuli; Käsmä, Laura; Luoma, Julia; Falk, Sonja; Kuokkanen, Julia (2020) Lapsilähtöinen budjetointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:23. Helsinki: valtioneuvoston kanslia.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-924-0>

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL (2020) Suurkysely paljastaa: Varhaiskasvatuksessa tikittää korona-pommi – Lapsia tuodaan hoitoon sairaana, riskiryhmiin kuuluvat hoitajat eivät saa suojelua. Tiedote 22.4.2020.
<https://www.jhl.fi/2020/04/22/kysely-paljastaa-varhaiskasvatuksessa-tikittaa-korona-pommi-lapsia-tuodaan-hoitoon-sairaana/>

Kania, John & Kramer, Mark (2011) Collective impact. *Stanford Social Innovation Review*. 9:36–41. 2011.
http://ssir.org/articles/entry/collective_impact

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (2020) Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Osa I: Kansallisen arvioinnin taustaraportti, synteesi ja tilanearvio valmiiden aineistojen pohjalta 7.5.2020.
<https://karvi.fi/app/uploads/2020/05/Poikkeuksellisten-opetusj%C3%A4rjestelyjen-vaikutukset-osa-I-Karvi-7.5.2020-1.pdf>

Keinänen, Anssi & Pajuoja, Jussi (2020) Miten vaikutusten arviointia voitaisiin parantaa? Vaikutusarviointi ja sen kehittämistarpeet suomalaisessa lainvalmistelussa. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2020. Helsinki: Eduskunnan tarkastusvaliokunta.
https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/trvj_1+2020.pdf

Kinnunen, Riitta (2020) Etsivän nuorisotyön nuorille ja työpajojen valmentautujille suunnatun korona-ajan kyselyn tuloksia. Katsaus tuloksiin 14.5.2020. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry. Julkaisematon aineisto.

Kivipelto, Minna; Koponen, Erja; Hiilamo, Heikki; Ilmarinen, Katja; Karjalainen, Pekka (2020) Sosiaalipäivystykset ja koronaepidemian ensimmäinen vaihe. Tutkimuksesta tiiviisti 9/2020. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-510-0>

Kohtaamo (2020) Työtä voi tehdä monella tavalla – Ohjaamojen toiminta poikkeustilassa.
<https://kohtaamo.info/-/tyota-voi-tehda-monella-tavalla-ohjaamojen-toiminta-poikkeustilassa> (viitattu 5.6.2020)

Kriminaalihuollon tukisäätiö (2020) Vaihtelevat rajoitustoimenpiteet vankiloissa aiheuttavat epätietoisuutta vangeille ja heidän läheisilleen. Tiedote 28.5.2020.
<https://www.krits.fi/2020/05/vaihtelevat-rajoitustoimenpiteet-vankiloissa-aiheuttavat-epatietoisuutta-vangeille-ja-heidan-laheisilleen/>

Kuivalainen, Susan (2020) Emmehän tällä kertaa uhraa nuoria talouskriisille? Helsinki: Eläketurvakeskus.
<https://www.etk.fi/blogit/emmehan-talla-kertaa-uhraa-nuoria-talouskriisille/>

Lapsiasiavaltuutettu (2020) Lapsen etua etsimässä. Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2020. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:2. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.
http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2020/05/LAPS_vuosikirja-2020_FI_.pdf

Lapsiperheiden haasteet ja erimielisyydet korona-ajassa -kysely, Turun yliopisto.
<https://www.utu.fi/fi/yliopisto/yhteiskuntatieteellinen-tiedekunta/sosiaalipolitiikka/tutkimus/korona-ja-lapsiperheet> (viitattu 1.6.2020)

Lasten ja Nuorten säätiö (2020) Nuorten ääni: 10 kysymystä koronatilanteesta. Lasten ja Nuorten säätiö 4/2020.
https://www.nuori.fi/wp-content/uploads/2020/04/Nuorten-a%CC%88a%CC%88ni_10-kysymysta%CC%88-koronatilanteesta_kysely.pdf

Lastensuojelun Keskusliitto (2020) Osallisuus toteutuu yhdessä. Lastensuojelun Keskusliiton osallisuusstrategia.
https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/LSKL-osallisuusstrategia_2020.pdf

Lingely-Pottie, Patricia & McGrath, Patrick J. (2006) A therapeutic alliance can exist without face-to-face contact. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 12(8), 396–399.

Lingley-Pottie, Patricia & McGrath Patrick J. (2008) A paediatric therapeutic alliance occurs with distance intervention. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 14(5), 236–240.

Martiskainen, Taina (toim.): Havainnot kunnista ja järjestöistä keväällä 2020. Miten poikkeustilanne näkyy maahanmuuttajien tilanteessa, heidän kanssaan työskentelevien tahojen työssä? Puhelinhaastatteluista (15 kpl) koottu aineisto 5.–7.5.2020. Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisematon aineisto.

Niemelä, Mika; Kallunki, Hannu; Jokinen, Jaana; Räsänen, Sami; Ala-Aho, Birkitta; Hakko, Helinä; Ristikari, Tiina; Solantausta, Tytti (2019) Collective Impact on Prevention: Let's Talk About Children Service Model and Decrease in Referrals to Child Protection Services. *Frontiers in psychiatry*, 10:64.

Nuorten mielenterveysseura - Yeesi ry (2020) #MPkorona kyselyyn vastasi yli 2200 nuorta ympäri Suomea. Tiedote 8.4.2020. Nuortenmedia Demin, Suomen nuorisovaltuuskunta, Nuortenmielenterveysseuran, Väestöliiton, Pelastakaa Lasten ja Nuorten mielenterveysseuran Yeesin teettämä kysely.

<https://www.yeesi.fi/blogi/uutiset/?newsid=24&newstitle=%23MPkorona+kyselyyn+vastasi+yli+2200+nuorta+ymp%C3%A4ri+Suomea>

October, Martta (2020) Väkivalta sävyttää myös korona-arkea – mikä teipsi vanhaan vitsaukseen? THL-blogi 29.5.2020. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin tutkimuskeskus.

<https://blogi.thl.fi/vakivalta-savyittaa-myos-korona-arkea-mika-teipsi-vanhaan-vitsaukseen/>

Oikeusministeriö (2020) ”Kuullaan, mutta ei kuunnella”. Lasten osallistumisoikeudet Suomessa. Arviointiraportti. Oikeusministeriön raportteja ja muistioita 2020:20.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-802-8>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kysely koronaviruspandemian ja sen pitkittymisen vaikutuksista taiteen, kulttuurin ja luovien alojen toimijoiden toimintaan (maalis-elokuu 2020).

<https://minedu.fi/documents/1410845/4449678/KUPO+kysely+koronaviruspandemiasta.pdf/b2348d88-bd1a-6e83-a0b0-510f7989a4a8/KUPO+kysely+koronaviruspandemiasta.pdf>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: osa kunnista on yhdistänyt varhaiskasvatuksen ryhmiä, lasten ja henkilöstön terveydestä huolehdittava. Tiedote 21.4.2020.

https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kuntakysely-osa-kunnista-on-yhdistanyt-varhaiskasvatuksen-ryhmiä-lasten-ja-henkiloston-terveydesta-huolehdittava

Opetusalan ammattijärjestö OAJ (2020) OAJ:n kysely: Yksittäisillä oppijoilla vaikeuksia, opetus sujuu etänä pääosin hyvin. Tiedote 23.4.2020.

<https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/koronavirus-kysely/>

Opetusalan ammattijärjestö OAJ (2020) Yli 2000 opettajaa vastasi OAJ:n kyselyyn: Lomautukset ja tartunnat pelkona varhaiskasvatuksessa. Tiedote 27.4.2020.

<https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/yli-2000-opettajaa-vastasi-oajn-koronavirus-kyselyyn-lomautukset-ja-tartunnat-pelkona-varhaiskasvatuksessa/>

Pelastakaa Lapset ry (2020) Lapsen ääni 2020: Lasten näkemyksiä koronakeväästä.

https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapsset/main/2020/05/22105112/Lapsen_aani_2020_FI_web.pdf

Pelkonen, Marjaana; Hastrup, Arja; Normia-Ahlsten, Leena; Halme, Nina; Kekkonen, Marjatta; Kiviruusu, Olli; Liukko, Eeva; Lämsä, Riikka; Muranen, Päivi (2020) Perhekeskukset Suomessa 2019. Kehittämisen tilanne ja työn jatkuminen. Työpäpöri 6/2020. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Rantala, Kati; Alasuutari, Noora; Järvikangas, Inka; Saarenpää, Karolina (2019) Ihmisvaikutusten arviointi hallituksen esityksissä: luokittelusta laatuun ja sen puutteisiin. Tutkimuksia 5/2019. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rikosuhripäivystys (2020) Ihmiskaupan uhrien on entistä vaikeampi saada apua koronakriisin vuoksi. Tiedote 22.4.2020.

<https://www.riku.fi/ihmiskaupan-uhrien-on-entista-vaikeampi-saada-apua-koronakriisin-vuoksi/>

Rissanen, Pekka; Parhiala, Kimmo; Kestilä, Laura; Härmä, Vuokko; Honkatukia, Juha; Jormanainen, Vesa (2020) COVID-19-epidemian vaikutukset väestön palvelutarpeisiin ja palvelujärjestelmään – nopea vaikutusarvio. Raportti 8/2020. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-496-7>

Ristikari, Tiina; Merikukka, Marko; Hakovirta, Mia Kristiina (2018) Timing and duration of social assistance receipt during childhood on early adult outcomes. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(3), 312–326.

Ristikari, Tiina; Törmäkangas, Liisa; Lappi, Aino; Haapakorva, Pasi; Kiillakoski, Tomi; Merikukka, Marko; Hautakoski, Ari; Pekkarinen, Elina; Gissler, Mika (2016). Suomi nuorten kasvuympäristönä - 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-712-1>

Salmi, Minna & Kestilä, Laura (2019) Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot alakoululaisten perheissä. Tuloksia Kouluterveyskyselyn 2017 vanhempien aineistosta. Työpaperi 22/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Save the Children (2020) COVID-19 - A Live Tracker of its Impact on Children.

<https://www.savethechildren.org.uk/blogs/2020/the-changing-face-of-covid-19-a-live-tracker-of-its-impact-on-children> (viitattu 5.6.2020)

Sorsa, Tiia & Rotkirch, Anna (2020) Työ ja perhe ne yhteen sopii? Työn ja perheen yhteensovittaminen suomalaisissa lapsiperheissä. Helsinki: Väestöliitto ry, Väestöntutkimuslaitos.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) Sosiaali- ja terveysministeriön ohje: Covid-19 aiheuttaman poikkeustilan huomioiminen perustason sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen toiminnassa. 20.3.2020.

<https://stm.fi/documents/1271139/21429433/Sosiaali-+ja+terveysministeriön+ohje+Covid-19+aiheuttaman+poikkeustilan+huomioimen+perustason+sosiaali-+ja+terveydenhuollon+palvelujen+toiminnassa.pdf/c0c26fc0-a746-835e-526e-a665819d00d9/Sosiaali-+ja+terveysministeriön+ohje+Covid-19+aiheuttaman+poikkeustilan+huomioimen+perustason+sosiaali-+ja+terveydenhuollon+palvelujen+toiminnassa.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriö & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Sosiaalihuollon tilannekuva. Yhteiskunnallisissa ilmiöissä havaitut muutokset viikoittain.

<https://infogram.com/laajayhteiskunnalliset-ilmiot-1hdw2jwgv9ej4l0?live>

Sosiaali- ja terveysministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön asettama ryhmä (2020) Hyvinvoinnin ja tasa-arvon vahvistaminen koronakriisin aikana ja sen jälkeen. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:19. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö & työ- ja elinkeinoministeriö.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-875-5>

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry (2020) Koronan jälkihoidossa vammaisten lasten kohdalla korostuu yhteistyö päättäjien, vammaisjärjestöjen, palveluntuottajien ja kuntien välillä. Tiedote 28.4.2020.

<https://www.soste.fi/uutinen/koronan-jalkihoidossa-vammaisten-lasten-kohdalla-korostuu-yhteistyopaattajien-vammaisjarjestojen-palveluntuottajien-ja-kuntien-valilla/>

Sourander, Andre; Multimäki, Petteri; Nikolakaros, Georgios; Haavisto, Antti; Ristkari, Terja; Helenius, Hans; Parkkola, Kai; Piha, Jorma; Tamminen, Tuula; Moilanen, Irma; Kumpulainen, Kirsti; Almqvist, Fredrik (2005) Childhood predictors of psychiatric disorders among boys: a prospective community-based follow-up study from age 8 years to early adulthood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(8), 756–767.

Sourander, Andre; McGrath, Patrick J.; Ristkari, Terja; Cunningham, Charles; Huttunen, Jukka; Lingley-Pottie, Patricia; Hinkka-Yli-Salomäki, Susanna; Kinnunen, Malin; Vuorio, Jenni; Sinokki, Atte; Fossum, Sturla; Unruh, Anita (2016) Internet-assisted parent training intervention for disruptive behavior in 4-year old children. A randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry*, 73(4), 378–387

Sourander, Andre; McGrath, Patrick J.; Ristkari, Terja; Cunningham, Charles; Huttunen, Jukka; Hinkka-Yli-Salomäki, Susanna; Kurki, Marjo; Lingley-Pottie, Patricia (2018) Two-year follow-up of internet and telephone assisted parent training for disruptive behavior at age 4. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(9), 658–668.

Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Tampere: Tampere University Press.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0820-9>

Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry ja Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry (2020) Poikkeustilajärjestelyille opiskelijoilta kohtuullinen arvosana, epäpatietoisuus edelleen suhteellisen laajaa. Tiedote 21.4. 2020.

<https://www.osku.info/poikkeustilajarjestelyille-opiskelijoilta-kohtuullinen-arvosana-epatietoisuus-edelleen-suhteellisen-laajaa/> ja <https://sakkiry.fi/poikkeustilan-kysely/>

Suomen Vanhempainliitto ry (2020) Mitä perheille kuuluu -kyselyn väliraportti 21.4.2020.

<https://vanhempainliitto.fi/wp-content/uploads/2020/04/Mita%CC%88-perheille-kuuluu-v%C3%A4liraportti-21.4.2020.pdf>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Elinolotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=2669-8854. 02 2019. Helsinki: Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/eot/2019/02/eot_2019_02_2020-05-05_tie_001_fi.html (viitattu 1.6.2020).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=1795-8121: Väestöryhmittäiset tuloerot ja pienituloisuus 2018. Helsinki: Tilastokeskus.

http://tilastokeskus.fi/til/tjt/2018/06/tjt_2018_06_2020-03-12_tie_001_fi.html (viitattu 5.6.2020)

Suomen virallinen tilasto (SVT): Työ- ja elinkeinoministeriö, Työnvälitystilasto. ISSN: 1797-3694. 2020:04, Työllisyyskatsaus, huhtikuu 2020. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.

<https://www.temtyollisyyskatsaus.fi> (viitattu 8.6.2020).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus.

<http://www.stat.fi/til/tyti/2018/14/index.html> (viitattu 5.6.2020)

Särkelä, Riitta & Siltaniemi, Aki (2020) Ensi- ja turvakotien liiton nettikysely lapsiperheille koronatilan aineuttamista ongelmista – Tulokset ja johtopäätökset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

<https://ensijaturvakotienliitto.fi/wp-content/uploads/2020/05/Ensi-ja-turvakotien-liiton-lapsiperheiden-koronakyselyn-raportti-19.5.2020.pdf?x91218>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019) Varhaiskasvatus 2018. Tilastoraportti 32/2019.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019091728511>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Koronaepidemian vaikutukset hyvinvointiin, palveluihin ja talouteen. THL:n viikkoraportti 22/2020, 27.5.2020.

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139889/Viikko%2022-2020%20-%20Koronaepidemian%20vaikutukset%20hyvinvointiin%2c%20palveluihin%20ja%20talouteen.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Lapset ja koronavirus -verkkosivu.

<https://thl.fi/fi/web/infektioaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19/lapset-ja-koronavirus> (viitattu 5.6.2020)

UNESCO (2020) COVID-19 Educational Disruption and Response.

<https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (viitattu 5.6.2020)

UNICEF (2020) Protecting the most vulnerable children from the impact of coronavirus: An agenda for action.

<https://www.unicef.org/coronavirus/agenda-for-action> (viitattu 5.6.2020)

UNICEF & Save the Children (2020) COVID-19: Number of children living in household poverty to soar by up to 86 million by end of year. Tiedote 27.5.2020.

<https://www.unicef.org/press-releases/covid-19-number-children-living-household-poverty-soar-86-million-end-year>

United Nations Development Programme (2020) COVID-19: Human development on course to decline this year for the first time since 1990. Tiedote 20.5.2020.

https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/news/2020/COVID19_Human_development_on_course_to_decline_for_the_first_time_since_1990.html

United Nations Sustainable Development Group (2020) Policy Brief: The Impact of COVID-19 on children. 15.4.2020.

https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf

Valtakunnallinen työpajayhdistys ry (2020) Työpajatoiminta ja etsivä nuorisotyö poikkeustilassa – kyselytulosten koontia. Julkaisematon aineisto.

Valtakunnallinen työpajayhdistys ry (2020) Etsivästä nuorisotyöstä ja työpajalta saatu tuki koetaan tärkeäksi poikkeusoloissa. Tiedote 13.5.2020.

<https://www.tpy.fi/uutiset/etsivasta-nuorisotyosta-ja-tyopajalta-saatu-tuki-koetaan-tarkeaksi-poikkeusoloissa/>

Valtioneuvoston tiedepaneeli (2020) COVID-19-kriisin haitallisten vaikutusten ehkäiseminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Tiedepaneelin vastaukset valmisteluryhmän kysymyksiin. Valtioneuvoston COVID-19-tiedepaneelin raportti 1.6.2020.

https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/21411573/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf/b3c837ba-02a1-693b-ccf5-fbdada481c01/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf

Vanhemmuuden voimavara- ja kuormitustekijät -tutkimus (VoiKu) (2020) COVID-19-kyselytutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

<https://www.jyu.fi/edupsy/fi/laitokset/psykologia/tutkimus/tutkimusalueet/perhetutkimus/voiku-tutkimus/etusivu>

Vuorenmaa, Maaret (2019) Pienten lasten ja heidän perheidensä hyvinvointi 2018. Tilastoraportti 19/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019050214035>

Wennberg, Mikko; Luukkonen, Tuomas; Haila, Katri (2020) Sosiaalihuollon ja lastensuojelun kantokyky koronakriisin aikana. Haastavat tekijät ja uudet ratkaisukeinot kriisistä selviämiseksi. Itlan raportit ja selvitykset 2020:1. Helsinki: Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö.

World Food Programme (2020) COVID-19 will double number of people facing food crises unless swift action is taken. Tiedote 21.4.2020.
<https://www.wfp.org/news/covid-19-will-double-number-people-facing-food-crises-unless-swift-action-taken>

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2005) Yleiskommentti nro 7. Lapsen oikeuksien täytäntöönpano varhaislapsuudessa (CRC/C/GC/7/Rev.1). Saatavilla epävirallisena suomenkielisenä käännöksenä:
http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2011) Concluding observations: Finland. (CRC/C/FIN/CO/4)
<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsuVBUbTyzJAKnGyrgc-WDKEH%2bu8GFxGSSKssAAvPSbc66BUmUpB0SmUY2wzSjq9MURv0ZjUtU0OLjUCqiYUc1j7TRAKf5UBxdtYBqzutpvFpF>

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2020) The Committee on the Rights of the Child warns of the grave physical, emotional and psychological effect of the COVID-19 pandemic on children and calls on States to protect the rights of children. Tiedote 8.4.2020.
https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/1_Global/INT_CRC_STA_9095_E.docx

Zalan, Ester (2020) 'Worrying' increase in online child abuse, Europol says. EUobserver 19.5.2020.
<https://euobserver.com/coronavirus/148404>

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVESTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-287-883-0 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF